

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse osakond

Nele Teelahk

**LAPSE USU- JA VEENDUMUSVABADUSE ULATUS JA KONFLIKT VANEMATE
VASTANDUVATE ÕIGUSTEGA EUROOPA INIMÕIGUSTE KOHTU PRAKTIKAS**

Magistritöö

Juhendaja
PhD Merilin Kiviorg

Tartu
2017

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Usu- ja veendumusvabadus ning lapse õigused	9
1.1. Usu- ja veendumusvabaduse mõiste	9
1.2. ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtted	13
1.2.1. Lapse parimad huvid	13
1.2.2. Teised ÜRO lapse õiguste konventsioonis sisalduvad üldpõhimõtted	18
1.3. Lapse usu- ja veendumusvabaduse tähendusest	20
1.3.1. Lapse usu- ja veendumusvabadus ÜRO lapse õiguste konventsiooni vastuvõtmisel ...	20
1.3.2. Lapse usu- ja veendumusvabaduse ulatus	24
2. Vanemate õigused ja roll lapse usu- ja veendumusvabaduse teostamises.....	33
2.1. Vanemate õigus kasvatada last oma usu ja veendumuse kohaselt	33
2.1.1. Vanemate õigustest üldiselt	33
2.1.2. Vanemate veendumused ja lapse kehaline puutumus.....	38
2.1.3. Vanemate õiguste ulatus lapse haridust puudutavates küsimustes	42
2.2. Vanemate vaheline vaidlus lapse usu ja veendumuse valimisel.....	53
Kokkuvõte	65
The scope of the right of the child to freedom of religion and the conflicting parental rights according to the case law of the European Court of Human Rights. Summary	71
Lühendid.....	77
Kasutatud kirjandus	78
Kasutatud õigusaktid	80
Kasutatud kohtupraktika.....	81
Muud allikad.....	83

Sissejuhatus

Käesolev magistritöö analüüsib lapse õigust usu- ja veendumusvabadusele ning püüab leida vastuse küsimusele, kas ja millal lapse huvid ja õigus usu- ja veendumusvabadusele kaalub üle vanemate õigused. Kas lapse usu- ja veendumusvabaduse kaitse omab selles küsimuses sisulist tähendust või on vanemad need, kelle otsus jääb selles küsimuses määravaks? Magistritöö eesmärgiks on Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat analüüsides leida lapse usu- ja veendumusvabaduse ulatus ning vanemate vastanduvate õiguste piirid ning kuidas on lapse parimate huvide põhimõtet järgitud Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas.

Religiooni- ehk usuvabadus on inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (edaspidi ka inimõiguste konventsioon või EIÕK) artiklis 9 sätestatud inimõigus.¹ Eesti riigi tasandil on usuvabadus põhiseaduse § 40 lõikes 1 sätestatud põhiõigus.² Laialt sõnastades on mõtte-, südametunnistuse ja usuvabadust käsitletud Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas kui üht demokraatliku ühiskonna alustala.³ Tänapäevases maailmas, sealhulgas Euroopas, kus eri kultuurid põimuvad ja põrkuvad üha enam, on ka religiooni- ja veendumusvabadust puudutavad probleemid üha aktuaalsemad. Kuigi usu- ja veendumusvabadusega seotud küsimused on saanud ühiskonnas üha laiema kõlapinna osaks, pole siiski lapse õigused selles küsimuses nii palju tähelepanu leidnud.⁴ Samas on ka usu- ja veendumusvabaduse küsimustes oluline, et lapsed ei jääks nende lahendamisel kannatajateks.

ÜRO lapse õiguste konventsioonis (edaspidi ka lapse õiguste konventsioon või LÕK) on aga ära märgitud eraldi lapse usu- ja veendumusvabaduse austamiskohustus. EIÕK hõlmab oma isikuliselt kohaldusalalt ka lapsi. Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu liikmesriigid on LÕK-i osalisriigid ning seetõttu põhineb Euroopa lastekaitse õigus suuresti LÕK-il.⁵ Euroopa Inimõiguste Kohus oma lahendites uurib võrdleva materjalina tihti ka teiste Euroopa Nõukogu riikide praktikat, et selgitada välja, kas mõnes küsimuses valitseb EIÕK-i liikmesriikide vahel konsensus või eriarvamus. Kuna kõik Euroopa Nõukogu liikmesriigid on ühinenud LÕK-iga, on kõigil liikmesriikidel kohustus ka LÕK-ist tulenevate õigusi ja kohustusi austada. Seetõttu

¹ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

² Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349... RT I, 15.05.2015, 2.

³ Council of Europe/European Court of Human Rights. Guide to Article 9. Freedom of Thought, Conscience and Religion 2015, p. 6;

European Court of Human Rights. Kokkinakis v. Greece. Application no. 14307/88. Judgment 1993, para. 31.

⁴ S. Langlaude. The Right of the Child to Religious Freedom in International Law. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers 2007, p. 21.

⁵ European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, Handbook on European law relating to the rights of the child. Luxembourg: Publications Office of the European Union 2015, p. 26.

on käesoleva magistritöö kirjutamisel aluseks võetud nii lapse õiguste konventsiooni, inimõiguste konventsiooni kui ka muude rahvusvaheliste konventsioonide asjakohased sätted. Seega jääb lapse usu- ja veendumusvabaduse ulatuse analüüs Euroopa piiridesse ning ülejäänud maailma praktika tuuakse esile üksnes võrdlemise eesmärgil. Magistritöö keskendub eelkõige EIÕK-ist ja LÕK-ist tulenevatele õigustele ning kohustustele ega uuri Euroopa Liidu õigust ja praktikat. Küll aga ei ole välistatud näidete toomine Euroopa Liidu õigusaktidest või muudest abistavatest materjalidest. Eesti Vabariik, olles osa Euroopast on samuti lapse õiguste konventsiooni ja inimõiguste konventsiooniga ühinenud, ning seetõttu on teema aktuaalne ka Eestis, kuna Eesti kohtutel tuleb samuti lahendada vaidlusi, mis puudutavad lapse usu- ja veendumusvabadust.

ÜRO lapse õiguste konventsioon reguleerib laste õiguste kaitset.⁶ Tegemist on tähtsaima lapse õiguste kaitset reguleeriva juriidilise dokumendiga.⁷ Lapse õiguste konventsiooni artiklis 14 lõikes 1 on sätestatud osalisriikide kohustus austada lapse mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadust. Isikuid, kes on eelkõige lapse usu- ja veendumusvabaduse küsimusega puudutatud, võib välja tuua kolm: laps, tema vanemad ja riik.⁸ Probleem tekib kui nimetatud isikute vahel tekib vaidlus, mis võib seisneda küsimus, millises usus või veendumuses last kasvatada ja harida. Vanemate lahuselu või lahutuse korral on tihti üheks vaidluspunktiks ka laste hooldusõiguse küsimus. See hõlmab ka otsustusõigust lapse usu valimise osas. Käesoleva magistritöö esimeseks uurimisküsimuseks on vastata küsimusele, et kellel on või peaks olema kokkuvõttes otsustusõigus, kas lapsel endal või tema vanematel. Lisaks puutuvad laste õiguste kaitse küsimusega tihedalt kokku erinevad riigiasutused, näiteks kohtud ja koolid, kellele on suunatud LÕK-is ning teistest inimõiguste kaitse instrumentides sätestatud erinevad kohustused. Käesolevas töös tuleb teise uurimisküsimusena analüüsimisele riigi kohustuste osas küsimus lapse õigusest haridusele ja riigi kohustus austada vanemate õigust kasvatada last enda usuliste ja filosoofiliste veendumuste kohaselt.

Vanemate ja laste õigused usu- ja veendumusvabaduse küsimuses on juba rahvusvaheliste konventsioonide tasemel omavahel vastanduvad ning seetõttu on käesoleva magistritöö eesmärgiks analüüsida Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendeid, et leida üles ja pakkuda välja, mis piiridest vanemate ja laste õiguste puhul tuleks siseriiklikel kohtutel lähtuda. Seega võib

⁶ Lapse õiguste konventsioon. – RT II 1996, 16, 56 (mitteametlik tõlge).

⁷ W. Vandenhoe *et al.* (eds). *Routledge International Handbook of Children's Rights Studies*. London and New York: Routledge 2015. – D. Reynaert *et al.* Introduction: A critical approach to children's rights, p. 5.

⁸ G. Van Bueren. *The International Law on the Rights of the Child*. The Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers 2000, p. 71.

püstitada järgmised hüpoteesid. Kuna lapse õigus usu- ja veendumusvabadusele on LÕK-i sõnastuse kohaselt problemaatiline ning sellele vastanduvad vanemate õigused, siis esimeseks hüpoteesiks on, et lapse usu- ja veendumusvabadus tähendab, et lapsel on iseseisev õigus usu- ja veendumusvabadusele vaatamata vanemate vastanduvatele õigustele. Selle hüpoteesi lahendamiseks tulevad analüüsimisele EIK-i lahendid, mis puudutavad laste usu- ja veendumusvabadust, füüsilist karistamist, haridust ja vanemate õigust kasvatada last enda veendumuste kohaselt. Ning teiseks: vanemate vahelises vaidluses lapse usu- ja veendumusvabaduse osas kaaluvad lapse huvid üle vanemate vastanduvad õigused. Teise hüpoteesi kinnitamiseks analüüsitakse EIK-i lahendid, mis puudutavad hooldusõiguse vaidlusi usu- ja veendumusvabadusega seoses.

Magistritöö esimeses peatükis tuuakse esmalt välja usu- ja veendumusvabaduse mõiste ja sisu, et oleks selge, mida mõistetakse usu- ja veendumusvabaduse all rahvusvahelises õiguses ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas. Eesmärgiks on selgitada, mida usu- ja veendumusvabadus endast kujutab, kuna käesoleva magistritöö juures on nimetatud õigusega kaitstavad subjektid nii lapsed kui ka nende vanemad.

Järgmisena selgitatakse põgusalt lahti lapse õiguste konventsiooni artiklist 3 tulenev lapse parima huvi põhimõte ehk nimetatud konventsiooni üks aluspõhimõte, mida tuleb lapsi puudutavates asjades järgida, sealhulgas lapse usu- ja veendumusvabadust puudutavates küsimustes. LÕK-ist tulenevad aluspõhimõtteid on veelgi. Esiteks mittediskrimineerimise põhimõte artiklis 2, mis muu hulgas keelab diskrimineerimise ka usulistel alustel. Teiseks artiklis 6 sisalduv lapse õigus elule ja kolmandaks artiklis 12 sisalduv lapse õigus iseseisvaks seisukohavõtuks. Lapse usu- ja veendumusvabaduse probleemi puhul on magistritöö autori hinnangul olulisimaks lapse parima huvi põhimõte, kuna see on koht, kus vanemad võivad segamini ajada selle, mis on nende endi huvides ja mis lapse huvides. Samuti, ei ole lapse parimate huvidega arvestamise kohustus mitte üksnes vanematel, vaid ka riigil. Lapse parima huvi põhimõtte selgitamine magistritöös on eesmärgiga näidata, et laste õigusi puudutavates küsimustes tuleb esikohale seada lapsed. Kuna aga artikli 3 kõrval on olulisteks LÕK-i aluspõhimõteteks juba nimetatud artikkel 2 ning ka artiklid 6 ja 12, on käesolevas töös pööratud tähelepanu ka nimetatud artiklite sisule ning seosele lapse usu- ja veendumusvabadusega.

Edasi tuleb töös eeltoodud punkte arvestades analüüsimisele lapse õigus iseseisvale usu- ja veendumusvabadusele (LÕK artikkel 14). Tegemist on küllaltki üldise sõnastusega artikliga, mille kohaselt tuleb lapse mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadust austada. Analüüs algab

LÕK artikli 14 tekkeloost, et selgitada lugejale, kuidas oli võimalik nimetatud sätte vastuvõtmine ning miks sõnastus erineb muudest rahvusvahelistest inim- ja põhiõiguste konventsioonidest, kus on käsitletud igaühe õigust usu- ja veendumusvabadusele. LÕK artikli 14 kujunemislugu näitab, et LÕK-i vastuvõtmisest alates on probleem seisnenud nii lapse ja vanemate õiguste konfliktis lapse usu- ja veendumusvabadust puudutavates küsimustes kui ka erinevate riikide suhtumises lapse iseseisva usu- ja veendumusvabaduse teostamisse.

Järgmiseks analüüsitakse Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat, tuues esile konkreetsete kohtulahendid, millega illustreeritakse käesoleva magistr töö probleemi olemasolu ning arutletakse võimalike põhjuste üle. Esmalt käsitletakse inimõiguste kohtu praktikat asjades, kus kaevatud lapse diskrimineerimise osas usu- ja veendumusvabaduse alusel. Seejuures on eesmärgiks hinnata, kuidas on käitunud EIK ja vaidluse pooled ning mis on olnud tagajärjed. Samuti annab magistr töö autor hinnangu ning omapoolse seisukoha konkreetsete lahendite osas ning võimalusel võrdleb erinevaid kohtulahendeid. Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendite analüüsimiseks on magistr töö autor pidanud vajalikuks anda lugejale lühiülevaade asjaoludest ja kohtu seisukohast, et paremini ja arusaadavamalt siduda autori seisukohti vastava kohtuotsusega.

Järgmises punktis käsitletakse teise olulisema ja peamise küsimusena käesolevas töös vanemate õigust teha lapse suhtes lapse usu- ja veendumusvabadust puudutavaid otsuseid ning sellekohaseid EIK-i lahendeid. Sellele peatükile eelnev käsitus oli vanemate ja lapse vahelise vastuolude olemasolu esiletoomiseks ning määratlemaks magistr töös käsitletavat mõistet ja põhimõtteid. Kuigi inimõiguste kohtupraktikas on vaieldud n-ö selgeks, et vanematel on õigus otsustada lapse usu valiku osas, siis siinjuures saab analüüsida sellise praktika negatiivseid ja positiivseid külgi. Kas üldse vanemad peaksid saama valida, millises usus laps kasvab? Erinevad religioonid toovad lapse suhtes kaasa tihti teatud piirangud, näiteks riietuse ja dieedi osas, mis puudutavad otseselt lapse elu ja sotsiaalseid suhteid ja haridust. Kas lapsel peaks siiski olema võimalus selles küsimuses enda tahte järgi talitada või on vanemate otsus see, mis määrab ning milline roll on siinjuures riigil? Muu hulgas uurib käesolev töö, et kuivõrd on inimõiguste kohtu lahendites käsitletud lapse ja vanemate usu- ja veendumusvabadust puudutavates vaidlustes lapse õigusi või huve. Analüüs algab vanemate õigusi puudutavate sätete väljatoomise ja sisu lahti selgitamisega, et näidata, et laste õigused ei ole (ega saagi olla) ilma neid piiravate vanemate õiguste, aga ka kohustusteta.

Edasi jätkub analüüs konkreetsetes valdkondades vanemate õigusi puudutavate EIK-i lahenditega. Nendeks valdkondadeks on lapse kehaline puutumatus ja lapse õigus haridusele. Eeltoodud küsimusi puudutavad EIK-i lahendid on valitud just seetõttu, kuna need illustreerivad laste ja vanemate õiguste konflikti ning ka riigi kohustusi seejuures. Käsitletavate EIK-i lahendite pinnalt tehakse järeldus, kas ja millal kaaluvad lapse õigused üle vanemate õigused.

Kuna vanemate õiguste juures on oluline osa ka sellel, et mis saab olukorras, kus vanemad on lapsele usu valimise osas erimeelsusel, siis käsitleb magistritöö ka seda küsimust. Eelkõige tõusetuvad need küsimused hooldusõiguse asjades ning hooldusõigust puudutavaid EIK-i lahendeid seetõttu ka käesolevas töös analüüsitakse.

Magistritöös kasutatakse peamiselt süstemaatilis-analüütilist meetodit, kuna mõistete (sh usu- ja veendumusvabadus, lapse õigused) ja õiguste sisustamisel võetakse arvesse ka teisi asjasse puutuvaid rahvusvahelisi konventsioone, kohtupraktikat (Euroopa Inimõiguste Kohus) ning analüüsitakse neid ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklite 3 ja 14 tähenduses. Samuti kasutatakse käesolevas töös teleoloogilist meetodit ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikli 14 sisustamisel, et näidata, miks on artikli 14 lg 1 sõnastust selline just vastuvõetud kujul ning et probleem lapse usu- ja veendumusvabaduse kui lapse õiguse tunnustamises oli olemas konventsiooni vastuvõtmisest alates.

Käesolev töö ei analüüsi ega anna hinnanguid lapse usu- ja veendumusvabaduse küsimuses usu- ega religioonipõhiselt, kuna eesmärgiks ei ole analüüsida konkreetse usu omadusi või tagajärgi, mis need lastele kaasa võivad tuua, vaid eesmärgiks on hinnata lapse õiguse ulatust iseseisvale usu- ja veendumusvabadusele ning vanemate õiguste piiranguid selles osas. Samuti jäävad muu hulgas välja lapse adopteerimisel tekkivad lapse usu- ja veendumusvabaduse probleemid ning neid puudutavad EIK-i lahendid.

Magistritöös kasutatavad õigusaktid on peamiselt ÜRO lapse õiguste konventsioon, inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon ning vähemal määral ka kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. Töö põhineb oluliselt Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale, aga ka Lapse Õiguste Komitee üldkommentaariidele, Inimõiguste Komitee üldkommentaariidele ning erinevatele allikatele (käsiraamatud, juhised), mis aitavad tõlgendada usu- ja veendumusvabaduse kui õigust nii üldiselt kui ka spetsiifilisemalt laste õiguste puhul ning annavad suunised, kuidas tagada laste parimate huvide kaitse. Lapse õigusest usu- ja

veendumusvabadusele on teiste seas kirjutanud autorid Sylvie Langlaude, Barbara Bennett Woodhouse ja Geraldine Van Bueren.

Käesolevat magistritööd kõige enam iseloomustavad märksõnad: religioosne kasvatus, usuvabadus, lapse õigused, inimõigused.

1. Usu- ja veendumusvabadus ning lapse õigused

1.1. Usu- ja veendumusvabaduse mõiste

Enne kui rääkida lapse usu- ja veendumusvabadusest, tuleks esmalt selgitada, mis usu- ja veendumusvabadus üldse on ning mida see õigus endast kujutab. Seejärel saab jätkata usu- ja veendumusvabaduse sisu silmas pidades konkreetsemalt lapse vastavate õiguste analüüsimisega.

Lapse õiguste konventsiooniga on sätestatud ka lapse õigus usu- ja veendumusvabadusele. Nimelt sätestab lapse õiguste konventsiooni artikkel 14 järgmist:

- „1. Osalisriigid austavad lapse mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadust.
2. Osalisriigid austavad vanemate ning vajadusel seaduslike hooldajate õigusi ja kohustusi suunata last talle kuuluvate õiguste rakendamisel lapse arenevate võimete kohaselt.
3. Vabadust väljendada oma usku või tõekspidamisi võib allutada vaid sellistele piirangutele, mis on ette nähtud seaduses ja vajalikud riikliku julgeoleku, korra, tervise ja kõlbluse või teiste inimeste põhiõiguste ja -vabaduste kaitseks.“

Küllaltki üldisest sõnastusest tuleneb, et lapse mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadust tuleb lapse õiguste konventsiooni kohaselt austada. Käesolevas magistritöös kasutatakse mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusest rääkides lihtsustamise eesmärgil ka väljendit usu- ja veendumusvabadus.

Kuigi LÕK on peamine õiguslik alus laste õiguste kinnitamisel laiemasse inimõiguste konteksti, siis oluline on tunnustada, et lapse õigused on sätestatud ka muudes inimõiguste kaitse dokumentides, nii universaalsetes, regionaalsetes kui ka siseriiklikes.⁹ Lisaks lapse õiguste konventsioonile on igaihe mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus sätestatud ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklis 18 ja kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti¹⁰ (edaspidi KPÕRP) artiklis 18 ning erinevates inimõigusi käsitlevates konventsioonides: Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 9, Aafrika inim- ja rahvaste õiguste harta artikkel 8¹¹ ja Ameerika inimõiguste konventsiooni artikkel 12.¹² 1981. aasta ÜRO

⁹ W. Vandenhoele *et al.* (eds). – D. Reynaert *et al.*, p. 5.

¹⁰ Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt (mitteametlik tõlge). – RT II 1994, 10, 11.

¹¹ African Charter on Human and Peoples' Rights. Available at: <http://www.achpr.org/instruments/achpr/> (17.11.2016).

¹² S. Detrick. A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child. The Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers 1999, p. 244.

deklaratsioon igasuguse usul ja veendumustel põhineva sallimatuse ja diskrimineerimise kaotamise kohta artiklis 1 on samuti sätestatud igäihe õigus mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusele.¹³

Ükski eelnimetatud konventsioonidest ei sisalda neis kätketud mõtte, südametunnistuse ega usu definitsioone. Sellegipoolest on neid termineid püütud kirjanduses defineerida. Kirjandusest võib näidatena tuua järgmise definitsiooni: „Kõikvõimalikud üksikisiku suhtumised maailma, ühiskonda ja sellesse, mis määrab nii tema kui maailma saatuse, olgu selleks jumalikkus, mingi ülem olend või lihtsalt mõistus ja ratsionaalsus või juhus. „Mõttevabadus“ hõlmab poliitilist ja sotsiaalset mõtet; „südametunnistus“ hõlmab kogu moraalsust. „Religioon“ või „usk“ ei ole piiratud teistlikku (ingl *theistic*) uskumisega, vaid haarab endas võrdselt mitte-teistlikud ja isegi ateistlikud uskumised.“¹⁴

ÜRO Inimõiguste Komitee on KPÕRP artikkel 18 raames selgitanud mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus järgmiselt: „Artikkel 18 kaitseb teistlikke, mitte-teistlikke ja ateistlikke uskumusi, samamoodi nagu usku ja religiooni mitte teostada. Terminid „usk“ ja „religioon“ on laia tähendusega. Artikkel 18 kohaldamisala ei ole piiratud traditsiooniliste religioonidega või institutsionaalsete tunnustega religioonide ja uskudega või mis praktiseerivad analoogselt traditsiooniliste religioonidega.“¹⁵

Eeltoodud määratlused on mõlemad väga laia ulatusega ning ei aita kuigi palju usu- ja veendumusvabaduse mõistmisele kaasa, aga sellegipoolest annavad juhiseid. Näiteks on oluline ära märkida, et mõlemad näited hõlmavad nii teistlikke, ateistlikke ja mitte-teistlikke uskumusi ja veendumusi, see tähendab, et kaitstud on mitte üksnes traditsioonilises mõttes tuntud usud ja religioonid, vaid ka muud uskumused.

Üks viis usu- ja veendumusvabaduse mõiste tundmiseks on tuua nimekiri kõikvõimalikest eksisteerivatest uskudest ja uskumustest, kuid selline käsitlus piiraks usu ja veendumuse mõistet asjatult, kuna pole välistatud uute uskumuste ja religioonide teke.

¹³ UN Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief.

¹⁴ L. Henkin (ed.) The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political rights. New York: Columbia University Press 1981. - K. J. Partsch. Freedom of Conscience and Expression, and Political Freedoms, pp 213-214.

¹⁵ Human Rights Committee. General Comment No. 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion) CCPR/C/21/Rev.1/Add.4. 1993, para. 2; HRC. General Comment No. 22 reproduced in: Compilation of General Comments and General Recommendations adopted by Human Rights Treaty Bodies. HRI/GEN/1/Rev.2. 1996, pp 25-28, at p. 35, para. 2.

Katseid defineerida mõisteid nagu usk ja religioon on kirjanduses veelgi, kuid käesolevas töös toodud näidetest võib asjakohasemaks pidada viimast, kuna ei sea piire usu ja veendumuse sisule. Tegemist pole ka otseselt definitsiooniga, vaid pigem kirjeldusega sellest, mida hõlmab KPÕRP artikkel 18 ehk mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus. Küll aga jääb siiski lahtiseks, mis siis täpselt on usu-, religiooni-, mõtte- ja südametunnistusevabadus. Ei tasu püüda neid mõisteid lõplikult defineerida, kuna iga definitsioon seab mõistele oma piirid, mis pidevas ja kiires arengus olevas maailma õigusruumis jääks alati ebapiisavaks.

Kuna magistritöö jääb lapse usu- ja veendumusvabaduse analüüsimisel Euroopa piiridesse, siis on asjakohane lähtuda EIÕK-ist ja vastavalt ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast. Seega aitab usu- ja veendumusvabaduse mõiste arusaamisele kaasa EIK-i praktika.

Nii nagu ei sisaldanud ükski eelnimetatud konventsioonidest usu või veendumuse mõistet, ei ole ka Euroopa Inimõiguste Kohus püüdnud seda defineerida, sest ükski definitsioon poleks piisavalt paindlik, et hõlmata kõiki uske maailmas, samuti poleks piisavalt täpne, et olla kohaldatav üksikjuhtumitel.¹⁶ Inimõiguste kohtu praktika kohaselt hõlmab religioonivabadus endas vabadust omada ja mitte omada religioosseid uskumusi ning vabadust praktiseerida ja mitte praktiseerida religiooni.¹⁷ Inimõiguste kohus on märkinud, et inimõiguste konventsiooni artiklis 9 sätestatud mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus on demokraatliku ühiskonna aluseks ning oma religioosse väljundina üks tähtsamaid elemente usklike ja nende elukäsitluse jaoks, aga omab olulist tähendust ka ateistidele, agnostikutele, skeptikutele ja ükskõiksetele.¹⁸ Pluralism, demokraatliku ühiskonna lahutamatu osana, sõltub sellest.¹⁹ Lisaks on EIK eraldi sisustanud vanemate usuliste ja filosoofiliste veendumuste mõistet EIÕK protokollis nr 1 artikli 2 tähenduses.²⁰

Ühelt poolt on EIÕK artikkel 9 väga laiaulatuslik ning kaitseb nii religioosseid kui ka mitte-religioosseid arvamusi ja veendumusi. Teisest küljest ei ole aga kõik arvamused ja veendumused EIÕK artikliga 9 kaitstud.²¹

¹⁶ CoE/ECtHR. Guide to Article 9, p. 7.

¹⁷ *Ibid*, p. 6.

¹⁸ European Court of Human Rights. *Kokkinakis v. Greece*. Application No. 14307/88. Judgment 1993, para. 31; European Court of Human Rights. *Buscarini and others v. San Marino*. Application No. 24645/94. Judgment 1999, para. 34.

¹⁹ ECtHR. *Kokkinakis v. Greece*, para. 31; ECtHR. *Buscarini and others v. San Marino*, para. 34.

²⁰ Vt punkti 2.1.2.

²¹ European Court of Human Rights. *Pretty v. the United Kingdom*. Application No. 2346/02. Judgment 2002, para. 82.

EIÕK artikkel 9 (ega ka LÕK artikkel 14) ei tähenda üksnes indiviidi usuvabadust. Nimelt on Euroopa Inimõiguste Kohus märkinud, et EIÕK artiklis 9 sätestatud õigusi võib oma järgijate nimel teostada ka kiriklik või religioosne asutus.²² See tähendab, et kiriku või religioosse organisatsiooni poolt esitatud kaebus, mis hõlmab järgijate usuvabaduse kollektiivsest aspektist, on kooskõlas EIÕK-i *ratione personae*'ga ning kirik või organisatsioon võib nimetada end „ohvriks“ konventsiooni artikkel 34 alusel.²³ Usuvabadus on küll peamiselt individuaalse südametunnistuse küsimus, siis usuvabadus hõlmab, *inter alia*, ka vabadust teostada oma usku üksi või koos teistega, nii avalikult kui ka nende ringis, kes sama usku on.²⁴ Artikkel 9 nimetab ridamisi viise, kuidas on võib oma usku teostada: kultus, õpetamine, tava ja kombetalitus.²⁵

Usu- ja veendumusvabaduse mõiste määratlemisel ei saa minna mööda mõistetest *forum externum* ja *forum internum*. EIÕK artikkel 9 kohaselt tuleb eristada passiivset õigust omada mõtte-, südametunnistuse ja usuvabadust ning aktiivset õigust oma usku või veendumusi kuulutada.²⁶ *Forum externum* on aktiivne, eelkõige tegevuse läbi teostatud vabadus ning *forum internum* on passiivne, seesmine vabadus.²⁷ *Forum internum*'i puhul on tegemist absoluutse õigusega ning *forum externum*'i puhul võib õigus alluda piirangutele.²⁸ EIÕK artikkel 9 lõike 2 kohaselt võib piirata vaid usu- ja veendumuse kuulutamise vabadust.²⁹ Inimõiguste Komitee on oma üldkommentaaris rõhutanud, et KPÕRP artikkel 18 eristab õigust usu- ja veendumusvabadusele ning seda usku kuulutada ning ei luba sätestada piiranguid usu või veendumuse omamisele, ülevõtmisele omal valikul.³⁰ Eeltoodust tulenevalt saab järeldada, et EIÕK ja KPÕRP seavad usu- ja veendumusvabaduse miinimumstandardid, milleks on *forum internum*'i absoluutne kaitse. See tähendab, et ka laste puhul pole võimalik piirata nende passiivset mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadust ning järelikult on eelkõige vaidlusalune küsimus lapse *forum externum*'i ulatus.

²² European Court of Human Rights. *Leela Förderkreis e.V. and Others v. Germany*. Application No. 58911/00. Judgment 2009, para. 79.

²³ CoE/ECtHR. Guide to Article 9, p. 6;

EIÕK artikli 34 esimene lause sätestab, et kohus võib vastu võtta kaebusi igalt üksikisikult, vabaühenduselt ja isikurühmalt, kes väidavad, et nad on konventsioonis ja selle protokollides sätestatud õiguste konventsiooniosalise poolt toimepandud rikkumise ohvriks.

²⁴ ECtHR. *Leela Förderkreis e.V. and Others v Germany*, para. 80.

²⁵ *Ibid*, para. 80.

²⁶ M. Kiviorg. Religiooniõiguse põhimõisted, üldpõhimõtted ja allikad. *Juridica I/2001*, lk 25.

²⁷ T. Annus, M. Kiviorg, P. Roosma. *PõhiSK §40/3*. - Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. Tallinn: Juura 2012.

²⁸ M. Kiviorg, lk 25.

²⁹ *Ibid*, lk 25.

³⁰ HRC. General Comment No. 22, para. 3.

Usu ja veendumuse mõistet võib kokkuvõtlikult selgitada, et usu- ja veendumusvabadus on nii üksikisikule kui ka inimeste grupile kuuluv inim- ja põhiõigus, mis hõlmab sisemise veendumuse olemasolu, usu- ja veendumuse kuulutamist ja mittereligioosseid veendumusi.³¹

1.2. ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtted

1.2.1. Lapse parimad huvid

Leidmaks vastust küsimusele, mis ulatuses on lapsel iseseisev õigus usu- ja veendumusvabadusele tuleb lisaks usu- ja veendumusvabaduse mõiste lahti selgitamisele, analüüsida lapse õiguste kaitset reguleerivaid sätteid, seisukohti ja kohtupraktikat. Selleks, et rääkida üldse lapse õigustest millelegi, tuleb teada, kuidas on laste õiguste kaitse reguleeritud. Euroopa Liidu Põhiõiguste Agentuur on lapse õigusi käsitlevas käsiraamatus märkinud, et lapsed on iseseisvad õiguste omajad, mitte pelgalt objektid, keda on vaja kaitsta.³² Samuti, et lapsi kaitsevad kõik inim- ja põhiõigused ning nende suhtes kehtivad eriregulatsioonid, võttes arvesse laste erilisi omadusi.³³ Kuna usu- ja veendumusvabadus on inim- ja põhiõigused, siis eeltoodule tuginedes on ka laste õigus usu- ja veendumusvabadusele kaitstud.³⁴

Laste õiguste kaitset reguleerib rahvusvahelises õiguses ning ka Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu tasemel ÜRO lapse õiguste konventsioon.³⁵ Lapse õiguste konventsioon on kõige olulisem inimõigusi käsitlev konventsioon, mis kaitseb laste õigusi.³⁶ Eriline lapse kaitse vajadus nähti ette juba lapse õiguste 1925. aastal Genfi deklaratsioonis ja lapse õiguste deklaratsioonis, mille 1959. aastal võttis vastu ÜRO peaassamblee ja mida on tunnustatud ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonis, kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelises paktis, majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvahelises paktis ning lapse heaolu eest hoolitsevate eriasutuste ja rahvusvaheliste organisatsioonide põhikirjades ja asjakohastes dokumentides.³⁷

³¹ Tegemist ei ole püüdlusega defineerida usu- ja veendumusvabaduse mõiste, vaid on üksnes alapunkti kokkuvõte.

³² FRA and CoE. Handbook on European law relating to the rights of the child, p. 17.

³³ *Ibid*, p. 18.

³⁴ UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 7: Implementing child rights in early childhood. CRC/C/GC/7/Rev.1. 2005, para. 3.

³⁵ Lapse õiguste konventsioon.

³⁶ E. Baimu. Children, International Protection. 2013. - Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Available at: <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e904?rskey=0VVKkM&result=1&prd=EPIL>, para. 4.

³⁷ Lapse õiguste konventsioon, sissejuhatus.

Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu liikmesriigid on ühinenud ÜRO lapse õiguste konventsiooniga ning seetõttu lapse õiguste konventsioon olulise tähtsusega just Euroopa piirides.³⁸

Puudub universaalselt aktsepteeritav definitsioon lapse mõiste tähenduse osas.³⁹ Laste alla arvatakse kuuluvat kindlat ühiskonnagrappi, keda eristatakse vanuse põhjal ning lapse mõiste erineb nii sotsiaalseid, majanduslikke kui ka kultuurilisi asjaolusid arvestades.⁴⁰ Käesoleva magistritöö tähenduses peetakse lapseks iga alla 18-aastast inimest vastavalt lapse õiguste konventsiooni artiklile 1.⁴¹ Ka Euroopa Inimõiguste Kohus on aktsepteerinud LÕK-is sätestatud lapse definitsiooni.⁴² Lapse mõistest tulenevalt on ka noored lapsed kõigi LÕK-is sätestatud õiguste omajad.⁴³

ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikkel 3 sätestab järgmist:

„1. Igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes riiklike või erasotsiaalhoolekandeasutuste, kohtute, täidesaatvate või seadusandlike organite poolt tuleb esikohale seada lapse parimad huvid.

2. Osalisriigid seavad eesmärgiks tagada lapsele tema heaoluks vajalik kaitse ja hooldus, arvestades tema vanemate, seaduslike hooldajate või teiste tema eest seaduslikult vastutavate isikute õigusi ja kohustusi ning võtavad selleks kõiki vastavaid seadusandlikke ja administratiivmeetmeid.

3. Osalisriigid tagavad, et laste hoolduse või kaitse eest vastutavad asutused, teenistused ja organid vastaksid pädevate ametivõimude kehtestatud normidele, eriti mis puudutab ohutust ja tervishoidu, personali suurust ja sobivust ning ka nende üle toimuva järelevalve kompetentsust.“

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 3 esimese lõike kohaselt kõiki last puudutavates asjades esikohale seada laste parimad huvid. Tegemist on üldise põhimõttega lapse õiguste

³⁸ FRA and CoE, p. 26.

³⁹ W. Vandenhoele *et al.* (eds). – D. Reynaert *et al.*, p. 2.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 2.

⁴¹ Lapse õiguste konventsiooni artikkel 1: „Käesolevas konventsioonis mõistetakse lapse all iga alla 18 aastast inimolendit, kui lapse suhtes kohaldatava seaduse põhjal ei loeta teda varem täisealiseks.“

⁴² FRA and CoE, p. 19;

European Court of Human Rights. *Güveç v. Turkey*. Application No. 70337/01. Judgment 2009;

European Court of Human Rights. *Çoşelav v. Turkey*. Application No. 1413/07. Judgment 2012.

⁴³ UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 7, paras 3 and 4: “Accordingly, the Committee proposes as an appropriate working definition of early childhood the period below the age of 8 years; States parties should review their obligations towards young children in the context of this definition.”

konventsioonis kõrvuti artiklitega 2, 6 ja 12.⁴⁴ Lapse parimate huvide põhimõtet tulebki käsitleda koos teiste LÕK-is sätestatud üldpõhimõtetega artiklites 2, 6 ja 12.⁴⁵ LÕK artikkel 2 sätestab lapse õiguse mittediskrimineerimisele. LÕK artikkel 6 sätestab lapse õiguse elule, ellujäämisele ning arengule ning osalisriigid peavad lapse huvide hindamisel kindlustama, et täiel määral seda õigust austataks.⁴⁶ LÕK artikkel 12 sätestab lapse õiguse olla ära kuulatud ning see tähendab, et lapse parimate huvide hindamisel peab austama lapse õigust väljendada oma arvamust, ning et tema poolt väljendatu saaks kohase kaalu.⁴⁷ Artikkel 12 ja 3 täiendavad teineteist ning artikli 3 lõiget 1 ei saa nõuetekohaselt rakendada kui artikli 12 nõuded on täitmata.⁴⁸ Kuigi käesolev magistritöö kasutab edaspidi lapse parimate huvide mõistet, ei tähenda see, et teisi LÕK-i üldpõhimõtteid peetaks vähem tähtsamaks. Eriti just artikkel 12 (kooskõlas artikliga 3) on olulise tähtsusega ka lapse usu- ja veendumusvabaduse seisukohalt.

Lapse parimate huvide põhimõtte eesmärk on tagada kõigi LÕK-is tunnustatud õiguste täielik ja efektiivne realiseerimine kui ka lapse terviklik areng.⁴⁹ Artikli 3 laiast sõnastusest tulenevalt, ulatub lapse parima huvi printsiip riigi algatatud toimingutest eraõiguslike isikuteni, ning katab kõik toimingud.⁵⁰ Lapsi puudutavad asjad on LÕK artiklist 14 tulenevalt kahtlemata ka lapse usu- ja veendumusvabaduse küsimused.

Lapse Õiguste Komitee on üldkommentaaris nr 5 rõhutanud siseriikliku õiguse kooskõla artikkel 3 esimese lõikega.⁵¹ Lapse parima huvi printsiip nõuab aktiivseid meetmeid valitsuse, parlamendi ja justiitsasutuste poolt.⁵² Iga seadusandlik, administratiiv- ja justiitsasutus peab kohaldama lapse parima huvi printsiipi süstemaatiliselt kontrollides, kuidas lapse õigused ja huvid on või hakkavad olema puudutatud nende otsuste ja toimingute läbi.⁵³ Lapse parimate

⁴⁴ UN Children's Fund. Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child. Geneva: Atar Roto Presse 2007, p. 35;

S. Detrick, p. 86.

⁴⁵ UNICEF, p. 37.

⁴⁶ UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 14 on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art.3, para. 1). CRC/C/GC/14. 2013, para. 42.

⁴⁷ UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 14, para. 43.

⁴⁸ UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 12: The right of the child to be heard. CRC/C/GC/12. 2009, para. 74.

⁴⁹ UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 14, para. 4.

⁵⁰ UNICEF, p. 36.

⁵¹ *Ibid*, pp 36-37;

UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 5: General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42 and 44, para. 6). CRC/GC/2003/5. 2003, para. 12;

W. Vandenhoele *et al.* (eds). – W. Vandenhoele. Children's rights form a legal perspective: Children's rights law, p. 29: "General Comments are meant to promote further implementation of the Convention and its Protocols, and to assist States parties in fulfilling their reporting obligations";

UN Committee on the Rights of the Child. Rules of Procedure. CRC/C/4/Rev.4. 2015, Rule 73.

⁵² UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 5, para. 12.

⁵³ *Ibid*, para. 12.

huvidega arvestamine peab hõlmama nii lühiajalise kui ka pikaajalise mõjuga otsustusi lapse suhtes.⁵⁴ Igasugune lapse parima huvi tõlgendus peab olema ühtlane kogu lapse õiguste konventsiooni ja rõhuma lapsele kui oma vaadete ja tunnetega individuaalile.⁵⁵ Riikidel tuleb lapse õiguste konventsiooni artikkel 3 lg 2 alusel tagada vajalik kaitse ja hool kõikide laste üle nende jurisdiktsioonis. Riikidel tuleb võtta arvesse vanemate õigusi ja kohustusi ja teisi lapse eest vastutavaid eestkostjaid.⁵⁶

Lapse parimate huvide printsiip ei ole üksnes LÕK-is sätestatud põhimõte. 1979. aasta konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta artikkel 5 punkti b kohaselt tuleb riikidel rakendada kõiki vastavaid abinõusid tagamaks, et kasvatus perekonnas sisaldaks õige arusaamise emadusest kui sotsiaalsest funktsioonist ning tunnistaks meeste ja naiste ühist vastutust oma laste kasvatamise ja arengu eest, kusjuures laste huvid on kõikidel juhtudel domineerivad.⁵⁷ Lapse huvide domineerimise kohustus tuleneb ka eelnimetatud konventsiooni artikkel 16 lõige 1 punkt d.⁵⁸ Lapse parimate huvide printsiipi on rõhutanud Inimõiguste Komitee oma üldkommentaaris nr 17 ja 19, kus on viidatud lapse huvidele kui esmajärgulistele vanemate lahkuminekku või lahutuse asjades.⁵⁹ D. C. Cubero on märkinud, et vaatamata sellele, et lapse parimate huvide printsiip pole kehtestatud Euroopa tasemel, on mõistlik arvata, et lapse parimad huvid on integreerunud EIÕK-i kohaldamise juhistes.⁶⁰ Samuti on Euroopa Inimõiguste Kohus on lahendites viidanud lapse parimate huvide printsiibile. Näiteks on viidatud laste parimate huvide põhimõttele lahendites *Zaunegger v. Saksamaa*⁶¹, *Anayo v. Saksamaa*⁶² ja *Kacper Nowakowski v. Poola*.⁶³ Viimasena nimetatud lahendis on EIK mh märkinud, et kõikides last puudutavates asjades tuleb esikohale seada lapse parimad huvid.⁶⁴

⁵⁴ UNICEF, p. 38.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Ibid.*, p. 40.

⁵⁷ Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta. - RT II 1995, 5, 31.

⁵⁸ Artikkel 16 lg 1 p d: „Osavõtvad riigid rakendavad kõiki vastavaid abinõusid, et likvideerida naiste diskrimineerimine kõigis abielu ja perekonnasuhteid puudutavates küsimustes ning tagavad sealhulgas meeste ja naiste võrdsuse alusel: /.../ meeste ja naiste ühesugused õigused lapsevanematena, olenemata nende perekonnaseisust; kõigis lapsi puudutavates küsimustes peavad domineerima lapse huvid /.../“.

⁵⁹ Human Rights Committee. General Comment No. 17: Article 24 (Rights of the child), 1989, para. 6; Human Rights Committee. General Comment No. 19: Article 23 (The family), 1990, para. 9; UNICEF, p. 36.

⁶⁰ D. C. Cubero. The position of children's freedom of thought and religion in the rulings of the European Court of Human Rights on the case of *Lautsi v. Italy*. The Age of Human Rights Journal, No. 1. 2003, p. 72; T. Hammarberg. The principle of the best interests of the child – What it means and what it demands from adults. Commissioner for Human Rights. Council of Europe. Lecture 2008.

⁶¹ European Court of Human Rights. *Zaunegger v. Germany*. Application No. 22028/04. Judgment 2009.

⁶² European Court of Human Rights. *Anayo v. Germany*. Application No. 20578/07. Judgment 2010.

⁶³ European Court of Human Rights. *Kacper Nowakowski v. Poland*. Application No. 32407/13. Judgment 2017, para. 75;

vt ka punkti 2.2.

⁶⁴ ECtHR. *Kacper Nowakowski v. Poland*, para. 75.

Järelikult igasugustes lapsi puudutavates küsimustes, milleks on ka lapse usu- ja veendumusvabadust puudutavad küsimused, tuleb silmas pidada seda, mis on lapse parimates huvides. Samuti, et lapse parima huvi põhimõtte kohaldamine on oluline nii LÕK-i kui EIÕK-i kohaldades. Siinkohal tõusetub küsimus, et mis on igal konkreetsel juhul lapse parimates huvides ning kes sellele küsimusele vastama peab. Kas vastajaks laps ise, tema ema, isa, lastekaitsetöötaja, kohus või keegi muu? Kas on võimalik tõsikindlalt väita, et teatud usus või veendumuses üles kasvamine on lapse huvides rohkem kui kasvada üles ilma usuta või vastupidi? Näiteks on maailmas riike, kus apostaasia ehk usust taganemine on karistatav surmaga. Sellisel juhul pole kahtlustki, et lapse parimates huvides on olla usklik, kuna sellest võib sõltuda tema elu. Küll aga Eesti ja Euroopa konteksti arvesse võttes, on keerulisem väita, et kellegi teise poolt määratud usus või veendumuses kasvamine on lapsele kuidagi parem. Samal ajal tuleb tähele panna, et ei tekiks diskrimineerimist, kas siis erinevate uskude vahel või usklike ja mitte-usklike vahel. Sellegipoolest lapsi puudutavates küsimustes, olgu nad siis seotud usu- ja veendumusvabadusega või vanemate hooldusõiguse määramisega, tuleb lähtuda lapse parimatest huvidest.

Eelnevat arvesse võttes, on võimalik järeldada, et vanem ei tohi lapse kasvatamisel lähtuda enda huvidest, sh usust, vaid peab esikohale seadma lapse parimad huvid. Ehk kui vanema usu järgi kasvamine ei ole lapse huvidele vastav, ei tohiks vanem seda lapsele peale suruda. LÕK artikkel 3 lõige 1 pole absoluutne säte, kuigi ta on väga olulise tähtsusega. Siiski sätestab artikli 3 lg 2, et osalisriigid seavad eesmärgiks tagada lapsele tema heaoluks vajalik kaitse ja hooldus, arvestades tema vanemate, seaduslike hooldajate või teiste tema eest seaduslikult vastutavate isikute õigusi ja kohustusi. See tähendab, et vanemate õigused ei ole lapse parimate huvide selgitamisel sugugi kõrvale jäetud. Nooremate laste suhtelisest küpsusastmest tulenevalt on nad sõltuvad vastutavate võimuorganite hinnangust ja sellest, kuidas on esindatud laste vaated ja arenevad võimed.⁶⁵ Mitte igasugune sekkumine lapse usu- ja veendumusvabadusse ei pruugi olla vastuolus lapse parimate huvidega.⁶⁶ Samuti tuleb laste tervise, hoolitsuse ja hariduse jm küsimuste osas otsuste tegemisel võtta arvesse lapse parimate huvide printsiipi, sh tuleb seda teha vanematel, ametnikel ja teistel lapse eest vastutavatel isikutel.⁶⁷

⁶⁵ UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 7, para. 13.

⁶⁶ D. C. Cubero, p. 73.

⁶⁷ UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 7, para. 13(a).

Mis need vanemate õigused täpsemalt lapse usu- ja veendumusvabaduse raames on, ongi üks käesoleva magistritöö küsimus, et selgitada vahekorda vanemate ja laste vastanduvate õiguste osas.

1.2.2. Teised ÜRO lapse õiguste konventsioonis sisalduvad üldpõhimõtted

Eelmises punktis sai märgitud, et lisaks ÜRO lapse õiguste konventsioonis sisalduvate lapse parimate huvide printsiibile, on selle kõrval veel 3 olulist põhimõtet artiklites 2, 6 ja 12. Käesolevas alapeatükis kirjeldatakse lühidalt ka LÕK artiklites 2, 6 ja 12 sisalduvate üldpõhimõtete sisu.

LÕK artikkel 2 sätestab:

- „1. Osalisriigid tunnustavad käesolevas konventsioonis esitatud õigusi ja tagavad need igale nende jurisdiktsiooni all olevale lapsele ilma igasuguse diskrimineerimiseta, sõltumata lapse või tema vanema või seadusliku hooldaja rassist, nahavärvist, soost, keelest, usust, vaatamata tema poliitilistele või muudele seisukohtadele, kodakondsusele, etnilisele või sotsiaalsele päritolule, varanduslikule seisundile, puudele või sünnipärale või muudele tingimustele.
2. Osalisriigid võtavad tarvitusele kõik vastavad abinõud, et tagada lapse kaitse igasuguste diskrimineerimis- ja karistusvormide eest tema vanemate, seaduslike hooldajate või perekonnaliikmete seisundi, tegevuse, vaadete või nende tõekspidamiste pärast.“

Artikkel 2 sätestab lapse õiguse mittediskrimineerimisele mitte mingisugusel alusel, sh usulisel. Lapse Õiguste Komitee on oma üldkommentaaris nr 5 selgitanud, et mittediskrimineerimise kohustus nõuab riikidelt aktiivselt selgitada välja lapsed või laste grupid, kelle õigused võivad vajada eriliste meetmete kohaldamist.⁶⁸ Käesoleva magistritöö raames tähendab see, et usklikud lapsed (aga ka mitteusklikud) lapsed võivad sattuda oma diskrimineerimise osaliseks oma usu alusel ning riikide kohustus on see välistada või lõpetada. Lapse Õiguste Komitee on öelnud, et laste või tema vanemate diskrimineerimine etnilisel, klassilisel, isiklikel asjaoludel, eluviisi, poliitilistel või usulistel veendumustel eraldab lapsi ühiskonnas täies ulatuses osalemast.⁶⁹

LÕK artikkel 6 sätestab:

- „1. Osalisriigid tunnustavad iga lapse sünnipärast õigust elule.
2. Osalisriigid tagavad lapse ellujäämise ja arengu võimalikult maksimaalselt.“

⁶⁸ UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 5. CRC/GC/2003/5. 2003, para. 12; UNICEF, p. 18.

⁶⁹ UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 7, para. 11(b)(iv).

LÕK artikkel 6 sätestabki seega lapse õiguse elule ja arengule. Lapse Õiguste Komitee lähtub lapse arengust kui terviklikust kontseptsioonist.⁷⁰ Ka paljud teised LÕK-i artiklid viitavad lapse arengu eesmärgile.⁷¹ Eelkõige puudutab see üldpõhimõtte küsimusi abordist (sh selektiivsest), eutanaasiast ning muid lapse elu puudutavaid probleeme⁷² ning ei ole otseselt käesoleva magistritöö teemaga seotud. See aga ei välista, et lapse elu või areng ei võiks olla ohustatud usulistel veendumustel põhinevate tegudega.

LÕK artikkel 12 sätestab:

„1. Osalisriigid tagavad lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, õiguse väljendada oma vaateid vabalt kõikides teda puudutavates küsimustes, hinnates lapse vaateid vastavalt tema vanusele ja küpsusele.

2. Selleks antakse lapsele võimalus avaldada arvamust, eriti igas teda puudutavas kohtu- ja administratiivmenetluses, vahetult või esindaja või vastava organi vahendusel siseriiklikele protsessinormidele vastavalt.“

LÕK artikkel 12 puhul ongi oluline, et lapsel oleks õigus väljendada enda seisukohti, vaateid teda puudutavates küsimustes vastavalt lapse vanusele ja küpsusele. Lapse Õiguste Komitee on pidevalt rõhutanud, et last tuleb kohelda kui aktiivset õigusesubjekti ning LÕK-i peamine eesmärk on rõhutada, et inimõigused laienevad ka lastele.⁷³ LÕK artikkel 12 ei anna lapsele iseseisvat otsustusõigust, aga rõhutab lapse õigust olla kaasatud otsustamisprotsessi.⁷⁴ LÕK artikkel 12 seondub oluliselt ka lapse usu- ja veendumusvabaduse üle otsustamisega. Nimetatud artikli kohaselt tuleks olenevalt lapse vanusest ja küpsusest anda lapse arvamusele kaal usu- ja veendumusvabaduse küsimuses. Lapse Õiguste Komitee on oma soovitusetes tõdenud vajadust võidelda traditsiooniliste ja kultuuriliste suhtumiste vastu, mille tõttu ei tunnustata lapse õigust osaleda ühiskonnas.⁷⁵

⁷⁰ UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 7, para. 10 UNICEF, pp 83-84.

⁷¹ Näiteks LÕK artiklid 17, 23, 27, 32.

⁷² UNICEF, p. 85.

⁷³ *Ibid*, p. 149.

⁷⁴ *Ibid*, p. 150.

⁷⁵ UN Committee on the Rights of the Child. Day of General Discussion on the Right of the Child to be Heard. Final Recommendations. Forty-third session, 2006, para. 9; UNICEF, p. 150.

1.3.Lapse usu- ja veendumusvabaduse tähendusest

1.3.1. Lapse usu- ja veendumusvabadus ÜRO lapse õiguste konventsiooni vastuvõtmisel

ÜRO lapse õiguste konventsioon on üks kiiremini laialdaselt vastuvõetud inimõiguste dokument ajaloos: 61 riiki allkirjastasid selle esimesel päeval ning jõustus rekordilise aja jooksul – 7 kuu pärast.⁷⁶ 1997. aasta juuliks olid kõik riigid, v.a USA ja Somaalia, lapse õiguste konventsiooni ratifitseerinud.⁷⁷

Lapse usu- ja veendumusvabaduse tähenduse mõistmiseks tuleks alustada LÕK artikkel 14 lõikest 1, mille kohaselt osalisriigid austavad lapse mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadust. Euroopa kontekstis on ka EIÕK artiklis 9 sätestatud õiguse kõigi inimeste usu- ja veendumusvabaduse kaitseks.

Eeltoodud konventsioonidele sätestab ka KPÕRP artikkel 18 lg 1 et:

„Igal inimesel on õigus mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusele. See õigus kätkeb vabadust omada või vastu võtta usku või veendumusi omal valikul ja vabadust tunnistada oma usku või veendumusi nii üksikult kui ka koos teistega avalikult või eraviisiliselt kultuse teenimise, religioosete ja rituaalsete tavade ja õpetuste täitmise näol.“

Sarnaselt LÕK-iga sätestab KPÕRP riigi kohustuse austada mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadust. LÕK-is pole aga sätet, mis selgitaks, et see õigus kätkeb vabadust omada või vastu võtta usku või veendumusi omal valikul ja vabadust tunnistada oma usku. Teisisõnu on LÕK üldisema sõnastusega ning vähem täpsem kui KPÕRP.⁷⁸

R. Ahdar ja I. Leigh on arvamusel, et pole täpselt selge, mida LÕK artikkel 14 endast üldse kujutab.⁷⁹ LÕK-ist ei tulene, kas austatav lapse mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus on lapse iseseisev vabadus või tuleb üksnes austada lapsele vanemate poolt määratud/valitud usku. LÕK artikkel 14 lg 2 kohaselt on vanematel õigus üksnes suunata, aga mitte käskida last usulisele teele.⁸⁰ Lapse kasvades võivad ka tema arvamused usu kohta erineda vanemate

⁷⁶ J. Witte Jr and M. C. Green (eds). Religion and Human Rights. An Introduction. New York: Oxford University Press 2012. – B. Bennett Woodhouse. Religion and Children's Rights, p. 302.

⁷⁷ J. Witte Jr, M. C. Green (eds). – B. Bennett Woodhouse, p. 302.

⁷⁸ G. Van Bueren, p. 156.

⁷⁹ R. Ahdar, I. Leigh. Religious Freedom in the Liberal State. New York: Oxford University Press 2005, p. 205.

⁸⁰ R. Ahdar, I. Leigh, p. 206.

omadest ning vanemate suunamine peaks koos sellega lõdvenema.⁸¹ Lisaks arvavad R. Ahdar ja I. Leigh, et LÕK artikkel 14 lõikest 2 võib välja lugeda, et riik peab austama vanemate suunamist selle piirini, kuni vanemad austavad lapse usu- ja veendumusvabadust, aga mitte kaugemale.⁸²

Juba LÕK-i koostamisel oli vaidlusküsimus lapse usu- ja veendumusvabaduse ulatuse üle nii terav, et see ohustas lausa kogu konventsiooni vastuvõtmist.⁸³ Vaidlusi ei lihtsustanud püüdlused defineerida sealjuures mõisteid usk/religioon (ingl *religion*) ja veendumus (ingl *belief*).⁸⁴

LÕK-i koostamisel oli Ameerika Ühendriikide esindaja poolt välja pakutud järgmine artikli 14 esimese kolme lõike sõnastus:

- „1. Osalisriigid austavad lapse mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadust, mis kätkeb endas vabadust omada või vastu võtta usku või veendumusi omal valikul ja vabadust tunnistada oma usku või veendumusi nii üksikult kui ka koos teistega avalikult või eraviisiliselt kultuse teenimise, religioosete ja rituaalsete tavade ja õpetuste täitmise näol.
2. Osalisriigid tagavad, et ühtegi last ei tohi allutada sundusele, mis piirab tema vabadust omada või vastu võtta usku või veendumusi omal valikul.
3. Osalisriigid tagavad, et lapse usu ja veendumuste tunnistamise vabadus allub ainult seaduse poolt kehtestatud ja ühiskondliku julgeoleku, korra, tervise ja moraali, samuti teiste isikute põhiõiguste ja vabaduste kaitsmiseks vajalikele piiramistele.“⁸⁵

Artikkel 14 lõigete 1-3 sõnastus oli võetud otse KPÕRP-i artiklist 18.⁸⁶ Lisaks oli USA esindaja poolt välja pakutud ka lõige 4, mis vastas 1981. aasta ÜRO deklaratsiooni igasuguse usul ja veendumustel põhineva sallimatuse ja diskrimineerimise kaotamise kohta artiklile 6.⁸⁷ Välja

⁸¹ R. Ahdar, I. Leigh, p. 206.

⁸² *Ibid.*

⁸³ G. Van Bueren, p. 155.

⁸⁴ *Ibid.*, p. 155.

⁸⁵ UN Economic and Social Council. Commission on Human Rights. E/CN.4/1982/12/Add.1, C, 1998, para. 18; S. Detrick, p. 247.

⁸⁶ S. Detrick, p. 247.

⁸⁷ UN Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief. Article 6:

“In accordance with article 1 of the present Declaration, and subject to the provisions of article 1, paragraph 3, the right to freedom of thought, conscience, religion or belief shall include, inter alia, the following freedoms:

- (a) To worship or assemble in connexion with a religion or belief, and to establish and maintain places for these purposes;
- (b) To establish and maintain appropriate charitable or humanitarian institutions;
- (c) To make, acquire and use to an adequate extent the necessary articles and materials related to the rites or customs of a religion or belief;

pakutud artikkel 14 lg 4 oleks andnud lapsele õiguse kuulutada oma usku ja asutada usu- ja veendumusvabadusega seotud ühinguid jm.⁸⁸ Eeltoodule tuginedes on näha, et Ameerika esindaja välja pakutud sõnastus on oluliselt erinev vastuvõetud LÕK artikli 14 sõnastusest ning välja pakutud sõnastus annab lapsele selge õiguse iseseisvale usu- ja veendumusvabadusele nii *forum internum*'i kui ka *forum externum*'i tähenduses. Ehk lapse usu- ja veendumusvabadust puudutav õigus oleks selles küsimuses olnud palju selgem, kui ta on praegu.

Küll aga ei jõudnud need sätted sellisel kujul LÕK-i, kuna vaieldi, kas tegemist on riigi kohustusega austada ja tagada lapse vabadust omada või vastu võtta usku või veendumusi lapse enda valikul.⁸⁹ Põhjuseks oli see, et paljudes riikides järgisid lapsed oma vanemate usku või veendumusi ning üldjuhul ei otsustanud lapsed seda ise.⁹⁰ Näiteks arvas Bangladeshis esindaja, et sellisena sõnastatud artikkel 14 on vastuolus suurimate religioossete süsteemidega maailmas, eriti just Islami usuga.⁹¹

Kui lõpuks LÕK praegusel kujul vastu võeti, siis olid mõne riigi esindajad mures selle üle, et LÕK sätestab madalamad standardid, kui on seda KPÕRP artiklis 18.⁹² Seega tekkis juba siis küsimus, kas lapse usu- ja veendumusvabadus on väiksema väärtusega täiskasvanud isikuga võrreldes. Vaatamata sellele, et KPÕRP artikli 18 sõnastus algab sõnadega „igal inimesel“. Küll aga väitis Rootsi vaateleja, et nende delegatsioon jõudis konsensussele, et (LÕK-is sätestatud) õigus mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusele, kooskõlas KPÕRP artikliga 18, hõlmab vabadust omada või vastu võtta usku või veendumusi omal valikul ja vabadust tunnistada oma

(d) To write, issue and disseminate relevant publications in these areas;

(e) To teach a religion or belief in places suitable for these purposes;

(f) To solicit and receive voluntary financial and other contributions from individuals and institutions;

(g) To train, appoint, elect or designate by succession appropriate leaders called for by the requirements and standards of any religion or belief;

(h) To observe days of rest and to celebrate holidays and ceremonies in accordance with the precepts of one's religion or belief;

(i) To establish and maintain communications with individuals and communities in matters of religion and belief at the national and international levels.”;

S. Detrick, p. 247.

⁸⁸ S. Detrick, p. 247.

⁸⁹ UN Economic and Social Council. Commission on Human Rights. E/CN.4/1983/62. 1983, paras 54-56;

UN Economic and Social Council. Commission on Human Rights. E/CN.4/1984/71. 1984, paras 15-16;

UN Economic and Social Council. Commission on Human Rights. E/CN.4/1989/48. 1989, paras 280-291;

S. Detrick, pp 247-248.

⁹⁰ ECOSOC. E/CN.4/1983/62, paras 54-56;

S. Detrick, p. 247.

⁹¹ UN Economic and Social Council. Commission on Human Rights. E/CN.4/1986/39. 1986, Annex IV, p. 2, at Article 7 *bis*;

S. Detrick, pp 247-248.

⁹² ECOSOC. E/CN.4/1989/48, para. 285;

S. Detrick, p. 248.

usku või veendumusi.⁹³ Soome vaatleja väitis, et kui võeti vastu LÕK artikkel 12 (lapse õigus väljendada oma seisukohti ja vaateid), siis see on kohaldatav ka religioossetes asjades.⁹⁴ Lisaks avaldati arvamust, et vastu võetud artikkel 14 sõnastus väljendab paremini nende riikide seisukohti, kes ei aktsepteeri ühtegi sätet, mis annab lapsele vabaduse valida või muuta oma usku või veendumusi.⁹⁵ LÕK-i ratifitseerimisel teatud Islami riigid (Alžeeria, Bangladesh, Iraak, Jordaania, Maldiivid, Maroko, Omaan, Süüria ja Araabia Ühendemiraadid) on esitanud kas deklaratsiooni või reservatsiooni selliselt, et artikkel 14 ei tõlgendata selliselt, mis annaks lapsele usu- või veendumusvabaduse, kuna see oleks vastuolus Šariaadiga.⁹⁶ Belgia ja Holland, vastupidiselt, aga on esitanud deklaratsiooni, kus sätestatakse, et LÕK artiklit 14 tõlgendatakse kooskõlas KPÕRP artikliga 18 ja seega hõlmab lapse vabadust omada või vastu võtta usku või veendumusi omal valikul ja vabadust tunnistada oma usku või veendumusi.⁹⁷ Holland on lisanud eelnevale veel, et „kui laps on võimeline tegema sellist valikut vastavalt oma vanusele või küpsusele“.⁹⁸ Poola ja Püha Tool omakorda on esitanud deklaratsioonid, millega sätestatakse, et lapse õigust usuvabadusele LÕK artikkel 14 alusel kohaldatakse austades vanemate õigusi.⁹⁹

Seega oleme olukorras, kus LÕK artiklit 14 tõlgendatakse eri riikides erinevalt ning et ka tänaseni pole päris üht ja selget arusaama lapse usu- ja veendumusvabaduse õiguse ulatuse kohta. Ka Lapse Õiguste Komitee, kes jälgib osalisriikide LÕK-is sätestatud kohustuste täitmist¹⁰⁰ pole artikli 14 analüüsis järjekindel ning komitee kommentaarid sõltuvad sellest, millise riigi suhtes need on koostatud.¹⁰¹

⁹³ ECOSOC. E/CN.4/1989/48, para. 289;

S. Detrick, p. 248.

⁹⁴ UN Doc. E/CN.4/1989/48, para. 284;

S. Detrick, p. 248.

⁹⁵ UN Doc. E/CN.4/1989/48, para. 286;

S. Detrick, p. 248.

⁹⁶ UN Committee on the Rights of the Child. Reservations, declarations and objections relating to the Convention on the Rights of the Child. CRC/C/2/Rev.7. 1998, pp 10-11 (Algeria), p. 15 (Bangladesh), p. 26 (Iraq), p. 27 (Jordan), p. 29 (the Maldives), p. 30 (Morocco), p. 34 (Oman), p. 39 (the Syrian Arab Republic), p. 40 (the United Arab Emirates);

S. Detrick, p. 248.

⁹⁷ UN Doc. CRC/C/2/Rev.7 at p. 15 (Belgium), p. 31 (the Netherlands);

S. Detrick, p. 248.

⁹⁸ UN Doc. CRC/C/2/Rev.7 at p. 31;

S. Detrick, pp 248-249.

⁹⁹ UN Doc. CRC/C/2/Rev.7 at p. 24 (the Holy See), p. 35 (Poland);

S. Detrick, p. 249.

¹⁰⁰ Lapse õiguste konventsiooni artikkel 43.

¹⁰¹ S. Langlaude, p. 151.

Võttes arvesse eeltoodud Soome, Rootsi, Hollandi, Belgia ja Poola seisukohti, saab juba siinkohal väita, et Euroopas üldiselt leitakse, et LÕK artiklis 14 sätestatu tõlgendamisel tuleks mõista kooskõlas KPÕRP artikliga 18 ja LÕK artikliga 12, et lapsel on õigus usu- ja veendumusvabadusele. Muuhulgas võib juba siinkohal ära märkida, et KPÕRP artikkel 18 lg 4 sätestab ka vanemate õigused, mistõttu ei tähenda KPÕRP-iga kooskõlaline tõlgendamine sugugi vanemate õiguste vähenemist.

1.3.2. Lapse usu- ja veendumusvabaduse ulatus

LÕK artikkel 14, mis sätestab lapse usu- ja veendumusvabaduse, on peetud üheks vastuolulisemaks õiguseks LÕK-is.¹⁰² LÕK-i artikkel 14 ei sätesta mh, et lapsel õigust kuulutada oma usku või veendumusi, vaid sätestab üksnes lapse õiguse usu- ja veendumusvabadusele. Mitmed riigid on avaldanud artikkel 14 kitsa tõlgendamise kasuks või esitanud reservatsioonid.¹⁰³ Seega võib LÕK artiklit 14 grammatiliselt tõlgendades leida, et LÕK-ist tulenev lapse usu- ja veendumusvabadus on väiksema ulatusega võrreldes täiskasvanute usu- ja veendumusvabadusega, mis tuleneb muudest inimõiguste ja põhivabaduste konventsioonidest. LÕK-i eesmärgiks aga ei olnud laste õiguste (mh usu- ja veendumusvabaduse) kitsendamine.

Eelnevast punktist (1.3.1.) tulenevalt selgus, et osa Euroopa riike on siiski otsustanud juba LÕK-i vastuvõtmisest alates tõlgendada LÕK artiklit 14 sellistelt, et see annaks lapsele samasuguse õiguse usu- ja veendumusvabadusele nagu on sätestatud KPRÕP artiklis 18. Seetõttu, kuna lapse õigus usu- ja veendumusvabadusele tuleneb nii LÕK-ist, EIÕK-ist ja KPÕRP-ist, siis on Euroopa kontekstis asjakohane uurida, kuidas Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas suhtutakse lapse usu- ja veendumusvabadusse.

EIÕK artiklist 1 tulenevalt tagatakse lepinguosaliste riikide poolt igapähele, kes on nende jurisdiktsiooni all konventsioonis määratletud õigused ja vabadused. EIÕK artikkel 14 garanteerib, et konventsioonis sätestatud õiguste ja vabaduste kasutamine tagatakse muu hulgas ilma vanuselise diskrimineerimiseta. Järelikult, hõlmab EIÕK oma isikuliselt kohaldusalalt ka lapsi. Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu liikmesriigid on LÕK-i osalisriigid ning seetõttu põhineb Euroopa lastekaitse õigus suuresti LÕK-il.¹⁰⁴

¹⁰² J. Witte Jr, M. C. Green (eds). – B. Bennett Woodhouse, p. 304.

¹⁰³ *Ibid*;

Vt ka punkti 1.3.1.

¹⁰⁴ FRA and CoE. Handbook on European law relating to the rights of the child, p. 26.

EIK-il on ulatuslik praktika, mis puudutab laste õigusi.¹⁰⁵ Muu hulgas on EIK-i praktikas näiteid olukordadest, kus laps on oma usu- ja veendumusvabaduse teostamisel saanud diskrimineerimise või muu erineva kohtlemise osaliseks. Siin peatükis ei lähtu magistratöö autor mitte vanemate poolt seatud piirangutest, vaid muude asutuste/isikute sekkumises lapse usu- ja veendumusvabadusse.

EIÕK artikkel 34 esimene lause sätestab, et: „Kohus võib võtta vastu avaldusi igalt isikult, valitsusväliselt organisatsioonilt ja isikute grupilt, kes väidavad, et nad on käesolevas konventsioonis ja selle juurde kuuluvates protokollides sätestatud õiguste rikkumise ohvriks ühe Kõrge Lepinguosalise poolt.“ Järelikult arutab EIK üksnes inimõiguste konventsiooni alusel toimunud rikkumisi.

Kuigi EIK oma lahendites viitab tihti LÕK-ile siis, kui kaebused on esitatud kas laste poolt või laste nimel, siis sellegipoolest ei anna EIK süstemaatiliselt otsustuslikku kaalu LÕK-ile.¹⁰⁶ Osades asjades on siiski LÕK-ist tulenevad laste õiguste põhimõtted omanud olulist mõju EIK-i põhjendustes.¹⁰⁷ Näiteks inimõiguste kohtu tõlgendus EIÕK artikkel 6 puhul (õigus õiglasele kohtulikule arutamisele).¹⁰⁸ Samas teistes valdkondades võib EIK-i lähenemine erineda lapse õiguste konventsioonis sätestatust.¹⁰⁹ Eelnevalt on selgitatud, et LÕK näeb ette lapsi puudutavates asjades konventsiooniosalistele teatud põhimõtete järgimise, nt lapse parimad huvid.¹¹⁰ Seega on konventsiooniosalised (riigid) need, kes peavad LÕK-is nimetatud põhimõtteid lapsi puudutavates asjades järgima. Kuid sellegipoolest on nii Euroopa Inimõiguste Kohus kui ka ÜRO Inimõiguste Komitee rõhutanud lapse huvide olulisust.¹¹¹ Näitena võib tuua ÜRO Inimõiguste Komitee seisukoha asjas *Hendriks v. Holland*.¹¹² Nimetatud asjas leidis, lapse isa, et rikuti KPÕRP artikkel 23 lõikest 4 tulenevat abikaasade võrdseid õigusi ja kohustusi, kui anti lapse emale ainuhooldusõigus tagamata lapse ja isa kohtumine.¹¹³ Inimõiguste Komitee leidis, et üldjuhul on riikide kohtud pädevad hindama konkreetse kaasuse asjaolusid.¹¹⁴ Küll aga pidas Inimõiguste Komitee vajalikuks, et seadused sätestaksid

¹⁰⁵ FRA and CoE. Handbook on European law relating to the rights of the child, p. 30.

¹⁰⁶ *Ibid.*

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ Vt punkti 1.1.2.

¹¹¹ S. Detrick, pp 87-88.

¹¹² Human Rights Committee. *Wim Hendriks, Sr. v. The Netherlands*, Communication No. 201/1985. UN Doc. CCPR/C/33/D/201/1985, 1988.

¹¹³ HRC. *Hendriks v. the Netherlands*, para. 1.

¹¹⁴ S. Detrick, p. 177;

kriteeriumid, mis võimaldaks kohtutel kohaldada KPÕRP artiklit 23.¹¹⁵ Lisaks märkis komitee, et Hollandi kohus tegi oma otsuse arvestades lapse parimaid huve ning seetõttu ei saa öelda, et oleks rikutud KPÕRP artiklit 23.¹¹⁶

Kuna eelnevalt jõuti järeldusele, et LÕK-i eesmärgiks ei olnud piirata lapse õigust usu- ja veendumusvabadusele võrreldes teiste inimõiguste konventsioonidega ning EIÕK artikkel 9 ja LÕK artikkel 14 sätestavad mõlemad õiguse usu- ja veendumusvabadusele, siis tuleb lapse nimetatud õiguste juures kõne alla ka EIK-i praktika. Nii nagu ei ole kõigile isikutele kuuluv *forum externum* absoluutne õigus, ei saa see nii olla ka laste puhul. Küll aga tulenevalt laste erilisest seisundist, tuleb lapsi puudutavates asjades lähtuda teatud LÕK-is sätestatud üldpõhimõtetest.¹¹⁷ Eeltoodust tuleneb, et EIÕK ja LÕK on Euroopa kontekstis omavahelises seoses ja põimunud. Lapse usu- ja veendumusvabaduse kaitse koha pealt annab EIÕK-i sõnastus konkreetsema ja täpsema kaitse, mistõttu saab pidada EIÕK artiklis 9 sisalduvat usu- ja veendumusvabaduse kaitset miinimumstandardiks, millest lähtuda LÕK-i tõlgendamisel. Samas kaitseb LÕK seejuures ka vanemate õigusi, (aga ka EIÕK protokolli nr 1 artikkel 2) ning seetõttu tuleb lapse usu- ja veendumusvabaduse käsitlemisel lähtuda Euroopa kontekstis mõlemas konventsioonis sätestatust.

Esimese näitena lapse usu- ja veendumusvabaduse küsimuses võib tuua EIK-i lahendi asjas Dogru v. Prantsusmaa. Kuigi Dogru v. Prantsusmaa näidet tuuakse kirjanduses esile pigem ususümbolite kontekstis¹¹⁸, siis käesolevas magistritöös keskendutakse nimetatud lahendi analüüsimisel laste õigustele. Selleks, et kohtu põhjendusi paremini mõista ja analüüsida, antakse esmalt lühiülevaade asjaoludest.

Asjas Dogru v. Prantsusmaa oli kaebuse esitanud moslemist 11-aastane laps, kes kandis koolis käies pearätti.¹¹⁹ Kehalise kasvatuses keeldus laps pearätti eemaldamast, vaatamata

HRC. Hendriks v. the Netherlands, para. 10.4.

¹¹⁵ S. Detrick, p. 177;

HRC. Hendriks v. the Netherlands, para. 10.4.

ICCPR article 23(4): “States Parties to the present Covenant shall take appropriate steps to ensure equality of rights and responsibilities of spouses as to marriage, during marriage and at its dissolution. In the case of dissolution, provision shall be made for the necessary protection of any children.”

¹¹⁶ S. Detrick, p. 177;

HRC. Hendriks v. the Netherlands, para. 11.

¹¹⁷ Vt punkt 1.2.

¹¹⁸ For example: B. D. Davis. Lifting the Veil: France's New Crusade. Boston College International and Comparative Law Review, Vol. 34, Issue 1. 2011, pp 117-146.

¹¹⁹ European Court of Human Rights. Dogru v. France. Application No. 27058/05. Judgment 2008, para. 6; Para. 2: “The applicant, who was granted legal aid, was represented by Mr M. Bono, a lawyer practising in La Ferté-Macé.”

õpetaja korduvatele palvetele.¹²⁰ Õpetaja sõnul ei sobinud pearäti kandmine kehalise kasvatusetundi ning teatas sellest koolidirektorile.¹²¹ Laps visati lõpuks koolist välja põhjusel, et rikub kooliskäimise kohustust aktiivselt kehalise kasvatusetundi ja sporditundides mitte osaledes.¹²² Kaebuses leidis laps, et pearäti kandmise tõttu koolist väljaviskamine sekkub tema usuvabadusse ning see piirang ei mahu EIÕK artikkel 9 lõikes 2 toodud eranditesse.¹²³ EIÕK artikkel 9 lg 2 kohaselt võib vabadust kuulutada oma usku või veendumusi piirata üksnes seaduses ettenähtud kitsendustega ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik ühiskondliku turvalisuse huvides, avaliku korra, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.¹²⁴

EIK analüüsis, kas sõnad „seaduses ettenähtud kitsendused“ nõuavad, et vaidlustatud meetmel peaks olema alus siseriiklikus õiguses.¹²⁵ Vaidluse ajal polnud ühtegi seaduse sätet, mis selgelt keelaks õpilastel pearäti kandmise kehalise kasvatusetundides.¹²⁶ Kohalikud võimud õigustasid võetud meetmeid kolme faktori esinemise koostoimes: kohustus käia regulaarselt tundides, ohutusnõuded ja vajadus riietuda sporditegemisele vastavalt.¹²⁷ EIK täpsustas, et üksnes seaduse jõuga reeglid võivad õigustada võetud meetmete kasutamist ning EIK-i asi on teha kindlaks, kas kasutatud meetodid ja selle mõjud on kooskõlas EIÕK-iga.¹²⁸ EIK leidis, et piisav seadusandlik alus sekkumiseks oli siseriiklikus õiguses olemas ning avaldajal oli võimalik ette näha, et pearäti eemaldamisest keeldumine kehalise kasvatusetundides võib lõppeda koolist väljaviskamisega.¹²⁹

EIK märkis, et EIÕK artikliga 9 ei ole kaitstud iga usust motiveeritud tegu ning ei garanteeri alati õigust käituda nii nagu usust tulenevalt soovitakse.¹³⁰ Demokraatlikus ühiskonnas, kus mitmed religioonid koos eksisteerivad ühe ja sama populatsiooni sees, võib olla vajalik määrata piirangud usuvabadusele, selleks, et lepitada erinevate gruppide huvisid ja tagada, et kõigi veendumused oleksid austatud.¹³¹ EIK leidis, kuna kohalikud võimud õigustasid keeldu kanda

¹²⁰ ECtHR. *Dogru v. France*, para. 7.

¹²¹ *Ibid.*

¹²² *Ibid.*, para. 8.

¹²³ *Ibid.*, para. 45.

¹²⁴ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon.

¹²⁵ ECtHR. *Dogru v. France*, para. 49.

¹²⁶ *Ibid.*, para. 50.

¹²⁷ *Ibid.*, para. 51.

¹²⁸ *Ibid.*, paras 52-53.

¹²⁹ *Ibid.*, para. 59.

¹³⁰ *Ibid.*, para. 61;

European Court of Human Rights. *Leyla Sahin v. Turkey*. Application No. 44774/98. Judgment 2005, paras 105 and 212.

¹³¹ ECtHR. *Dogru v. France*, para. 62;

pearätti kehalise kasvatus tundides sellega, et pearäti kandmine pole kooskõlas kooli reeglitega tervisest, ohutusest ja tundidest osavõtuga, siis keeldudes eemaldama oma pearätti, ületas avaldaja oma õigust kuulutada usku.¹³² EIK pidas mõistlikuks siseriiklike asutuste järeldust, et peakatte kandmine, nagu seda on Islami pearätt, ei sobitu sporditundidesse tervise või ohutuse tõttu.¹³³ EIK aktsepteeris, et „karistus“ määrati kooli reeglite, millest avaldaja oli teadlik, mittejärgimise eest, mitte tema usuliste veendumuste pärast.¹³⁴ Samuti pole koolist väljaviskamine kohtu arvates ebaproportsionaalne karistus ning EIK märkis, et avaldaja sai kaugõppes koolis edasi käia.¹³⁵

Toodud EIK-i lahend illustreerib probleemi, mis tekib usu- ja veendumusvabaduse teostamisel. Laps kasvas üles usus, millest tulenevate käitumisreeglite järgimine tõi talle kaasa koolist väljaviskamise. Praegusel juhul ei tulene kaasusest piisavalt infot, kuivõrd oli laps see, kes selle usu endale järgimiseks võtta otsustas ning seega tuleks pigem analüüsida, mis tagajärjed on lastele sellise lahendi tegemisel. Muu hulgas võiks ära märkida, et EIK pole lahendis Dogru v. Prantsusmaa maininud lapse õiguste konventsiooni.

Dogru v. Prantsusmaa asjas on näha, et EIK püüdis hoiduda siseriiklikkusse õigusesse sekkumist ning seetõttu pidas õigustatuks lapse koolist väljaviskamist, pidades seda mitte usuprobleemiks, vaid turvalisuse, tervise ja tundidest osavõtu reeglite küsimuseks. Samas on keeruline leida põhjendust sellele, et miks laps, kes on sündinud usklikku perekonda, peab saama karistatud koolist väljaviskamisega seetõttu, et täidab vastavalt oma religioosset kodusest kasvatuses tulenevaid käitumis- ja riietuseeskirju. Käesoleva magistr töö autori arvates oleks tulnud siseriiklikes asutustes, sh koolis ja kohtutes oleks pidanud hoolikalt kaaluma LÕK-ist tulenevaid lapse õigusi ja kohaldama lapse parima huvi põhimõtet, mitte üksnes lähtuma EIÕK-is sätestatust. Dogru v. Prantsusmaa asja lugedes ei ole päris selge, kas esikohale olid ikka seatud lapse huvid. Vastu ei saa vaielda sellele, et juhul, kui on tuvastatud, et pearätt võib põhjustada kehalise kasvatus tundides ohtu lapse tervisele, et siis on pearäti eemaldamine rohkem lapse huvides, kui usuvabaduse teostamine. Samas ei tulene aga lahendist, miks on pearätt kehalise kasvatus tundides tervist ohustav ning isegi kui see oleks selge, kas polnud võimalik jõuda muule lahendusele, kui lapse jaoks kõige äärmuslikum vahend – koolist väljaviskamine. Lapse sotsiaalne areng on oluliselt seotud koolis käimise ja

ECtHR. Leyla Sahin v. Turkey, para. 106.

¹³² ECtHR. Dogru v. France, para. 68.

¹³³ *Ibid*, para. 73.

¹³⁴ *Ibid*.

¹³⁵ *Ibid*, para. 76.

eakaaslastega suhtlemisega. Ei saa pidada mõistlikuks ega lapse huvidega kooskõlas olevaks olukorda, kus laps peab kannatama oma usu tõttu. Antud juhul lapse parimate huvidega oleks olnud kooskõlas olukord, kus kool ja lapsevanemad ning laps oleksid jõudnud mingisugusele kompromissile, kuna lapsel polnud võimalik osa võtta üksnes kehalise kasvatuses tundidest, kuid probleemi polnud ülejäänud õppeainetest osavõtmisega. Näiteks oli kaebaja poolt pakutud siseriiklikus kohtuvaidluses välja kompromiss, mille kohaselt ta ei kannaks kehalise kasvatuses tundides Islami pearätti, vaid mütsi või *balaclava*'d.¹³⁶

Kuigi EIK leidis, et antud asjas polnud rikutud EIÕK-is sätestatud õigust usu- ja veendumusvabaduse teostamisele, ei saa sellest veel järeldada, et siseriiklikud kohtud oleks asja lahendades käitunud kooskõlas LÕK-iga, sealhulgas lapse õigusega usu- ja veendumusvabadusele ning lapse parimate huvidega.

Teise näitena võib tuua EIK-i otsuse asjas *Grzelak v. Poola*, kus 7-aastane laps, kelle vanemad olid agnostikud¹³⁷, ei võtnud vanemate soovil algkoolis nr 3 osa usuõpetuse tundidest.¹³⁸ Usuõpetus toimus keset päeva kohustuslike ainete vahepeal ning lapsele ei olnud alternatiivset tundi võimaldatud, seetõttu laps veetis vaba aja kas järelevalveta kooli koridoris või kooli raamatukogus või klubis.¹³⁹ Lapse vanemad väitsid, et laps sai vaimse ja füüsilise vägivalla osaks põhjusel, et ta ei võtnud osa usuõpetusest ning mistõttu panid vanemad lapse algkooli nr 9 ja hiljem algkooli nr 11.¹⁴⁰ Vanemad saatsid algkooli nr 9 direktorile kirja, kus väitsid, et nende last diskrimineeritakse suurema osa klassikaaslastega võrreldes, kuna ta ei võtnud osa usuõpetusest ning palusid koolil see probleem lahendada.¹⁴¹ Enne, kui direktor jõudis vanemate kirjale vastata, viidi laps õppima algkooli nr 11.¹⁴² Algkooli nr 9 direktor selgitas, et laps tihti provotseeris oma koolikaaslaste mõnitades religioosseid sümboleid ja lapsi, kes võtsid osa usuõpetusest.¹⁴³

¹³⁶ ECtHR. *Dogru v. France*, paras 13 and 44.

¹³⁷ Agnostitsism on filosoofiline õpetus, mis osaliselt või täielikult eitab objektiivse maailma tunnetatavust ja tõesuse lõpliku kindlakstegemise võimalikkust. Eesti keele instituut. Võõrsõnade leksikon. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.eki.ee/dict/vsl/index.cgi?Q=agnostitsism&F=M&C06=et> (10.02.2017);

Agnostic – a person who believes that nothing is known or can be known of immaterial things, especially of the existence or nature of God. Oxford English Dictionary. Available at: <http://www.oed.com.ezproxy.utlib.ut.ee/view/Entry/4073?redirectedFrom=agnostic#eid> (27.04.2017).

¹³⁸ European Court of Human Rights. Case of *Grzelak v. Poland*. Application no. 7710/02. Judgment 2010, paras 6-8.

¹³⁹ ECtHR. *Grzelak v. Poland*, para. 12.

¹⁴⁰ *Ibid*, para. 9.

¹⁴¹ *Ibid*, para. 10.

¹⁴² *Ibid*, para. 11.

¹⁴³ *Ibid*.

Vanemad palusid algkoolil nr 11 võimaldada nende lapsele eetika kursusel osalemine.¹⁴⁴ Väikese arvu huvitatud õpilaste tõttu ei olnud see võimalik ning kool pakkus alternatiivina välja osaleda kooliklubis või raamatukogus.¹⁴⁵ Kui laps alustas kooliteed põhikoolis nr 2, siis vanemad kaebasid, et lapsele ei pakutud nimetatud koolis eetika kursust.¹⁴⁶

Vanemad ja laps kaebasid EIK-i alusel, et on rikutud artiklit 14 (diskrimineerimise keeld) koosmõjus artikliga 9 (mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus).¹⁴⁷ EIK leidis esmalt, et vanematel endil puudub kaebeõigus ning kaebus puudutab üksnes lapse kaitstavaid õigusi.¹⁴⁸ Avaldaja (laps) väitis, et kogu Poola haridussüsteem on katoliikluse poole kallutatud ning neid, kes ei ole sama usku, diskrimineeritakse.¹⁴⁹ Kuna eetikaõpetuse tunde koolides ei võimaldata, siis paljud mitte-katoliku usku vanemad saavad oma lapsed usuõpetuse tundidesse selleks, et vältida sarnaseid probleeme nagu tekkisid avaldajal.¹⁵⁰

EIK pidas diskrimineerimise kindlakstegemisel sobivaks võrrelda avaldajat kui mitte-uskliku, kes soovis võtta osa eetikaõpetusest nendega, kes käisid usuõpetuses.¹⁵¹ Avaldaja tunnistusel puudus usu-/eetikaõpetuse aine koha peal hinne.¹⁵² EIK märkis, et hinde puudumist tunnistusel võidakse mõista, et avaldaja pole usklik, kuna ta ei käinud usuõpetuses, mis on laialt levinud.¹⁵³ Seega leidis EIK, et on toimunud avaldaja diskrimineerimine EIÕK artiklite 14 ja 9 koosmõjus. Küsimuses, kas koolide poolt avaldajale tagamata jäänud eetikaõpetuse tunnid usuõpetuse asemel, rikkus EIÕK protokoll nr 1 artiklit 2 (õigus haridusele), leidis EIK, et rikkumist ei esinenud.¹⁵⁴

Kohtunik David Thor Björgvinsson esitas eriarvamuse, milles ei nõustu enamuse seisukohaga, et on toimunud EIÕK artiklite 9 ja 14 koosmõjus rikkumine.¹⁵⁵ Kohtunik Björgvinsson leidis, et ei ole tõendatud, et avaldaja oleks oma tunnistusel kajastatud hinnete tõttu kannatanud või võiks tulevikus kannatada diskrimineerimise all oma usu tõttu.¹⁵⁶

¹⁴⁴ ECtHR. Grzelak v. Poland, para. 12.

¹⁴⁵ *Ibid.*

¹⁴⁶ *Ibid*, para. 20.

¹⁴⁷ *Ibid*, para. 49.

¹⁴⁸ *Ibid*, para. 52.

¹⁴⁹ *Ibid*, para. 64.

¹⁵⁰ *Ibid*, para. 64.

¹⁵¹ *Ibid*, para. 90.

¹⁵² *Ibid.*

¹⁵³ *Ibid*, para. 95.

¹⁵⁴ *Ibid*, para. 105.

¹⁵⁵ ECtHR. Grzelak v. Poland. Partly dissenting opinion of Judge David Thor Björgvinsson, para. 2.

¹⁵⁶ *Ibid*, para. 9.

Kui Dogru v. Prantsusmaa asjas vaieldi lapse diskrimineerimisest tema usu tõttu, siis Grzelak v. Poola näitab selgelt, et diskrimineerimine võib seisneda ka n-ö konkreetse usu puudumises, mis on ka kaitstud EIÕK artikliga 9. Grzelak v. Poola lahendist võiks välja tuua ühe avaldaja väite, mis on käesoleva magistritöö tähenduses oluline. Nimelt väitis avaldaja, et Poolas on ülekaal tingimustel, millega isik ei saa vabalt otsustada iseseisvalt või vanemate abiga sellise põhimõttelise küsimuse üle nagu uskumine Jumalasse ja endale usu valimine.¹⁵⁷ Avaldaja lisas, et võimalus teha selles küsimuses iseseisev otsus, on üks olulisemaid inimõigusi.¹⁵⁸ Tõepoolest on ka LÕK artikkel 14 lg 1 alusel osalisriikidel kohustus tagada lapse mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus ning ka EIÕK-i kohaselt on lastel õigus usu- ja veendumusvabadusele. Analüüsitavas lahendis pole selge, kas tegemist oli lapse päris enda valikuga või pigem vanemate suunamisega. Küll aga on asi jõudnud EIK-i algselt kooli vastu esitatud kaebusest, mitte vanemate vastu esitatud kaebusest, mistõttu ei saa siinkohal öelda, et vanemad oleks rikkunud oma kohustusi austada lapse usu- ja veendumusvabadust. Pigem on vanemate roll seisnenud selles, et kaitsta lapse usku ja veendumust.

Ka Poola Valitsus tõi välja äramärkimist vääriva argumendi. Nimelt, et ei ole üksnes kooli kohustus austada lapse mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadust; esmalt on vanemate kohustus tagada, et nende lapsed mõistavad enda valikut, mis puudutab usu-/eetikaõpetust koolis.¹⁵⁹ Tegemist on olulise väitega ning on loomulikult tõsi, et vanematel on samuti kohustus lapse huvidest lähtuda. Küll aga, kuna antud asjas polnud küsimust selles, et vanemad poleks lapse huvidest lähtunud, jätab selline argument mulje, et vanemad peaksid oma lapse panema usuõpetuse tundidesse, kuna see on Poolas enamuse poolt soositav.

Sarnaselt Dogru v. Prantsusmaa lahendiga, ei tulene lahendis Grzelak v. Poola toodud asjaoludest, kuidas Poola kohtud ja asutused on lähtunud küsimuse lahendamisel LÕK-is sätestatud põhimõtetest, mida LÕK lapsi puudutavates asjades nõuab, sh lapse parim huvi. Muu hulgas on ka Lapse Õiguste Komitee on avaldanud muret selle üle, et Poolas ikka veel domineerivad traditsioonilised suhtumised ning Poolas ei ole soodustatud LÕK-i üldpõhimõtete (sh artiklid 2, 3 ja 12) rakendamine.¹⁶⁰ Seega on võimalik Poolale ette heita lapse parimate

¹⁵⁷ ECtHR. Grzelak v. Poland, para. 65.

¹⁵⁸ *Ibid.*

¹⁵⁹ *Ibid*, para. 75.

¹⁶⁰ UNICEF, p. 153.

huvidega mitteamvestamist. Samuti on Lapse Õiguste Komitee soovitanud jätkata Poolal LÕK-i puudutavate reservatsioonid ja deklaratsioonide tagasivõtmise menetlust.¹⁶¹

Poola pole aga ainus riik, kellele on Lapse Õiguste Komitee ette heitnud LÕK-ist tulenevate põhimõtete mitte austamist. Nii on näiteks Lapse Õiguste Komitee julgustanud Prantsusmaad edendama ja hõlbustama lapse vaadete austamist ning osalust kõigis last puudutavatest asjadest.¹⁶² Islandi osas on mh märgitud, et lapsi ei ole piisavalt teavitatud sellest, kuidas nad saaksid efektiivselt panustada või kuidas nende väljendatut võetakse arvesse.¹⁶³

Lahenditele *Dogru v. Prantsusmaa* ja *Grzelak v. Poola* tuginedes saab siiski teha järelduse, et EIK, lahendades lapsi puudutavaid usu- ja veendumusvabaduse alusel diskrimineerimise küsimusi, on aktsepteerinud, et lapsel (olles kaitstud EIÕK artikliga 9) on iseseisev õigus usu- ja veendumusvabadusele.

Lapse Õiguste Komitee on loodud LÕK artikli 43 alusel LÕK-is ettenähtud kohustuste täitmisel saavutatava edu jälgimiseks.¹⁶⁴ Lapse Õiguste Komitee on oma üldkommentaaries nr 7 (mis käsitleb lapse õiguste rakendamist varases lapsepõlves) ka öelnud, et LÕK nõuab, et lapsi, k.a kõige nooremaid lapsi¹⁶⁵, tuleb austada kui isikuid, kellel on oma õiguseid.¹⁶⁶ Ka see seisukoht annab kinnitust asjaolule, et lapse usu- ja veendumusvabadust tuleks käsitleda kui lapse õigust. Seega võib väita, et Euroopa tasandil mitte üksnes ei tule austada lapse usu- ja veendumusvabadust, vaid ka leitakse, et lapsel on õigus usu- ja veendumusvabadusele. Küll aga pole alati kõigi siseriiklike kohtute tasemel veel jõutud arusaamiseni, et ka lapse usu- ja veendumusvabaduse küsimustest, mida hõlmab nii LÕK kui ka EIÕK, tuleb lähtuda lapse parimatest huvidest.

¹⁶¹ UN Committee on the Rights of the Child. Concluding Observations: Poland. CRC/C/15/Add.194. 2002, para. 10; UNICEF, p. 153;

Poola reservatsioonide ja deklaratsioonide kohta punktis 1.3.1.

¹⁶² UN Committee on the Rights of the Child. Concluding Observations: France. CRC/C/15/Add.240. 2004, para. 22; UNICEF, p. 153.

¹⁶³ UN Committee on the Rights of the Child. Concluding Observations: Iceland. CRC/C/15/Add.203. 2003, para. 26; UNICEF, p. 153.

¹⁶⁴ Lapse õiguste konventsioon, artikkel 43 lg 1;

W. Vandenhoele *et al.* (eds). – E. Verhellen. *The Convention on the Rights of the Child: Reflections from historical, social policy and educational perspective*, p. 53.

¹⁶⁵ Noore lapse mõiste vt viide nr 43.

¹⁶⁶ UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 7, para. 5.

2. Vanemate õigused ja roll lapse usu- ja veendumusvabaduse teostamises

2.1. Vanemate õigus kasvatada last oma usu ja veendumuse kohaselt

2.1.1. Vanemate õigustest üldiselt

Vähemalt Euroopa tasandil on kinnitust saanud, et lapsel on õigus iseseisvale usu- ja veendumusvabadusele. Selline järeldus vastab ka LÕK-ist tulenevatele üldpõhimõtetele, EIÕK-ile ja KPÕRP-ile. Sellegipoolest on ka LÕK-is endas sätestatud lapsele kuuluvate õiguste osas vanemate õiguste austamise kohustus. Lapse otsustusõigus usu- ja veendumusvabaduse küsimuses sõltub lapse vanusest, arengutasemest ja küpsusest ning ka vanematest. Eriti just nooremad lapsed on tugevalt emotsionaalselt seotud oma vanematega, kellelt nad otsivad ja vajavad hoolitsust, kasvatust, suunamist ja kaitset, viisil, mis austab laste individuaalsust ja arenevaid võimeid.¹⁶⁷ A. Scolnicov on väitnud, et on selge, et vastsündinu ei vali endale usku ning üldiselt lapse usuline identiteet on talle „pärandatud“ tema vanemate poolt.¹⁶⁸ Sellest iseenesest ei ole ka midagi halba, kuna on üldiselt mõistetav, et last kasvatavad ennekõike siiski tema vanemad.

Lapse usu- ja veendumusvabaduse teostamine sõltub peamiselt tema vanematest. R. Ahdar ja I. Leigh on märkinud, et kahtlemata on sügavamalt usklikud vanemad huvitatud oma lastele usu edasiandmisest.¹⁶⁹ Eelnevalt analüüsitud inimõiguste kohtu lahenditest (eriti just Grzelak v. Poola) paistab teatud määral välja vanemate roll lapse usu ja veendumuse teostamisel. Kuigi nii Grzelak v. Poola ega Dogru v. Prantsusmaa lahenditest ei tulenenud, et oleks olnud tegemist millegi nii äärmusliku nagu vanemate poolse sunniga laste veendumuste mõjutamisel, siis sellegipoolest ei saa eitada vanemate mõju laste usu ja veendumuse kujunemisele. Seetõttu ongi käesoleva magistr töö eesmärgiks leida üles need piirid, kust vanemate õigused lapse usu ja veendumuse suunamisel lõppevad ning lapse vastavad õigused algavad.

Rahvusvaheline õigus, tunnustades lapse õigust usu- ja veendumusvabadusele, pöörab seejuures eraldi tähelepanu ka vanemlikule sidemele nimetatud lapse õigusele ja selle teostamisele, edendades perekondlikku usulist identiteeti.¹⁷⁰ Järgnevalt tuuakse olulisemad vanemate õigusi puudutavad sätted.

¹⁶⁷ UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 7, para. 6.

¹⁶⁸ A. Scolnicov. The Child's Right to Religious Freedom and Formation of Identity. - International Journal of Children's Rights, Vol. 15, Issue 2. 2007, p. 253.

¹⁶⁹ R. Ahdar, I. Leigh, p. 193.

¹⁷⁰ A. Scolnicov, p. 252.

LÕK artikkel 14 lõiget 1, mis sätestab lapse mõtte- südametunnistuse- ja usuvabaduse austamise kohustuse, piirab sama artikli lõikest 2 tulenev osalisriikide kohustus austada vanemate õigusi ja kohustusi suunata last talle kuuluvate õiguste rakendamisel lapse arenevate võimete kohaselt. Samuti, LÕK artikkel 3 lg 1 sätestab lapse parimate huvide esikohale seadmise kohustuse, tuleneb sama artikli lõikest 2 osalisriikide kohustus lapse parima huvi tagamisel arvestada vanemate õiguste ja kohustustega.

LÕK artikkel 18 lõige 1 sätestab eelnevale lisaks, et:

„Osalisriigid rakendavad kõik jõupingutused kindlustamaks selle põhimõtte tunnustamist, et mõlemad vanemad vastutavad ühiselt lapse üleskasvatamise ja arendamise eest. Vanematel või teatud juhtudel seaduslikel hooldajatel lasub esmane vastutus lapse üleskasvatamisel ja arendamisel. Lapse parimad huvid peavad olema nende tähelepanu keskpunktis.“

LÕK artiklist 18 tuleneb, et mõlemad vanemad on need, kes sobitavam kõige paremini oma last kasvatama. Vanemad on need, kellel lasub esmane vastutus lapse üleskasvatamisel ja arendamisel.¹⁷¹ Seega pole lapse õigused piiramatud ja absoluutsed ning seetõttu ei saa lapse õiguste (sh usu- ja veendumusvabaduse) üle arutades kunagi jätta tähelepanuta ka lapse vanemate õigusi. Kuid ka siin pole jäetud rõhutamata laste parimaid huve.

KPÕRP artikkel 18 sätestab lisaks iga inimese õiguse usu- ja veendumusvabadusele lõikes 4 järgneva:

„Käesolevast paktist osavõtvad riigid kohustuvad austama vanemate ja vastavatel juhtudel seaduslike hooldajate vabadust tagada oma laste usuline ja kõlbeline kasvatus vastavalt oma veendumustele.“

1981. aasta ÜRO deklaratsioon igasuguse usul ja veendumusel põhineva sallimatuse ja diskrimineerimise kaotamise kohta artikkel 5 lg 1 peegeldab KPÕRP artiklit 18 lg 4 ning sätestab, et lastel on õigus saada religioosset haridust vastavalt nende vanemate soovidele.

Teiste seas sätestab ka EIÕK protokoll nr 1 artikkel 2 järgmist:

„Kedagi ei või jätta ilma õigusest haridusele. Endale võetud mis tahes haridus- ja õpetamisfunktsioone täites peab riik austama vanemate õigust tagada lastele nende endi usuliste ja filosoofiliste veendumustega kooskõlas olev haridus.“

¹⁷¹ Lapse õiguste konventsioon, artikkel 18 lg 1.

Ära võib märkida, et ka Euroopa Liidu tasemel on Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 14 lõikes 3 sätestatud, et: „Vabadust asutada demokraatia põhimõtetest lähtudes haridusasutusi ja vanemate õigust tagada lastele oma usuliste, filosoofiliste ja pedagoogiliste veendumuste kohane haridus ja õpetamine, austatakse nimetatud vabaduse ja õiguse kasutamist reguleerivate siseriiklike õigusaktide kohaselt.“¹⁷²

Seega on eelnimetatud sätetest tulenevalt vanemate õigused üsna tugevalt kaitstud. Nagu näha on eraldi peetud vajalikuks rõhutada lapse haridust puudutavaid vanemate õigusi. Lapse hariduse omandamisel ja kooli valiku tegemisel võib ja paljudel juhtudel ongi vanemate jaoks otsustava tähendusega vanemate endi poolt järgitav usk.

Juba üksnes rahvusvahelisi konventsioone lugedes on selge, et lapse ja vanemate õigused võivad olla omavahel vastanduvad ning nimetatud õiguste vahel võib tekkida vastuolu, kuna vanemad, kellel on õigus last kasvatada oma usus ja veendumuses, peavad seejuures austama ka lapse enda õigust usu- ja veendumusvabadusele ning lähtuma seejuures lapse parimatest huvidest. Seetõttu ongi käesoleva magistr töö eesmärgiks analüüsida inimõiguste kohtulahendeid, et leida üles ja pakkuda välja, mis piiridest vanemate ja laste õiguste puhul tuleks siseriiklikel kohtutel lähtuda.

S. Langlaude on järeldanud, et inimõiguste printsiibid nõuavad ka laste usu- ja veendumusvabaduse austamist ning lapsed võivad selle vabaduse austamist nõuda nii riigilt kui ka vajadusel vanematelt.¹⁷³ Samas on ta ka märkinud, et laste õigus valida usk on üksnes osa inimõigustest, mis teiselt poolt hõlmab ka vanemate õiguste austamist ning selliste õiguste seotus lapse arenevate võimete kontseptsiooniga.¹⁷⁴

Kirjanduses on lisaks leitud, et lapse õigus valida endale usk tõstatab probleeme. Näiteks on G. Van Bueren toonud välja kaks probleemi.¹⁷⁵ Esiteks, kas ja mis hetkest saavad lapsed endale ise õiguse valida.¹⁷⁶ Teiseks, mis saab olukorras, kui lapse ja tema vanema vahel valitseb lapsele valitava usu osas eriarvamus.¹⁷⁷ Nendele probleemidele on ka käesolevas magistr töö

¹⁷² Euroopa Liidu põhiõiguste harta (2010/C 83/02)

¹⁷³ S. Langlaude. p. 103.

¹⁷⁴ *Ibid*, p. 61.

¹⁷⁵ G. Van Bueren, p. 156.

¹⁷⁶ *Ibid*.

¹⁷⁷ *Ibid*.

tähelepanu pööratud, analüüsides rahvusvaheliste konventsioonide sätetele lisaks EIK-i lahendeid.

Järelikult lapse (iseseisvale) usu- ja veendumusvabadusele vastanduvad vanemate õigused kasvatada last oma veendumuste kohaselt ning vanemate õigusi oma laste suhtes on rahvusvahelistes ja regionaalsetes konventsioonides selgelt rõhutatud. Vanemate õigust kasvatada oma lapsi enda usus, on tõlgendatud ka kui õigust kujundada lapse identiteeti.¹⁷⁸ Seetõttu on lapse usu- ja veendumusvabadus piiratum, kui näiteks lapse sõnavabadus või ühinemisvabadus.¹⁷⁹ Üldiselt eeldataksegi, et vanemad tegutsevad oma laste parimates huvides ning riigi sekkumine pole igal üksikul juhul võimalik ja pole üldjuhul sugugi vajalik. Seega vanemate kohustused on seotud nõudega, et nad tegutsevad lapse parimates huvides.¹⁸⁰ LÕK artiklist 18 lg 1 tuleneb riikide kohustus austada vanemate eesõigust lapse kasvatamisel.¹⁸¹

Teisest küljest aga kaitseb LÕK põhjusega konkreetselt just lapse enda usu- ja veendumusvabadust. LÕK artikkel 5 sätestab, et vanemate ülesanne on pakkuda lapsele kohane suunamine ja juhendamine, mis on kooskõlas lapse arenevate võimetega ning LÕK-is tunnustatud õigustega.¹⁸² LÕK artikkel 18 lg 2 kohaselt võivad osalisriigid konventsioonis esile toodud õiguste tagamiseks ja edendamiseks osutada vanematele ja seaduslikele hooldajatele kasvatuskohustuste täitmisel asjakohast abi. Veelgi enam, LÕK-i kohaselt tuleb lapsele tagada iseseisev seisukohavõtt, õigus väljendada oma vaateid ja õigus sõnavabadusele.¹⁸³ Kui vanemad seda ei taga, siis võibki küsida, kas riik peaks lapse parimate huvide kaitse eesmärgil sekkuma. Tihti on ka LÕK artiklit 12, mis puudutab lapse osalemist peres, kogukonnas ja ühiskonnas, kas unustatud või kõrvale jäetud lapse vanuse või küpsuse ebapiisavuse tõttu.¹⁸⁴

Vanemate õiguste piiride leidmiseks, tulebki lahendada küsimus sellest, et kuidas tasakaalustada vanemate õigusi kasvatada last vanemate enda usuliste veendumuste kohaselt ja lapse õigust iseseisvale usu- ja veendumusvabadusele. Nimetatud küsimusele igakülgset ja piisavat vastust anda on üsna keeruline, kuna see sõltub konkreetse vaidluse asjaoludest. Siiski

¹⁷⁸ A. Scolnicov, p. 252.

¹⁷⁹ *Ibid.*

¹⁸⁰ UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 7, para. 16.

¹⁸¹ *Ibid.*, para. 18.

¹⁸² Lapse õiguste konventsiooni artikkel 5: „Osalisriigid austavad vanemate, või kus see on kohaldatav vastavalt kohalikele tavadele, ka laiendatud perekonna või kogukonna liikmete, seaduslike hooldajate või teiste lapse eest seaduslikult vastutavate isikute vastutust, õigusi ja kohustusi, et tagada lapsele kohane suunamine ja juhendamine, mis on kooskõlas lapse arenevate võimetega ning käesolevas konventsioonis tunnustatud õigustega.“

¹⁸³ Lapse õiguste konventsiooni artiklid 12 ja 13.

¹⁸⁴ UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 7, para. 14.

on EIK-i praktikas kujunenud välja teatud põhimõtted, mida lapse ja vanemate õiguste analüüsimisel arvestatakse. Seetõttu võiks vanemate ja laste õiguste ulatuse leidmiseks kasutada näiteid kohtupraktikast.

EIK-i kohtupraktikas tõusetuvad vanemlike õiguste küsimused peamiselt EIÕK-i artikliga 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) seonduvalt. Artikkel 8 lg 1 sätestab, et igaühel on õigus sellele, et austataks tema era- ja perekonnaelu ja kodu ning sõnumite saladust.¹⁸⁵ Era- ja perekonnaelu kaitse on sätestatud ka ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonis, mille artikkel 16 lõike 3 alusel on perekond ühiskonna loomulik ja põhiline üksus ning tal on õigus saada ühiskonnalt ja riigilt kaitset.¹⁸⁶ Ka LÕK-i preambulis on kirjas, et lapse isiksuse täielikuks ja harmooniliseks arenguks peab laps kasvama perekonna keskel õnne, armastuse ning üksteisemõistmise õhkkonnas.¹⁸⁷ R. Ahdar ja I. Leigh järeldavad sellest, et perekonda on sellega peetud oluliseks ja heatahtlikuks institutsiooniks.¹⁸⁸

Ka inimõiguste kohus märkis oma lahendis *Nielsen v. Taani*, et perekonnaelu hõlmab laia ulatust vanemlike õigusi ja kohustusi, mis puudutavad alaealiste laste hoolt ja hooldusõigust.¹⁸⁹ Laste eest normaalne ja vajalik hoolitsemine ja kasvatamine nõuab, et vanemad või vanem otsustab, kus laps elab ja kehtestab lapse vabadusele mitmeid piiranguid.¹⁹⁰ Perekonnaelu ja eriti vanemate õigused (millele vastanduvad vanemlikud kohustused) teostada vanemlikku võimu oma laste üle on kaitstud inimõiguste konventsiooni artikliga 8.¹⁹¹

Järgmisena tuleb analüüsimisele, kas Euroopa õigusruumis kaaluvad vanemate õigused üle lapse õigused või vastupidi. Otseselt seda eelpool viidatud sätetest järeldada ei saa, sest LÕK sätestab lapse huvidega arvestamise kohustuse. Muu hulgas võib lapse parimates huvides olla miski, millega laps ise ei nõustu. On selge, et ei saa anda ühest vastust üldistades kõiki olukordi. Järgneva analüüsi puhul on seetõttu eristatud, kuidas on konkreetsete küsimuste puhul (lapse kehaline puutumatus, lapse haridus ja vanemate hooldusõigus) lapse õigusi hinnatud ja arvesse võetud.

¹⁸⁵ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon.

¹⁸⁶ UN Universal Declaration of Human Rights 1948.

¹⁸⁷ Lapse õiguste konventsioon.

¹⁸⁸ R. Ahdar, I. Leigh, p. 194.

¹⁸⁹ European Court of Human Rights. *Nielsen v. Denmark*. Application No. 10929/84. Judgment 1988, para. 61.

¹⁹⁰ ECtHR. *Nielsen v. Denmark*, para. 61.

¹⁹¹ *Ibid.*

2.1.2. Vanemate veendumused ja lapse kehaline puutumatus

Vanemate õigused (nagu ka neile vastanduvad lapse õigused) ei ole sugugi absoluutsed.¹⁹² Esimese vanemlike õiguste piirangu näitena võib tuua Euroopa Inimõiguste Komisjoni otsuse asjas Abrahamsson v. Rootsi¹⁹³ esitatud avalduse. Asjaolude kohaselt karistas avaldaja (laste isa) oma poega, lüües teda kolm korda kaseridvaga istmikule selle eest, et poeg eiras isa juhiseid mitte sõidutada oma nooremat venda jalgrattal.¹⁹⁴ Poeg esitas avalduse politseisse, asjas algatati kriminaalasi ning laste isa mõisteti süüdi nii esimese kui teise astme kohtus.¹⁹⁵ Kõrgem kohus jättis kaebuse menetlusse võtmata.¹⁹⁶ Avaldaja kaebas inimõiguste kohtule, viidates, et Rootsi õigus, mis puudutab laste kehalist karistamist, rikub EIÕK artikleid 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) ja 9 (mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus) ja EIÕK protokolli nr 1 artiklit 2 (õigus haridusele).¹⁹⁷ Euroopa Inimõiguste Komisjon leidis, et kaebus ei ole vastuvõetav kohtule arutamiseks.¹⁹⁸ Komisjon kordas oma varasemat seisukohta¹⁹⁹, milles märkis, et kuigi laste kasvatamine on peamiselt perekonnaellu kuuluv vanemlik kohustus, siis paratamatult mõjutab kriminaalõigus vanemate ja laste vahelisi suhteid suuremal või vähemal määral.²⁰⁰ Seega, vanemate poolne laste väärkohtlemine on käsitletav kriminaalsena ning kuigi avaldaja pööras tähelepanu kõigile laste füüsilise karistamise vormidele laiemalt, mis sisalduvad vanema õiguse seadustikus, on mööndud, et mitte igasugune kehaline noomitus ei ole karistatav karistusseadustiku alusel.²⁰¹ Komisjon leidis, et Rootsi seadusandlus ei riku ka mõtte-, südametunnistuse- ega usuvabaduse kaitse põhimõtet ega õigust haridusele.²⁰²

Euroopa Inimõiguste Komisjon ja inimõiguste kohus on praktikas rõhutanud, et ei era- ja perekonnaelu kaitse põhimõte ega mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabaduse põhimõte saa olla kasutatud relevantsete argumentidena, et mitte keelata kõik kehalised karistused.²⁰³ Näitena võib tuua inimõiguste kohtu esimese vanemate poolset füüsilist karistamist puudutava lahendi

¹⁹² R. Ahdar, I. Leigh, p. 196.

¹⁹³ European Commission of Human Rights, admissibility decision. Abrahamsson v. Sweden. Application No. 12154/86. 1987.

¹⁹⁴ Abrahamsson v. Sweden, The Facts.

¹⁹⁵ *Ibid.*

¹⁹⁶ *Ibid.*

¹⁹⁷ *Ibid*, Complaints.

¹⁹⁸ *Ibid.*

¹⁹⁹ European Commission of Human Rights, admissibility decision, Seven Individuals v. Sweden, Application No. 8811/79. 1982.

²⁰⁰ Abrahamsson v. Sweden.

²⁰¹ *Ibid*, The Law, para. 1.

²⁰² *Ibid*, paras 2-3.

²⁰³ Council of Europe. Commissioner for Human Rights. Children and Corporal Punishment: "The Right Not to Be Hit, also a Children's Right" 2006, p. 5.

A v. Ühendkuningriik.²⁰⁴ Nimetatud lahendis EIK otsustas, et nii Ühendkuningriik kui ka teised riigid, kes on ühinenud inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga (ja/või ÜRO lapse õiguste konventsiooniga), peavad tagama efektiivsed ennetusvahendid kindlustamaks, et EIK-i artiklis 3 sätestatud piinamise, ebainimliku või alandava kohtlemise ja karistamise keelust tulenevad laste õigused ei oleks teiste eraisikute poolt rikutud.²⁰⁵

Järelikult kuigi vanemad võivad lapsi kasvatada enda veendumustes ja usus, ei tähenda see, et kui usk või veendumus hõlmab seejuures laste füüsilist karistamist, siis karistusseadustikest tulenevad sanktsioonid jäävad kohaldamata. Täpselt samamoodi nagu ei tohi füüsiliselt karistada ega kehaliselt väärkohelda teisi täiskasvanud inimesi, ei tohi ka lapsi. Lapse füüsiline puutumatus on ühtemoodi kaitstud nii tema vanemate kui võõraste inimeste eest. See on üks piir, mille tõmbab tihti juba riikide²⁰⁶ seadusandlus vanemate õigustele kasvatada last oma äranägemise järgi.

Järgmisena tuleb analüüsimisele EIK-i lahend asjas Campbell ja Cosans v. Ühendkuningriik, kus oli samuti tegemist lapse füüsilise karistamise lubatavusega.²⁰⁷ Tegemist on küll võrdlemisi vana lahendiga 1982. aastast, kuid nimetatud lahendi alusel saab analüüsida riigi ja vanemate õiguste konflikti lapse füüsilise karistamise osas, kuna erineb asjaolude poolest oluliselt Abrahamsson v. Rootsi lahendist. Campbell ja Cosans v. Ühendkuningriik asjas olid ühendatud avaldajate Campbell'i ja Cosans'i kaebused Ühendkuningriigi vastu.²⁰⁸ Kuigi Campbell ja Cosans v. Ühendkuningriik ei ilmesta vanemate ja laste vahelist suhet, on ta siiski asjakohane hindamaks vanemate õigusi ja ulatust ning laste parimate huvide põhimõttega arvestamist.

Avaldajate lapsed käisid kumbki erinevas riigikoolis ning mõlemas koolis oli lubatud laste füüsiline karistamine nende distsiplineerimiseks.²⁰⁹ Campbelli poeg käis katoliku algkoolis ning Campbelli taotlust välistada tema poja suhtes kooli poolt füüsilise karistamise kohaldamine, ei rahuldatud.²¹⁰ Cosans'i poeg käis keskkoolis ning talle määrati füüsiline karistus selle eest, et ta teel koju „lõikas“ läbi surnuaia, mis oli kooli poolt keelatud.²¹¹ Cosans'i

²⁰⁴ European Court of Human Rights. A v. United Kingdom. (100/1997/884/1096), 1998; CoE. Children and Corporal Punishment: “The Right Not to Be Hit, also a Children’s Right”, p. 5.

²⁰⁵ A v. United Kingdom, para. 22.

²⁰⁶ Ei tähenda kõiki riike.

²⁰⁷ European Court of Human Rights. Campbell and Cosans v. The United Kingdom. Application No. 7511/76; 7743/76. Judgment 1982.

²⁰⁸ ECtHR. Campbell and Cosans v. UK, para. 1.

²⁰⁹ *Ibid*, para. 8.

²¹⁰ *Ibid*, para. 9.

²¹¹ *Ibid*, para. 10.

poeg keeldus karistust vastu võtmast ning ta visati koheselt koolist välja, kuniks ta nõustub karistust vastu võtma.²¹²

Mõlemad avaldajad esitasid komisjonile kaebused ning väitsid, et füüsilise karistuse kasutamine koolides on vastuolus EIÕK artikliga 3 ja EIÕK protokoll nr 1 artikliga 2.²¹³ Cosans väitis, et tema poja koolist väljaviskamine rikkus lapse õigust haridusele EIÕK protokoll nr 1 artikliga 2.²¹⁴

EIK analüüsis kõigepealt kaebusi EIÕK artikliga 3 seoses, mis keelab piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise. Kuigi avaldajate poegi kooli poolt füüsiliselt ei karistatud, selgitas EIK siiski, et isiku ähvardamist piinamisega võib pidada vähemalt ebainimlikuks kohtlemiseks.²¹⁵ EIK leidis, et kummagi avaldaja kaebustest ei tulene artikli 3 rikkumist.²¹⁶

Teiseks analüüsis EIK avaldajate kaebust, et nende EIÕK protokoll nr 1 artikkel 2 teisest lausest tulenevaid õigusi on rikutud.²¹⁷ EIK leidis, et avaldajate vaated, mis puudutavad laste füüsilist karistamist koolis on käsitletavad filosoofiliste veendumustena EIÕK protokoll nr 1 artikli 2 tähenduses ning sellest tulenevaid õigusi on rikutud.²¹⁸ Siin andis EIK ka juhiseid, kuidas defineerida mõistet filosoofilised veendumused. Muu hulgas märkis EIK, et mõiste „veendumus“ ei ole sünonüüm mõistetega „arvamus“ (ingl *opinion*) ja „mõtted“ (ingl *ideas*) EIÕK artikli 10 (sõnavabadus) tähenduses, vaid sarnaneb pigem mõistega „uskumus“ (ingl *belief*) artiklist 9 (usu- ja veendumuse vabadus).²¹⁹ Mõiste „filosoofiline“ juures märkis kohus, et seda ei saa EIÕK protokoll nr 1 artikli 2 tähenduses lõplikult defineerida.²²⁰ EIK lähtus seejuures konkreetse kaasuse asjaoludest sõnapaari „filosoofiline veendumus“ tõlgendamisel ning leidis, et selliseid veendumusi tuleb demokraatlikus ühiskonnas austada ja nad ei ole vastuolus inimväärkuse ega lapse põhiõigusega saada haridust.²²¹ Sellist kohtupoolset

²¹² ECtHR. *Campbell and Cosans v. UK*, para. 10.

²¹³ *Ibid*, para. 20.

²¹⁴ *Ibid*.

²¹⁵ *Ibid*, paras 25-36.

²¹⁶ *Ibid*, paras 30-31.

²¹⁷ *Ibid*, para. 31.

²¹⁸ *Ibid*, para. 38.

²¹⁹ *Ibid*, para. 36;

European Court of Human Rights. *Efstratiou v. Greece*. Application No. 24095/94. Judgment 1996, para. 26.

²²⁰ ECtHR. *Campbell and Cosans v. UK*, para. 36: “The Commission pointed out that the word “philosophy” bears numerous meanings: it is used to allude to a fully-fledged system of thought or, rather loosely, to views on more or less trivial matters. The Court agrees with the Commission that neither of these two extremes can be adopted for the purposes of interpreting Article 2 (P1-2): the former would too narrowly restrict the scope of a right that is guaranteed to all parents and the latter might result in the inclusion of matters of insufficient weight or substance.”

²²¹ ECtHR. *Campbell and Cosans v. UK*, para. 36;

tõlgendust võib pidada igati lapse huvidega kooskõlas, kuna kaitseb lapse õigust haridusele ning sealjuures ka vanemate veendumusi.

Viimasena analüüsis EIK, kas on rikutud Cosans'i poja suhtes EIÕK protokoll nr 1 artikli 2 esimest lauset (õigus haridusele). Kohus märkis, et EIÕK protokoll nr 1 artiklis 2 esimese lause puhul on tegemist lapse õigusega ja teise lause puhul vanemate õigustega, ning kui teise lause rikkumine on tuvastatud, siis see ei tähenda, et ka õigust haridusele on rikutud.²²² EIK leidis, et Cosansi poja võimalus uuesti kooli minna sõltus sellest, kas tema vanemad oleksid nõus käituma vastupidiselt oma veendumustele.²²³ Seega tingimuslik ligipääs haridusele on sellisel viisil vastuolus EIÕK protokolliga nr 1, mis ei saa olla mõistlik ning järelikult on Cosans'i poja õigusi rikutud.²²⁴

Campbell ja Cosans v. Ühendkuningriik lahendist tuleneb, et probleem polnud niivõrd lapse füüsilise karistamise lubatavuses kui sellises, vaid vanemate veendumuste ja seeläbi lapse õiguse haridusele rikkumises. Küll aga olid vanemate veendumused need, mis olid füüsilise karistamise vastu. Samuti on sellega selgitatud välja piir, et vanemate nimetatud veendumusi oleks tulnud EIÕK protokoll nr 1 artikli 2 kohaselt austada ehk teha koolide poolt erandid nende laste suhtes füüsilise karistamise lubatavuses, kelle vanemad on selle vastu. Eeltoodud seisukoht on ka otseloomulikult lapse huvides.

Samuti võiks ära märkida, et Campbell ja Cosans v. Ühendkuningriik lahendi tegemisele järgnes rohkem kui 20 avalduse esitamine vanemate ja laste poolt, mis puudutasid samuti lapse füüsilist karistamist koolis.²²⁵ Kaevati peamiselt EIÕK artikli 3 ja/või artikli 8 õiguste rikkumise osas.²²⁶ Kui inimõiguste komisjon oli need avaldused EIK-ile vastuvõetavaks nimetanud, siis enamus kaasuseid lõppesid „sõbralike kokkulepetega“, millega Ühendkuningriik nõustus peredele *ex gratia* hüvitise maksmisega.²²⁷ Kõige suurem faktor nende sõbralike kokkulepetega oli seaduse (*Education Act No 2*) vastuvõtmine, mis keelas

See also: European Court of Human Rights. Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark. Application No-s 5095/71; 5920/72; 5926/72. Judgment 1976, para. 50.

²²² ECtHR. Campbell and Cosans v. UK, para. 40.

²²³ *Ibid*, para. 41.

²²⁴ *Ibid*.

²²⁵ C. Martin, B. Çali, M. Killander. Campbell and Cosans v United Kingdom, Merits, App No 7511/76, A/48, [1982] ECHR 1, (1982) 4 EHRR 293, IHRL 33 (ECHR 1982), 25th February 1982, European Court of Human Rights. Oxford Reports on International Law. Oxford Public International Law, para. A8. – Available at: <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:ihrl/33echr82.case.1/law-ihrl-33echr82> (30.03.2017).

²²⁶ C. Martin, B. Çali, M. Killander, para. A8.

²²⁷ *Ibid*.

riigikoolides füüsilise karistamise kasutamise.²²⁸ EIK-i jõudis seejärel veel üks asi (Costello-Roberts v. Ühendkuningriik²²⁹), mis puudutas lapse füüsilist karistamist erakoolis.²³⁰ 1998-ks aastaks keelati kõigis Ühendkuningriigi koolides laste füüsiline karistamine.²³¹ Eeltoodu näitab, kui oluline mõju on inimõiguste kohtu lahendites sätestatud vanemlike õiguste ulatusel kehtestamisel. Füüsilise karistamise keelamisele aitas tõenäoliselt kaasa ka LÕK-i vastuvõtmine, sest LÕK artikkel 28 sätestab muu hulgas, et osalisriigid rakendavad kõiki vajalikke abinõusid, et distsipliin koolis vastaks lapse inimväärikusele ja oleks kooskõlas LÕK-iga.²³² Ehkki LÕK-ist ei tulene *expressis verbis*, et lapsi ei tohi füüsiliselt karistada, on ka Lapse Õiguste Komitee oma üldkommentaaris nr 8 öelnud, et liikmesriikidel tuleb kiirelt tegutseda, et keelata ja kaotada kõik füüsilise karistamise ja muud piinava või alandava kohtlemise vormid laste karistamisel.²³³

Kuigi Campbell ja Cosans v. Ühendkuningriik lahendis oli tegemist karistuse rakendamisega kooli poolt, lubab see lahend ning hilisemad muudatused Ühendkuningriigi õiguses eeldada, et lapse füüsiline karistamine vanemate poolt on samuti taunitav. Campbell ja Cosans v. Ühendkuningriik sobis hästi sisse juhatama järgmist punkti, milleks on vanemate õiguste ulatus laste haridust puudutavates küsimustes.

2.1.3. Vanemate õiguste ulatus lapse haridust puudutavates küsimustes

Eelnevas punktis toodud inimõiguste kohtu lahendite näited illustreerivad, millal ei ole lubatud vanematel vaatamata oma veendumustele või koolidel vastavalt oma reeglitele, lapsi kehaliselt karistada ja on olulise tähtsusega lapse õiguste kaitse ja huvide seisukohalt. Ehk vanemate õigused on piiratud riigi seatud piirangutega ning vanemate veendumused ei õigusta füüsilise vägivalla kasutamist. Teiselt poolt on aga vanemate veendumused kaitstud ning riik peab neid austama. Järgmisena analüüsitakse vanemate õiguste piire lapse hariduse küsimuses seoses EIÕK protokoli nr 1 artikliga 2, mis sätestab õiguse haridusele ja riigi kohustuse austada vanemate usulisi ja filosoofilisi veendumusi.²³⁴ Lapse õiguse haridusele on sätestatud ka LÕK-i

²²⁸ C. Martin, B. Çali, M. Killander, para. A9.

²²⁹ European Court of Human Rights. Costello-Roberts v. The United Kingdom. Application No. 13134/87. Judgment 1993.

²³⁰ C. Martin, B. Çali, M. Killander, para. A10.

²³¹ *Ibid*, para. A11.

²³² Lapse õiguste konventsioon, artikkel 28 lg 2.

²³³ UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 8: The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (arts. 19; 28, para. 2; and 37, *inter alia*). CRC/C/GC/8. 2006, p. 3.

²³⁴ Vt punkt 2.1.1.

artiklis 28.²³⁵ Tegemist on vastuolulise teemaga ning EIK-i praktikas korduvalt esile tõusnud probleemiga, mistõttu analüüsitakse mitmeid olulisi lahendid.

Kõigepealt tuleb analüüsimisele inimõiguste kohtu 2009. a ja 2011. a lahendid asjas Lautsi (ja teised) v. Itaalia.²³⁶ EIK on nimetatud lahendites käsitletud muu hulgas lapse usu- ja veendumusvabaduse kujunemise küsimust. Asjaolude kohaselt elasid ema ja tema kaks poega Itaalias ning pojad käisid Itaalia riigikoolis, kus iga klassiruumi seinale oli kinnitatud krutsifiks.²³⁷ Kaebuse esitas laste ema nii enda (avaldaja I), kui oma alaealiste laste (avaldajad II ja III) nimel.²³⁸ Kui lapsed oli saanud täisealiseks, avaldasid nad soovi jääda avaldajateks.²³⁹ Avaldaja I soovis oma poegi kasvatada ilmalikult ning palus koolist krutsifikside eemaldamist.²⁴⁰ Asi jõudis Itaalia kohtutesse, kes leidsid, et krutsifiksist on saanud Itaalia konstitutsioonilise demokraatia ja usulise tolerantsi sümbol ning ei ole enam kõigest katoliikluse sümbol.²⁴¹ Kõik kolm avaldajat kaebasid EIK-i, et krutsifiks riigikooli seinal rikub avaldajate õigust haridusele ning usu- ja veendumusvabadust.²⁴²

EIK-i seitsmeliikmeline koda esmalt otsustas 2009. a lahendis, et riik peab hoiduma oma kodanikele usuliste veendumuste peale surumisest, eelkõige noortele lastele, kes on eriti vastuvõtlikud sundimisele.²⁴³ Lisaks märkis, et riigil on kohustus hoida usutunnistuse

²³⁵ Lapse õiguste konventsioon artikkel 28 annab riikidele konkreetsemad juhised võrreldes EIÕK-i protokoll nr 1 artikkel 2 esimese lausega;

LÕK artikkel 28:

„1. Osalisriigid tunnustavad lapse õigust haridusele. Pidades silmas selle õiguse järjekindlat elluviimist ja lähtudes võrdsete võimaluste printsiibist, nemad omalt poolt:

- a) teevad alghariduse kõigile kohustuslikuks ja tasuta kättesaadavaks;
- b) soodustavad keskhariduse eri vormide arendamist, kaasa arvatud üld- ja kutseharidus, tehes need igale lapsele kättesaadavaks, ning rakendavad selliseid abinõusid, nagu tasuta hariduse juurutamine ja vajaduse korral rahalise abi andmine;
- c) teevad kõrghariduse kõikide vastavate vahenditega kättesaadavaks kõigile vastavalt nende võimetele;
- d) teevad hariduse ja erialase ettevalmistamise informatsiooni ja juhendmaterjalid kättesaadavaks kõigile lastele;
- e) rakendavad meetmeid, mis tagaksid korrapärase koolikohustuse täitmise ja väljalangevuse vähendamise.

2. Osalisriigid rakendavad kõiki vajalikke abinõusid, et distsipliin koolis vastaks lapse inimväärikusele ja oleks kooskõlas käesoleva konventsiooniga.

3. Osalisriigid arendavad rahvusvahelist koostööd haridusküsimustes ja aitavad sellele kaasa, pidades eelkõige silmas harimatuse ja kirjaoskamatusse likvideerimist kogu maailmas, ning hõlbustavad juurdepääsu teaduslikele ja tehnilistele teadmistele ning tänapäeva õpetamismeetoditele. Sellega seoses tuleb eriti arvestada arengumaade vajadusi.“

²³⁶ European Court of Human Rights. Lautsi v. Italy. Application No. 30814/06. Chamber Judgment 2009; European Court of Human Rights. Lautsi and Others v. Italy. Application No. 30814/06. Grand Chamber Judgment 2011.

²³⁷ ECtHR. Lautsi and Others v. Italy, para. 10.

²³⁸ *Ibid*, para. 1.

²³⁹ *Ibid*.

²⁴⁰ *Ibid*, para. 11.

²⁴¹ *Ibid*, paras 15-16.

²⁴² *Ibid*, para. 29.

²⁴³ *Ibid*, para. 31.

neutraalsust avalikus hariduses.²⁴⁴ See lahend läks uuesti läbivaatamiseks EIK-i suurkoja poolt. EIK-i suurkoda selgitas, et EIÕK protokoll nr 1 artikkel 2 on erinorm artikkel 9 suhtes ning seetõttu tuleb avaldaja kaebust hinnata protokoll nr 1 artikli 2 suhtes.²⁴⁵ Rõhutatud sai seisukoht, et EIÕK protokoll nr 1 artikkel 2 teine lause ei kohusta riike üksnes austama vanemate usulisi ja filosoofilisi veendumusi, vaid seob riigid kõikide kaasnevate ülesannetega artikkel 2 tähenduses, sh kooli keskkond.²⁴⁶ EIK leidis, et küsimus, kas riigikooli ruumidesse peaks olema paigaldatud krutsifiks, langeb samuti EIÕK protokoll nr 1 artikkel 2 kohaldusalasse ning seega tuleks riikidel austada vanemate õigust kasvatada last oma usuliste ja filosoofiliste veendumuste kohaselt.²⁴⁷ Riikidel on oma tegevuses lai kaalutlusruum vanemate õiguste ja riigi ülesannete tasakaalustamisel ning ka küsimus krutsifiksi klassiruumides olemise otsustuse üle langeb riigi kaalutlusõiguse alla.²⁴⁸ Lisaks märkis EIK, et krutsifiks seinal on passiivne sümbol ning seda ei saa pidada õpilasi mõjutavaks.²⁴⁹ Kokkuvõttes EIK-i suurkoda otsustas, et pole rikutud vanemate õigusi, mis tulenevad EIÕK protokoll nr 1 artiklist 2.²⁵⁰

Välja võiks tuua ka EIK-i seitsmeliikmelise koja 2009. a lahendis toodud seisukoha, kus märgiti et laste koolitamine on eriti tundlik küsimus ning lastel puudub (sõltuvalt küpsusastmest) kriitikavõime, mis aitaks neil end riigi usulisest eelistusest tuleneva sõnumi eest kaitsta.²⁵¹ Samas ei kahelnud EIK-i koja kohtunikud Lautsi poegade võimes omada ilmalikke veendumusi või tunda ohustatust krutsifiksi nägemisest.²⁵² EIK-i seitsmeliikmeline koda pidas laste veendumusi kehtivateks ning analüüsis krutsifiksi tähendust eelteismeliste laste nägemuse läbi.²⁵³ Seega ei saa EIK-i 2009. a lahendile ette heita laste huvidega mitteamvestamist, mis siis, et see asi vaadati uuesti üle suurkoja poolt 2011. a lahendis.

EIK-i 2009. a lahendis laste usu- ja veendumusvabadust on käsitletud õigusena, mida võib avaliku hariduse kontekstis riivata, aga 2011. a suurkoja lahendis on tähelepanu pööratud üksnes vanemate õigustele ning riigi kaalutlusulatusse.²⁵⁴ Näiteks 2009. a lahendis leidis laste

²⁴⁴ ECtHR. Lautsi and Others v. Italy, para. 31.

²⁴⁵ *Ibid*, para. 59.

²⁴⁶ *Ibid*, para. 63.

²⁴⁷ *Ibid*, para. 65.

²⁴⁸ *Ibid*, para. 69-70.

²⁴⁹ *Ibid*, para. 71.

²⁵⁰ *Ibid*.

²⁵¹ ECtHR. Lautsi v. Italy (2009), para. 48.

²⁵² *Ibid*;

J. Witte Jr, M. C. Green (eds). – B. Bennett Woodhouse, p. 309.

²⁵³ J. Witte Jr, M. C. Green (eds). – B. Bennett Woodhouse, p. 309.

²⁵⁴ D. C. Cubero, p. 70.

huvide hindamine aset sel viisil, et EIK ütles, et pole tõendatud, et Lautsi poegi oleks krutsifiksi nägemine kuidagi mõjutanud või kallutanud.²⁵⁵ EIK-i suurkoda 2011. a lahendis, aga piirdus üksnes EIÕK protokoll nr 1 artikli 2 analüüsiga, kuna tegemist on erinormiga EIÕK artikli 9 suhtes.²⁵⁶ Samas jättis EIK-i suurkoda tähelepanuta laste kaebuse osas, milles nad väitsid, et nende õigus haridusele on rikutud sellega, et neil polnud võimalust omandada avatud ja pluralistlikut haridust.²⁵⁷ Väites, et EIÕK protokoll nr 1 artikkel 2 on erinorm EIÕK artikli 9 suhtes, viitab pigem sellele, et vanemate õigus kasvatada last oma usuliste ja filosoofiliste veendumuste järgi on erinorm artiklile 9. Küll aga ei saa see olla erinormiks laste usu- ja veendumusvabaduse osas, kuna protokoll nr 1 artikli 2 teine lause räägib üksnes vanemate õigustest. Seetõttu tuleks laste usu- ja veendumusvabaduse riive hindamisel lähtuda artiklist 9 ja laste õigus hariduse riive osas EIÕK protokoll nr 1 artikli 2 esimesest lausest, mida EIK aga ei teinud. Seega saab väita, et EIK-i suurkoda jättis hindamata laste huvid ning arvestamata asjaolu, et lastel on ka iseseisev ehk vanemate õigustest eraldiseisev õigus usu- ja veendumusvabadusele ning hindas üksnes vanemate õiguste võimalikku rikkumist ja riigi kaalutusõigust selles küsimuses.

Lapse hariduse osutamise küsimuses on aga Lautsi ja teised v. Itaalia (2011) lahend heaks näiteks vanemate õiguste piiride esiletoomiseks. EIK märkis põhjendustes, et ei piisa üksnes vanema subjektiivsest tunnetusulatuses, et oleks tõendatud EIÕK protokoll nr 1 artikli 2 rikkumine.²⁵⁸ Seda saab võrrelda lahendiga Campbell ja Cosans v. Ühendkuningriik, kus leiti, et riik oli vanemate veendumuste austamise kohustust rikkunud, kuna laste füüsilise karistamine koolides oli vastuolus vanemate veendumustega. EIK-i suurkoja seisukoha kohaselt asjas Lautsi ja teised v. Itaalia tuleneb, et vanemate õiguste EIÕK protokoll nr 1 artikli 2 alusel rikkumise tuvastamata jätmisega on vanemate õigused piiratud riigi kaalutusõigusega. Teiselt poolt on lahendis toodud esile ka riigi kaalutusruumi piirid selliselt, et riigi eesmärgiks ei tohi olla anda õpetust, mida võib pidada vanemate usuliste ja filosoofiliste veendumustega vastuolus olevaks.²⁵⁹

²⁵⁵ ECtHR. Lautsi and Others v. Italy, para. 6;

D. C. Cubero, p. 76.

²⁵⁶ D. C. Cubero, p. 81.

²⁵⁷ ECtHR. Lautsi and Others v. Italy, para. 41.

²⁵⁸ *Ibid*, para. 66.

²⁵⁹ *Ibid*, para. 62: "The State is forbidden to pursue an aim of indoctrination that might be considered as not respecting parents' religious and philosophical convictions. That is the limit that the States must not exceed." Also at: ECtHR. Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark, para. 53.

Riigi kaalutlusõiguse ulatuse ja laste huvidega arvestamise näitena võib siinjuures tuua lahendi Dahlab v. Šveits, kus algkooli õpetaja loobus katoliku usust ja pöördus islami usku ning hakkas kandma pearätti, sh tunde andes.²⁶⁰ Õpetajal keelati kooli poolt koolis pearäti kandmine, mille ta vaidlustas.²⁶¹ EIK leidis, et on väga keeruline hinnata välise sümboli, milleks on pearäti kandmine, mõju väga noortele lastele (õpilased vanuses 4-8). Kohus märkis, et selles vanuses on lapsed kergelt mõjutatavad ning ei saa välistada neile pearäti kandmise mõju avaldamist.²⁶² Kaaludes õpetaja õigust kuulutada oma usku vajadusega kaitsta lapsi säilitades usuline harmoonia, leidis EIK, et riik ei ületanud oma kaalutlusõigust.²⁶³ Võrreldes seda seisukohta Lautsi ja teised v. Itaalia kaasusega, siis saab üksnes väita, et küsimus sellest, et milliseid usulisi sümboleid võib koolis lastele näidata, sõltub suuresti riikidest endast. Kuigi tuleb ära märkida, et Lautsi ja teised v. Itaalia (2011) erineb Dahlab v. Šveitsi lahendist selle poolest, et esimeses oli tegemist vanemate lastega ja krutsifiksi peeti passiivseks sümboliks. Samas on Dahlab v. Šveitsi lahendis kaitstud kaudselt ka laste usu- ja veendumusvabadust ja selle kujunemist sellega, et on hinnatud, kas mingi ususümboli nägemine võib lapsi mõjutada.

Kuigi asjas Dahlab v. Šveits pole kaebus esitatud otseselt laste poolt nende endi usu- ja veendumuse kaitseks, siis sellegipoolest on kohus laste huvisid arvesse võtnud ja hinnanud. Erinevalt EIK-i suurkoja lahendist asjas Lautsi ja teised v. Itaalia, kus tähelepanu oli suunatud vanemate usu- ja veendumusvabaduse kaitsele. D. C. Cubero on muu hulgas arvamisel, et Dahlab v. Šveits ning Lautsi ja teised v. Itaalia on sisuliselt võrdsed kaasused ning laste vanus ei olnud niivõrd erinev (4-8 ja 8-12) ja krutsifiks seinal omab õpilastele samasugust mõju nagu Islami pearätt õpetaja peas.²⁶⁴ Käesoleva magistratöö seisukohast oli aga oluline ära märkida, et EIK on ühel juhul pööranud laste huvidele rohkem tähelepanu ja teisel juhul vähem.

Samuti on praegusel juhul asjakohane analüüsida EIK-i otsust vastuvõetavuse küsimuses asjas Konrad v. Saksamaa.²⁶⁵ Nimetatud asjas oli tegemist kristlikkuse kogukonda kuuluvate vanematega, kes sidusid end tugevalt piibliga ning ei tunnustanud era- või riigikoolides käimist.²⁶⁶ Laste nimel esitasid vanemad avalduse, et saada vabastus laste algkoolikohustuse

²⁶⁰ European Court of Human Rights, admissibility decision. Dahlab v. Switzerland. Application No. 42393/98. 2001, The Facts, para. A.

²⁶¹ ECtHR. Dahlab v. Switzerland, The Facts, para. A.

²⁶² *Ibid*, The Law, para. 1.

²⁶³ *Ibid*.

²⁶⁴ D. C. Cubero, p. 83.

²⁶⁵ European Court of Human Rights, admissibility decision. Konrad and Others v. Germany. Application No. 35504/03. 2006.

²⁶⁶ ECtHR. Konrad and Others v. Germany, The Facts, para. A.

täitmisest ning anda vanematele luba laste kodus õpetamiseks.²⁶⁷ Laste algkoolist vabastust riigi poolt ei antud ning asi jõudis Saksamaa föderaalsesse konstitutsioonikohtusse, kes keeldus nende kaebust menetlusse võtmast, kuna kohtupraktikas oli see küsimus juba lahendust leidnud.²⁶⁸

Avaldajad (st nii vanemad kui nende kaks last) esitasid EIÕK artiklite 8, 9 ja EIÕK protokoll nr 1 artikli 2 alusel kaebuse, põhjusel, et riik keeldus andmast luba vanematele lapsi kodus õpetada vastavalt nende usulistele vaadetele ning, et Saksa kohtud seda keeldumist kinnitasid.²⁶⁹ Lisaks, kaebasid avaldajad, et kõik kolm eelnimetatud sätet on rikutud kooskõlas artikliga 14 (diskrimineerimise keeld).²⁷⁰

EIK märkis, et vanemate kaebus on eelkõige seotud EIÕK protokoll nr 1 artikli 2 teise lausega, mis tunnistab hariduse küsimuses nii riigi rolli kui ka vanemate õigust, kes on õigustatud nõudma oma usuliste ja filosoofiliste veendumuste austamist oma lastele hariduse andmisel ja õpetamisel.²⁷¹ EIK lisas, et selle sätte eesmärk on pluralismi kaitsmine hariduses, mis on oluline „demokraatliku ühiskonna“ säilitamiseks.²⁷² Samuti rõhutas kohus, et EIÕK-i protokoll nr 1 artikli 2 teist lauset tuleb lugeda kooskõlas esimese lausega, mis sätestab igaühe õiguse haridusele.²⁷³ See on põhiõigus, millele on juurde lisatud vanemate õigus nende usuliste ja filosoofiliste veendumuste austamiseks.²⁷⁴ Sellest järeldas EIK, et vanemate veendumuste austamine on kohane üksnes siis, kui need ei ole vastuolus lapse õigusega haridusele.²⁷⁵ See tähendab, et vanemad ei või keelduda lapsele hariduse võimaldamisest tulenevalt vanemate endi veendumustest.²⁷⁶

²⁶⁷ ECtHR. Konrad and Others v. Germany, The Facts, para. A.

²⁶⁸ *Ibid.*

²⁶⁹ *Ibid.*, Complaints.

²⁷⁰ *Ibid.*

²⁷¹ *Ibid.*, The Law para. I.

²⁷² *Ibid.*;

The European Commission of Human Rights, admissibility decision. B.N. and S.N. v. Sweden. Application No. 17678/91. 1993, The Law.

²⁷³ ECtHR. Konrad and Others v. Germany, The Law, para. I.

²⁷⁴ *Ibid.*, The Law, para. I;

The European Commission of Human Rights, B.N. and S.N. v. Sweden, The Law.

²⁷⁵ ECtHR. Konrad and Others v. Germany, The Law, para. I.

²⁷⁶ *Ibid.*, para. I;

The European Commission of Human Rights, B.N. and S.N. v. Sweden, The Law;

The European Commission of Human Rights, admissibility decision. Leuffen v. Germany. Application No. 19844/92, The Law, para. 1.

Käesoleva magistritöö seisukohast omab tähendust ka see, et EIK märkis, kuna avaldus oli esitatud ka laste nimel, siis ei saa väita, et vanemad suruvad oma veendumusi lastele peale.²⁷⁷ Seega pole Konrad v. Saksamaa kaasuse puhul laste usu- ja veendumusvabaduse konflikt vanemate vastanduvate õigustega. Vaid see konflikt puudutab laste õigusi ja huve, s.o laste õigust haridusele. Teiseks, on siin aga peamine konflikt riigi ja vanemate õiguste ning kohustuste vahel, st riigi kohustus lapsi harida ja kohustus austada vanemate usu- ja veendumusvabadust.

EIK asus seisukohale, et EIÕK protokoll nr 1 artikkel 2 oma iseloomult nõuab riigi poolset regulatsiooni²⁷⁸ ning seega annab protokoll nr 1 artikkel 2 riikidele võimaluse kehtestada koolikohustus.²⁷⁹ EIK märkis, et puudub riikide vaheline konsensus algkoolist kohustusliku osavõtu kohta ning osa riike lubab koduõpet ja teised mitte.²⁸⁰ EIK leidis, et Saksa võimud ja kohtud on hoolikalt oma otsuseid põhjendanud ja peamiselt rõhutanud, et algkoolis käimise puhul pole oluline mitte üksnes teadmiste omandamine, vaid ka integratsioon ja esmane kogemus ühiskonnas osalemisel.²⁸¹ Lisaks leidsid ka Saksa kohtud, et neid eesmärke pole võimalik saavutada koduõppes isegi siis, kui saavutatakse sama teadmiste tase, mis algkoolis.²⁸² Kokkuvõttes leidis EIK, et avaldajate kaebused tuleb jätta menetlusse võtmata.²⁸³

Konrad v. Saksamaa kaasus näitab samamoodi nagu Lautsi ja teised v. Itaalia (2011), et vanemate õigused oma usus ja veendumuses lapsele hariduse määramisel on piiratud. Kui Lautsi ja teised v. Itaalia lõpplahendis jäeti laste õigus haridusele hindamata, siis Konrad v. Saksamaa puhul hinnati laste õigust haridusele olulisemaks kui vanemate õigust kasvatada lapsi oma usuliste ja filosoofiliste veendumuste kohaselt. Nii Lautsi ja teised v. Itaalia ja Konrad v. Saksamaa lahendite puhul on oluline küsimus ka sellest, kui kaugele võib riik minna laste hariduse kujundamisel enamusreligioonist või teatud riiklikest huvidest lähtuvalt, mh integratsioon ja paralleelühiskondade vältimine alghariduse tasemel. Sellisel moel laste hariduse kujundamine riigi poolt võib sekkuda õigustatult (aga ka mitte) nii laste kui vanemate

²⁷⁷ ECtHR. Konrad and Others v. Germany, The Law, para. I.

²⁷⁸ *Ibid.*: “/.../ regulation which may vary in time and place according to the needs and resources of the community and of individuals.”;

²⁷⁹ *Ibid.*;

The European Commission of Human Rights, B.N. and S.N. v. Sweden, The Law;

The European Commission of Human Rights, Leuffen v. Germany, The Law, para. 1.

²⁸⁰ ECtHR. Konrad and Others v. Germany, The Law, para. I.

²⁸¹ *Ibid.*

²⁸² *Ibid.*

²⁸³ *Ibid.*

õigustesse. Küll aga näitab Konrad v. Saksamaa lahend oluliselt enam laste parimate huvide põhimõttega arvestamist lapse haridust puudutavas küsimuses.

Võrdlusena Konrad v. Saksamaa lahendile võiks välja tuua USA ülemkohtu lahendi asjas Wisconsin v. Yoder, kus amišitest vanemad keeldusid oma lapsi vanuses 14 ja 15 peale kaheksanda klassi lõpetamist kooli saatmast, kuigi seadusjärgne kooliskäimise kohustus oli kuni 16. eluaastani.²⁸⁴ Vanematele mõisteti selle eest karistus.²⁸⁵ Ülemkohus leidis, et selline olukord on vanemate õigustega vastuolus.²⁸⁶ Ülemkohus analüüsis põhjalikult amišite elukorraldust ja tausta ning tagajärgi, mida keskkoolis käimine lastele ja koguni tervele usulahule kaasa võib tuua.²⁸⁷ Selline analüüs on oluliselt erinev EIK-i lahenditest, mis üldiselt lapse haridusküsimustes konkreetsete uskude sisusse ei süüvi. Wisconsin v. Yoder erines Konrad v. Saksamaa lahendist ka selle poolest, et viimasel juhul oli tegemist algkooliealiste lastega, kelle vanemad soovisid, et lapsed ei hakkaski koolis käima.²⁸⁸ Wisconsin v. Yoder'i puhul olid lapsed juba kaheksa klassi lõpetanud, mistõttu ei saanuks väita (nagu asjas Konrad v. Saksamaa), et lastel jääks puudu sotsiaalsest integratsioonist või muudest kooliskäimisega kaasnevatest sotsiaalsetest oskustest. Seega Wisconsin v. Yoder'i asjas hinnati laste huve sel viisil, et kas koolikohustus kuni 16. eluaastani on laste huvides, aga lisaks ka amišite usu ja kogukonna säilimise huvides.

Lapse Õiguste Komitee on LÕK artiklit 14, s.o lapse usu- ja veendumusvabadust tõlgendanud selliselt, et nii vanemad kui riik peavad austama lapse otsuseid ning peaksid oma juhendamist ja suunamist piirama selliselt, et see toetaks last tema usulises ja moraalses arengus.²⁸⁹ Lapse Õiguste Komitee on saanud küll oma nimetatud seisukohaga ka kriitika osaliseks põhjusel, et rõhutab üle lapse autonoomsust austamata lapse seotust perekonna ja kogukonnaga.²⁹⁰ Näiteks S. Langlaude on heitnud Lapse Õiguste Komiteele ette, et komitee eeldab ennatlikult, et perekond ei käitu alati lapse parimates huvides perekonnaasjades.²⁹¹

Seega on vanemate ja laste õiguste tasakaalustamisel oluline ning seejuures ka keeruline ülesanne riigil, kes peab tagama, et oleks EIÕK-i protokollis nr 1 artikkel 2 esimese lause

²⁸⁴ U.S. Supreme Court. Wisconsin v. Yoder, 406 U.S. 205. No. 70-110. 1972.

²⁸⁵ *Ibid.*

²⁸⁶ *Ibid.*

²⁸⁷ *Ibid.*

²⁸⁸ ECtHR. Konrad and Others v. Germany, The Facts, para. A.

²⁸⁹ UN Committee on the Rights of the Child. Summary Record of the 701st Meeting. Twenty-seventh session. CRC/C/SR.701. 2001, para. 25.

²⁹⁰ J. Witte Jr, M. C. Green (eds). – B. Bennett Woodhouse, p. 305.

²⁹¹ S. Langlaude, p. 117.

kohaselt tagatud lapse õigus haridusele ning seejuures tuleb austada vanemate veendumusi. Asjas *Jimenez Alonso ja Jimenez Merino v. Hispaania* leidis EIK, et õppekava kehtestamine ja loomine on riikide pädevuses.²⁹² See hõlmab peamiselt küsimusi, mis ei ole EIK-i otsustada ja lahendusi, mis erinevad riikides ja ajajärgkudes.²⁹³ Asjas *Ciftci v. Türgi* kordas EIK lahendis *Campbell ja Cosans v. Ühendkuningriik* toodud seisukohta, et EIÕK protokoll nr 1 artiklis 2 sätestatud õigus haridusele nõuab riigipoolset regulatsiooni.²⁹⁴ Lisaks märkis kohus, et kuigi sama artikli teine lause keelab riikidel lähtuda eesmärkidest, mida võib pidada kui vanemate usuliste ja filosoofiliste veendumustega mitte austamiseks.²⁹⁵ Nimelt ei pidanud EIK asjas *Ciftci v. Türgi* vanemate usuliste ja filosoofiliste veendumustega vastuolus olevaks olukorda, kus lapsel ei lubatud vaatamata vanemate soovile võtta osa koolis Koraani õpetusest enne 12. eluaastat.²⁹⁶ EIK leidis, et selline vanuseline piirang ei mõjuta vanemate õigusi valgustada, nõustada või juhendada lapsi oma usuliste või filosoofiliste veendumuste kohaselt.²⁹⁷

Järgmisena analüüsitakse EIK-i lahendit *Folgerø ja teised v. Norra*, kus avaldajatest vanemad kaebasid EIÕK artikkel 9 ja EIÕK protokoll nr 1 artikkel 2 teise lause rikkumise peale, kuna siseriiklikud võimuasutused keeldusid nende lapsi vabastamast täies ulatuses kohustuslikust aineist, mis puudutas õpetust kristlusest, usust ja filosoofiast.²⁹⁸ Muuhulgas märgiti, et kuna *Norras* on konstitutsioonis sätestatud riigikirik ja riigiusk, siis usuvabadust, vanemlike õigusi ja eraelu vabadust ning diskrimineerimise keeldu tuleb vaadata laiemalt, kuna tegemist on ühiskonnaga, kus kristlus domineerib oluliselt.²⁹⁹ Nimetatud aineist oli õpilastel võimalik üksnes osaliselt vabastust saada, kuid avaldajad tõid välja, et praktikas osalise vabastuse süsteem ei töötanud ning oli lisaks laste ja vanemate omavahelisi suhteid kahjustav.³⁰⁰

EIK märkis, et vanemad on eelkõige vastutavad oma laste harimises ja õpetamises ning, et vanemad võivad nõuda riigilt oma usuliste ja filosoofiliste veendumuste austamist.³⁰¹ EIK

²⁹² European Court of Human Rights, admissibility decision. *Jiménez Alonso and Jiménez Merino v. Spain*. Application No. 51188/99. 2000, The Law.

See also: ECtHR. *Efstratiou v. Greece*, para. 29; *Lautsi and Others v. Italy*, para. 62; *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark*, para. 53.

²⁹³ ECtHR. *Jiménez Alonso and Jiménez Merino v. Spain*, The Law.

²⁹⁴ European Court of Human Rights, admissibility decision. *Çiftçi v. Turkey*. Application No. 71860/01. 2004, The Law.

²⁹⁵ ECtHR. *Çiftçi v. Turkey*, The Law.

²⁹⁶ *Ibid*, The Facts, para. A; The Law.

²⁹⁷ *Ibid*, The Law;

ECtHR. *Jiménez Alonso and Jiménez Merino v. Spain*, The Law.

²⁹⁸ European Court of Human Rights. *Folgerø and Others v. Norway*. Application No. 15472/02. Judgment 2007, para. 54.

²⁹⁹ ECtHR. *Folgerø and Others v. Norway*, para. 56.

³⁰⁰ *Ibid*, para. 65-66.

³⁰¹ *Ibid*, para. 56;

hindas, kas Norra oli vaidlusaluse aine õppekava puhul käitunud objektiivselt, kriitiliselt ja pluralistikult.³⁰² EIK leidis, et EIÕK protokoll nr 1 artiklis 2 sätestatu ei anna vanematele õigust nõuda, et nende laps oleks hariduse omandamisel ignorantne usu ja filosoofia osas.³⁰³ Asjaolu, et kristlust puudutav osa on õppekavas suurem kui õpetus teistest uskudest ja filosoofiast, ei ole iseenesest veel eraldumine pluralismist.³⁰⁴ EIK leidis, et ainek osalise vabastuse korraldus on siiski praktikas problemaatiline.³⁰⁵ Osalise vabastamise süsteem on vanematele raskeks koormaks, vanemad võivad seejuures ekslikult avaldada enda eraelulisi andmeid ning vabastuste taotlemisel on tõenäoline konflikti teke.³⁰⁶ EIK järeldas, et on rikutud EIÕK protokoll nr 1 artiklit 2.³⁰⁷ Lahendis Folgerø ja teised v. Norra, ei olnud põhiohk laste huvidel ega laste usu- ja veendumusvabadusel, vaid vanemate õigustel. EIK kordas siin mitmeid oma varasemates lahendites toodud seisukohti ning väljatöötatud põhimõtteid ning hindas siseriikliku õiguse vastavust EIÕK protokoll nr 1 artikliga 2. Kuna aga nimetatud vaidlus puudutas justnimelt laste vabastamist ühest õppeainest, oleks tulnud ka laste huvidele tähelepanu pöörata. See poleks küll tõenäoliselt otsuse resolutsiooni muutnud, kuid oleks olnud kooskõlas lapse parima huvi põhimõttega.

Kuna Folgerø ja teised v. Norra lahend puudutas osalise vabastuse andmise õigust konkreetselt ainek, siis viimase näitena võiks välja tuua inimõiguste kohtu lahendi asjas Osmanğlu ja Kocabaş v. Šveits, mis puudutab samuti kohustuslikust ainek vabastuse taotlemist vanemate poolt. Asjaolude kohaselt keeldusid moslemist avaldajad oma tütreid lubamast kohustuslikesse ujumistundidesse.³⁰⁸ Selles asjas ei esitatud mitte EIÕK protokoll nr 1 artiklist 2 tuleneva õiguse rikkumise osas kaebust, vaid EIÕK artikli 9 (mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus) rikkumisele. EIK märkis, et võimude keeldumine anda avaldajate tütardele luba puududa ujumistundidest sekkub avaldajate usu- ja veendumusvabadusse EIÕK artikli 9 kohaselt.³⁰⁹ Laste huvi saada täisväärtuslik haridus ja sel viisil edukas sotsiaalne integreerumine, kaalub üle vanemate soovi mitte lubada oma lapsi ujumistundidesse.³¹⁰ Lapse huvides on ujumistundides

See also Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark, para. 52.

³⁰² ECtHR. Folgerø and Others v. Norway, para. 85;

See also: Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark, para. 53.

³⁰³ ECtHR. Folgerø and Others v. Norway, para. 89.

³⁰⁴ *Ibid*, para. 89;

European Commission of Human Rights, admissibility decision. Angeloni v. Sweden. Application No. 10491/83. 1986.

³⁰⁵ ECtHR. Folgerø and Others v. Norway, para. 98.

³⁰⁶ *Ibid*, para. 100.

³⁰⁷ *Ibid*, para. 102.

³⁰⁸ European Court of Human Rights. Osmanğlu and Kocabaş v. Switzerland. Application No. 29086/12. Judgment 2017. Press Release available at: [http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{"fulltext":\["29086/12"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{) (20.03.2017).

³⁰⁹ ECtHR. Osmanğlu and Kocabaş v. Switzerland. Press Release.

³¹⁰ *Ibid*.

käimine mitte üksnes, et õppida ujuma ja olla füüsiliselt aktiivne, vaid ennekõike võtta osa tegevusest koos teiste õpilastega, ilma igasuguste eranditeta, mis tulenevad lapse päritolust või vanemate usulistest või filosoofilistest veendumustest.³¹¹ Lisaks tõi EIK välja, et avaldajatele pakuti võimude poolt väga paindlikke lahendusi (tütred võisid kanda „burkiine“ ja ei pidanud riietuma poistega ühes ruumis).³¹² EIK järeldas, et riiklikud asutused ei väljunud oma kaalutlusruumist, kui eelistasid laste õppekava täitmise kohustust ja edukat integratsiooni vanemate erahuvidele ning seega pole rikutud artiklit 9.³¹³ See lahend erineb asjast *Dogru v. Prantsusmaa*, kus ei pakutud kohtute või kooli poolt välja lapse huve paremini kaitsvaid lahendusi ning kannatada sai laps, kes visati koolist välja.

EIK-i lahendeid lapse haridust puudutavates küsimustes analüüsides selgub, et kuigi tuleks kõiki last puudutavates asjades lähtuda ja hinnata lapse parimate huvide põhimõtet, ei ole see alati nii. EIK kipub (eriti *Lautsi ja teised v. Itaalia 2011. a lahendis*) samastama vanemate usu- ja veendumusvabadust laste usu- ja veendumusvabadusega. Ehk tähelepanuta on jäänud lapse parimate huvide põhimõtte kaudu hinnatavad lapse õigus haridusele ja lapse iseseisev usu- ja veendumusvabadus.

Kohtud, kes tegelevad lapse usu- ja veendumusvabaduse küsimusega, kas LÕK-i, EIÕK-i või KPÕRP-i alusel, peavad leidma tasakaalu lapse õiguste, vanemate õiguste, riigi huvide vahel, aga ka arvestama lapse arenevaid võimeid.³¹⁴ Seejuures pole laste õigustega arvestamine piiratud üksnes õigusega usu- ja veendumusvabadusele, vaid üldisemalt lapse parimate huvide põhimõttega ning lapse õigusega haridusele. Mitmed autorid on väitnud, et kui vanematele anda kaugemale ulatuv õigus otsustada oma laste hariduse üle (nt kujundades koolisüsteemid või haridust puudutab seadusandlus) ning kui nad kasutavad seda õigust, et välistada lapse haridusest muud eluvaated või veendumused, kui on seda vanemate endi veendumused, siis sellega on rikutud lapse õigust haridusele.³¹⁵ Ning on isegi väidetud, et laste õigus haridusele

³¹¹ ECtHR. *Osmanglu and Kocabaş v. Switzerland*. Press Release.

³¹² *Ibid*;

Võrdluseks *Dogru v. Prantsusmaa*, kus paindlikut ja laste huvidele vastavat lahendust ei võimaldatud (vt punkti 1.3.2)

³¹³ ECtHR. *Osmanglu and Kocabaş v. Switzerland*. Press Release.

³¹⁴ J. Witte Jr, M. C. Green (eds). – B. Bennett Woodhouse, p. 308.

³¹⁵ W. Vandenhoele *et al.* (eds). – A. Quennerstedt, p. 205;

N. Høstmælingen. Mandatory religious education that builds tolerance: Lessons to be learned from Norway? – *The International Journal of Children's Rights*. Vol. 13, Issue 4. 2005, pp 403-412;

R. Marples. Against faith schools: A philosophical argument for children's rights. – *International Journal of Children's Spirituality*. Vol. 2, No. 2. 2005, pp 133-147;

S. Almog, L. Perry-Hazan. Conceptualizing the Right of Children to Adaptable Education. – *International Journal of Children's Rights*. Vol. 20. Issue 4. 2012, pp 486-500.

peab kaaluma üle vanemate õigused.³¹⁶ Magistritöö autor ei lähe nii kaugemale, et väita, et vanemate õigused lapse haridust puudutavas osas tuleks jätta üldse tähelepanuta. Selline väide poleks kooskõlas EIÕK protokolli nr 1 artikli 2 teise lause senise tõlgendusega. Ei saa eeldada, et vanemate tegevus lapse hariduse suunamisel on üksnes piirav ja lapse huvidega vastuolus. Sellegipoolest ei pruugi lapse õigused ja huvid olla ilmtingimata samad, mis tema vanemate õigused ja huvid.³¹⁷ Lapse usu- ja veendumusvabadust tuleb LÕK-i kohaselt tõlgendada arvestades lapse parimate huvide printsiipi.³¹⁸ Küll aga vanemate õiguste ülemäärane tõlgendamine, mis seaks vanemate usulised veendumused kõrgemale õigusest haridusele, tähendaks seejuures lapse iseseisvate ja isiklike õiguste eitamist ja muudaks tühiseks lapse usu- ja veendumusvabaduse ega oleks lapse parimate huvide kooskõlas.³¹⁹ Lapse õigusest usu- ja veendumusvabadusele ning ka lapse parimate huvide põhimõttest tulenevalt, ei ole vanemate EIÕK protokolli nr 1 artiklist 2 tulenev vanemate õigus absoluutne.³²⁰ Vaatamata sellele, et laste õigus usu- ja veendumusvabadusele on piiratud tulenevalt lapse vanusest ja arengutasemest, tuleb seda õigust sellegipoolest austada ja kaitsta.³²¹ Samas pole lapse parimate huvidega vastuolus vanemate poolne suunamine, mis muu hulgas aitab lapsel saavutada tulevikus iseseisvus tänu igakülgsel haridusele.³²²

Praegune olukord rahvusvahelises õiguses on aga siiski selline, et lapsel on usu- ja veendumusvabadus ning vanematel on õigus kasvatada lapsi vastavalt oma usuliste ja filosoofilistele veendumustele. Riikide kohustus on seejuures austada nii laste kui ka vanemate õigusi. Oluline on seejuures aga veelkord rõhutada, et isegi kui vaidlus on esitatud üksnes vanemate poolt, aga puudutab ka laste huve, tuleb lähtuda laste parimate huvide põhimõttest. Seda enam, kui kaebuse esitajaks on ka lapsed, ei tohi jätta laste huve ja õigust usu- ja veendumusvabadusele tähelepanuta.

2.2. Vanemate vaheline vaidlus lapse usu ja veendumuse valimisel

Viimase 16 aastaga on Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendite arv, mis käsitlevad inimõiguste konventsiooni artiklit 9 (mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus) pidevalt suurenenud. Seda on põhjendatud usu tähtsuse ja sellega seotud teema suurenemisega sotsiaal-poliitilises

³¹⁶ T. Englund. Questioning the parental right to educational authority: Arguments for a pluralist education system. – Education Inquiry. Vol. 1, No. 3. 2010, pp 235-258.

³¹⁷ D. C. Cubero, p. 71.

³¹⁸ *Ibid*, p. 72.

³¹⁹ *Ibid*, p. 74.

³²⁰ *Ibid*, p. 73.

³²¹ *Ibid*.

³²² LÕK artiklite 5 ja 14 lõige 2 kohaselt.

diskursuses.³²³ Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtunikud käsitlevad usuvabadust olulise faktorina usklikte identiteedi ja nende elukäsitluse loomises.³²⁴

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 18 lg 1 rõhutab, et „/.../ mõlemad vanemad vastutavad ühiselt lapse üleskasvatamise ja arendamise eest“. Ehk emadel ja isadel on võrdsed õigused lapse hooldajatena.³²⁵

Nii kaua kuni vanemad on omavahel kokku leppinud lapse usus, ei küsita, kas see valik on lapse parimates huvides (juhul, kui see ei kahjusta last).³²⁶ Vaidlus selle üle, mis usus laps peaks kasvama, ei ole üksnes vanemate ja lapse või vanemate ja riigi vaheline küsimus, vaid ka vanemate endi vahel tekivad selles küsimuses vaidlused. Lapse usu- ja veendumusvabaduse osas tekib vaidlus eelkõige lahutatud vanematel. G. Van Bueren on väitnud, et rahvusvahelises õiguses ei ole sätestatud, mis saab olukorras, kui lapse vanemad on eriarvamusel.³²⁷ Selle väitega täiesti nõustuda ei saa, kuna rahvusvahelisest õigusest just tuleneb kohustus lapse parimad huvid esikohale seada. Käesoleva magistritöö raames ongi oluline, et ka vanemate vahelistes vaidlusi lapse usu- ja veendumusvabadust puudutavates küsimustes oleks esikohal lapse parimad huvid. Ka eelnevalt on magistritöös viidatud, et vanemate vahelise vaidluse korral on domineerivaks laste huvid. Seega, kui lapse ja vanema vahelise konflikti puhul usu- ja veendumusvabaduse küsimuse osas on vanematel suur otsustusõigus ning lapse otsustusõigus sõltub tema vanusest ja küpsusest, siis vanemate vahelise vaidluse puhul võib olulisemaks pidada laste huvisid. Järgnevaid näited analüüsitakse selliselt, et kas ja kuidas on võetud arvesse lapse huvid.

Lapse parimate huvide printsiipi on Euroopa Inimõiguste Kohus hooldusõigust puudutavates lahendites ka kasutanud ning rõhutanud. Lahendis *Zaunegger v. Saksamaa*, leidis EIK, et lapse huvides ei ole seaduse säte, mis lubab abieluväliselt sündinud lapse vanematele ühist hooldusõigust lapse üle üksnes ema nõusolekul.³²⁸ Lahendis *Anayo v. Saksamaa* leidis kohus, et Saksa kohtud, keelates avaldajal näha oma lapsi, olid jätnud hindamata küsimuse, kas suhe laste ja avaldaja vahel oleks olnud laste huvides.³²⁹ EIK-i lahendis *Diamante ja Pelliccioni v. San Marino*, mis puudutas vaidlust vanemate ühise hooldusõiguse üle, märkis kohus jällegi, et

³²³ CoE/ECtHR. Guide to Article 9, p. 6.

³²⁴ *Ibid*, p. 6.

³²⁵ UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 7. 2005, para. 19.

³²⁶ A. Scolnicov, p. 253.

³²⁷ G. Van Bueren, p. 156.

³²⁸ ECtHR. *Zaunegger v. Germany*.

³²⁹ ECtHR. *Anayo v. Germany*, para. 44.

lapse parimad huvid on San Marino kohtute poolt arvesse võetud.³³⁰ Oma värskeimas vanemate hooldusõigust puudutavas lahendis Kacper Nowakowski v. Poola ütles EIK lausa, et valitseb ulatuslik konsensus, sh rahvusvahelises õiguses, et kõikides lapsi puudutavates asjades peavad esikohal olema laste huvid.³³¹ Lapse parimad huvid võivad kaaluda üle vanemate huvid.³³² Seega on lapse parimate huvidega arvestamine oluline nii LÕK-i kui EIÕK-i kohaldades. Võib ilmselt väita, et selle „ulatusliku konsensususe“ saavutamisel on oluline roll olnud LÕK-i vastuvõtmisel ning riikide poolt sellest tulenevate kohustuste ja printsiipide järgimisel last puudutavates asjades.

Esimese näitena usu- ja veendumusvabaduse küsimuse raames võib tuua EIK-i lahendi Hoffmann v. Austria, kus laste ema esitas inimõiguste kohtule avalduse põhjusel, et temalt võeti laste hooldusõigus ära tema usuliste veendumuste tõttu.³³³ Hoffmanni ja S.-i abielust olid sündinud kaks last, kes mõlemad ristiti Rooma-katoliku usku, nii nagu nende vanemad.³³⁴ Hoffmann (laste ema) lahkus Rooma-katoliku kirikust, et hakata Jehoova tunnistajaks, samuti alustati lahusmenetlusega ning laste isa taotles hooldusõigust laste üle.³³⁵ S. (laste isa) arvas, et kui lapsed jääksid ema hoolde, siis võib Jehoova tunnistajate usust tulenev kasvatus olla lastele ohtlik ning nad sotsiaalselt isoleerida.³³⁶ Esimese astme kohus ei rahuldanud laste isa taotlust.³³⁷ Muu hulgas märkis esimese astme kohus, et mitte mingil juhul ei saa olla vanemate usulised veendumused relevantssed kriteeriumid, mille alusel otsustada vanemlike õiguste ja kohustuste üle.³³⁸ Samuti jäi rahuldamata isa apellatsioon teise astme kohtusse.³³⁹ Küll aga andis Kõrgeim kohus laste isale vanemlikud õigused.³⁴⁰ Kõrgeim kohus märkis, et ei ole vaidlustatud laste kuulumine Jehoova tunnistajate hulka.³⁴¹ Samuti leidis Kõrgeim kohus, et emaga elamine võib asetada lapsed eluohutlikkusse olukorda, kus ema keelduks vereülekannde lubamisest ning isa juurde kolimisega kaasnev stress on praegusel juhul laste parimates huvides.³⁴²

³³⁰ European Court of Human Rights. *Diamante and Pelliccioni v. San Marino*. Application No. 32250/08. Judgment 2011, paras 183-184.

³³¹ ECtHR. *Kacper Nowakowski v. Poland*, para. 75.

³³² *Ibid.*

³³³ European Court of Human Rights. *Hoffmann v. Austria*. Application No. 12875/87. Judgment 1993, para. 26.

³³⁴ ECtHR. *Hoffmann v. Austria*, para. 7.

³³⁵ *Ibid.*, paras 8-10.

³³⁶ *Ibid.*, para. 10.

³³⁷ *Ibid.*, para. 11.

³³⁸ *Ibid.*

³³⁹ *Ibid.*, paras 12-13.

³⁴⁰ *Ibid.*, paras 14-15.

³⁴¹ *Ibid.*, para. 15.

³⁴² *Ibid.*

Laste ema esitas EIK-i avalduse, mille kohaselt on rikutud tema EIÕK artiklist 8 tulenevat õigust üksi ja artiklist 8 tulenevaid õigusi kooskõlas artikliga 14.³⁴³ EIÕK artikkel 8 sätestab õiguse austusele era- ja perekonnaelu vastu ning artikkel 14 diskrimineerimise keelu, muu hulgas usutunnistuse alusel.

EIK leidis, et tegemist oli erineva kohtlemisega ning erinev kohtlemine tulenes usulisel alusel.³⁴⁴ Erinev kohtlemine on diskrimineeriv juhul, kui puudub „objektiivne ja mõistlik põhjendus“, see tähendab, et erinev kohtlemine ei ole põhjendatud „legitiimse eesmärgiga“ ja puudub „mõistlik proportsionaalne suhe kohaldatud meetmete ja soovitud eesmärgi vahel“.³⁴⁵ EIK jõudis järeldusele, et Austria Kõrgeimal kohtul oli olemas legitiimne eesmärk laste tervise ja õiguste kaitse näol.³⁴⁶ Küll aga otsustas EIK (viis häält nelja vastu), et puudub mõistlik proportsionaalne suhe kohaldatud meetmete ja soovitud eesmärgi vahel ning, et on rikutud laste ema 8 tulenevaid õigusi kooskõlas artikliga 14.³⁴⁷ EIK ei toonud selles osas pikki põhjendusi, vaid selgitas, et erinev kohtlemine ainuüksi usu põhjal ei ole lubatud ning ei leidu mõistlikku proportsionaalset suhet kohaldatud meetmete ja soovitud eesmärgi vahel.³⁴⁸

Nagu eespool märgitud, ei nõustunud EIK-i lahendusega neli kohtunikku üheksast. Kohtunik Matscher leidis, et esmalt tulnuks analüüsida, kas on toimunud avaliku võimu sekkumine avaldaja eraellu artikkel 8 tähenduses.³⁴⁹ Kohtunik Matscher selgitas, et kuna pooled ise ei jõudnud hooldusõiguse küsimuses kokkuleppele ning otsustasid probleemi lahendada kohtus ning kohus otsustas esimesel kahel juhul ema kasuks ja Kõrgeim kohus isa kasuks, ei ole iseenesest sekkumine laste ema eraellu artikkel 8 tähenduses.³⁵⁰ Kohtunik Matscher leidis oma eriarvamuses ka seda, et kõik kohtuastmed lähtusid otsuse tegemises laste heaolust.³⁵¹ Kõrgeim kohus jõudis lihtsalt teisele järeldusele, kui madalama astme kohtud.³⁵² Samuti polnud asjaolu, et lapsed viidi peale Kõrgeima kohtu otsust isa juurde elama ainuüksi sekkumine ema õigustesse EIÕK artikli 8 tähenduses.³⁵³ Isegi, kui eeldada rikkumist, ei ole EIK-i hinnata, kuidas pädevad riigi asutused peaksid oma kaalutlusõigust teostama.³⁵⁴ EIK kontrollib üksnes,

³⁴³ ECtHR. Hoffmann v. Austria, para. 28.

³⁴⁴ *Ibid*, para. 36.

³⁴⁵ *Ibid*, para. 33.

³⁴⁶ *Ibid*, para. 34.

³⁴⁷ *Ibid*, para. 36.

³⁴⁸ *Ibid*.

³⁴⁹ ECtHR. Hoffmann v. Austria. Dissenting opinion of Judge Matscher, para. 1.

³⁵⁰ *Ibid*.

³⁵¹ *Ibid*, para. 2.

³⁵² *Ibid*, para. 1.

³⁵³ *Ibid*.

³⁵⁴ *Ibid*, para. 2.

kas kaalutusotsust tehes on lähtunud inimõiguste konventsioonis sätestatust ning et pole rikutud konventsiooniga kaitstud õigusi.³⁵⁵ Praegusel juhul ei ole kohtunik Matscheri sõnul rikkumist toimunud, kuna Kõrgeim kohus pidas olulisemaks võimalikke kahjulikke mõjusid laste huvidele, mis võivad tuleneda ema kuulumisest Jehoova tunnistajate hulka.³⁵⁶

Sarnaselt kohtunik Matscheriga, ei nõustu enamuse otsusega kohtunikud Walsh, Valticos, Mifsud Bonnici. Kohtunik Walsh on oma osalises eriarvamuses rõhutanud laste ema taht keelata lastele tegemast vereülekannet, kui see peaks osutama vajalikuks.³⁵⁷ Kohtunik Walsh leidis, et isa toodud argument, mis puudutab vereülekannet, on objektiivne alus, mida võib kohus arvesse võtta piisava alusena ning anda hooldusõigus üle teisele vanemale.³⁵⁸ Kui ema suhtumine vereülekannete tegemisse oleks tuginenud muule, kui usulisele alusele, siis oleks siseriiklik kohus sisuliselt sama probleemi ees seisnud.³⁵⁹ Selliselt toob kohtunik Walsh rõhuasetuse ema usust kaugemale ning võrdleb kaasuse asjaolusid hüpoteetilise olukorraga, kus suhtumine vereülekande tegemise keelamisse, ei oleks seotud usuga. Taoline võrdlus on praegusel juhul vägagi asjakohane, kuna EIK-i põhjendustest vereülekande probleemile eraldi tähelepanu ei pööratud. Pigem lähtus enamus oma otsuses Jehoova tunnistajate usuga kaasnevatest piirangutest lastele (sh jõulude, lihavõtete tähistamine) üldiselt. Küll aga on ka vereülekande argumendi puhul problemaatiline ning kaheldav, kas laste suhtes vereülekannete tegemine sõltub ikka hooldusõigust omava vanema tahtest või sellest kumma vanema juures laps elab. Näitena võib tuua Eesti õiguskorra, kus võlaõigusseaduse § 766 lg-s 4 on sätestatud, et kui seadusliku esindaja otsus kahjustab ilmselt piiratud teovõimega patsiendi huve, ei või tervishoiuteenuse osutaja seda järgida.³⁶⁰ Ka EL-i liikmesriikide kohtutes üldjuhul leitakse, et kui tegemist on alaealistega, siis on sekkumine usu- ja veendumusvabadusse õigustatud.³⁶¹ Seega ei ole ka vereülekannete tegemisse mitte uskumine piisav argument, mille põhjal otsustada, kumma vanema juures laps peaks elama.³⁶² Vanemate keeluga lapsele vereülekannete tegemiseks (aga ka muude lapse elu ja tervist kahjustavad seisukohtadega)

³⁵⁵ ECtHR. Hoffmann v. Austria. Dissenting opinion of Judge Matscher, para. 2.

³⁵⁶ *Ibid.*

³⁵⁷ ECtHR. Hoffmann v. Austria. Partly dissenting opinion of judge Walsh, paras 1-2.

³⁵⁸ *Ibid*, para. 3.

³⁵⁹ *Ibid*, para. 3.

³⁶⁰ Võlaõigusseadus. RT I 2001, 81, 487...RT I, 31.12.2016, 7.

³⁶¹ European Parliament. Directorate General for Internal Policies. Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs. Religious practice and observance in the EU Member States. Study 2013, p. 10.

³⁶² S. Woolley. Children of Jehovah's Witnesses and adolescent Jehovah's Witnesses: what are their rights? – Archives of Disease in Childhood. BMJ Journals. Volume 90, Issue 7. 2005, pp 715-719: "With regard to religious based refusal of blood products by parents, courts in the western world are of the opinion that the child's welfare is paramount and blood can be given." Available at: <http://adc.bmj.com/content/90/7/715> (28.03.2017).

mittearvestamine, on samuti üks piir vanemate õigusele kasvatada last oma usu ja veendumuste kohaselt.

Ka kohtunik Valticos leidis, et on selge, et Austria Kõrgeim kohus ei tuginenud otsuse tegemisel ainuüksi faktile, et laste ema on Jehoova tunnistaja, vaid tagajärgedele, mis lastele tulevikus võivad kaasneda.³⁶³ Kohtunik Valticos aga märkis, et probleem ei oleks siiski kerkinud, kui tegemist oleks mingi muu usuga, millel pole Jehoova tunnistajatega sarnaseid tunnuseid.³⁶⁴ Erinevalt kohtunik Walsh'ist, rõhutas kohtunik Valticos ka mitte ainult vereülekannete keelamist kui ohtu laste elule ja tervisele, vaid lisas, et Jehoova tunnistajate usu eripäradega võinuks kaasneda laste eraldumine normaalsest sotsiaalsest elust ja piirata laste tulevikku ja arengut.³⁶⁵ Kohtunik Valticos järeldas, et oleks tulnud otsustada, et Kõrgeima kohtu otsusega ei toimunud eristamine mitte peamiselt usulisel alusel, vaid legitiimselt eesmärgist kaitsta laste tulevikku.³⁶⁶

Kohtunik Valticos'i arvamus, et Jehoova tunnistajaks olemine eraldab lapsed normaalsest sotsiaalsest elust ning piirab nende arengut ja tulevikku, on pigem kaheldav. Sellist seisukohta aktsepteerides, tuleks küsida, et kas järelikult tuleks keelata vanematel oma lapsi Jehoova tunnistajate usus kasvatada, kuna see ei taga „normaalset sotsiaalset arengut“. Sellest omakorda saab küsida ka teiste piiravamate uskude lubatavuse kohta ning tagajärjena oleksid osade uskude põhimõtetel laste kasvatamine keelatud. Lapse õiguste konventsiooni artikkel 14 lõikega 1 oleks see ju kooskõlas ning lähtuks ka laste huvidest, kuna eesmärk on lapsi kaitsta. Samas eeldab selline seisukoht, et on õigustatud laste „normaalset sotsiaalset arengut“ takistavate uskude diskrimineerimine. Lisaks saab küsida, mis on üldse lapse normaalne sotsiaalne areng, mida mingi konkreetne usk võib takistada ning kas ühe vanema juures kasvamine soodustab paremini lapse normaalselt sotsiaalset arengut või mitte.

Kohtunik Mifsud Bonnici leidis oma eriarvamus, et tegemist ei saa olla EIÕK artiklis 8 nimetatud pere- ja eraellu sekkumisega, kui isikud ise pöörduvad vaidluse lahendamiseks kohtusse ehk ise avaldavad tahet kohtu sekkumiseks selles vaidluses.³⁶⁷ Kuna pooled olid kohtusse pöördunud, siis Austria kohtutel oli ka kohustus otsus teha ning seetõttu ka sekkuda.³⁶⁸

³⁶³ ECtHR. Hoffmann v. Austria. Dissenting opinion of judge Valticos.

³⁶⁴ *Ibid.*

³⁶⁵ *Ibid.*

³⁶⁶ *Ibid.*

³⁶⁷ ECtHR. Hoffmann v. Austria. Dissenting opinion of judge Mifsud Bonnici, paras 1-4.

³⁶⁸ *Ibid.*, para. 4.

Kohtunik Mifsud Bonnici pidas kõiki laste ema usku puudutavaid väiteid irrelevantseteks ning ainus relevantne küsimus seisneb selles, kas laste ema võib laste usku muuta sellest, mida vanemad olid varem ühiselt otsustanud.³⁶⁹ See küsimus on aga reguleeritud Austria õigusega ning ei riku inimõiguste konventsiooni.³⁷⁰ Eeltoodust on näha, et kohtunik Mifsud Bonnici lahendas küsimuse lihtsamalt ning leidis, et riigipoolset sekkumist avaldaja era- ja perekonnaellu (EIÕK artikkel 8) pole toimunud, kuna vaidluse lahendamiseks pööruti kohtusse. Kohtunik Mifsud Bonnici ei võtnud seisukohta EIÕK artikkel 9 (mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus) kohta ega selgitanud, kas nõustub enamuse otsusega ka selles osas või mitte.

Nagu näha tekitab küsimus, millises usus last kasvatada hulga vastakaid arvamusi ka Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtunike vahel. Kuigi EIK-i enamus (viis neljale) leidis, et laste ema õigusi oli rikutud sellega, et temalt võeti hooldusõigus, kuna ta oli Jehoova tunnistaja, ei olnud see otsus siiski ühehääline. Käesoleva töö autor nõustub pigem enamuse otsuse ja põhjendustega. Ainuüksi ühe vanema usk ei tohiks olla põhjuseks, miks lapse hooldusõigus teisele vanemale anda, kuna sellisel juhul oleks tegemist diskrimineerimisega (nagu ka EIK-i otsusest tuleneb). Kui on tehtud kindlaks, et ühe vanema juures elamisega kaasneksid lapsele ohud/riskid või oleks muul viisil lapse huvide vastane, siis pole olukord, nagu leidis kohtunik Walsh, kuigi erinev tavaliselt hooldusõiguse vaidlusest, kus tuleb siseriiklikel kohtutel kaaluda, et kumma vanema juures on lapse tervis/heaolu jms paremini kaitstud. Küll ei saa väita, et ainuüksi ema kuulumisest Jehoova tunnistajate hulka, oleks piisav väitmaks, et laste tervis oleks sel viisil kuidagi halvemini kaitstud. Osaliselt saab nõustuda ka kohtunik Matscheri põhjendustega osas, milles ta leidis, et praegusel juhul oli tegemist siseriiklike kohtute diskretsiooniga ning ainuüksi asjaolu, et Austria Kõrgeim kohus otsustas madalama astme kohtutest teisiti, ei saa olla diskrimineerimise aluseks.³⁷¹ Küll aga saab olla diskrimineerimise aluseks põhjendused, mille tõttu teisiti otsustati. Siiski, nagu märkis ka kohtunik Valticos, tõusetus asjas probleem just Jehoova tunnistajate eripäradest, sh vere ülekannete tegemise keeld ja erinevate pühade mittetähistamine.³⁷² Käesoleva töö autor on seisukohal, et praegusel juhul ei olnud piisavalt tõendatud, et ema usk oleks olnud kuidagi laste huve kahjustav. Hoffmann v. Austria lahendis küll hinnatakse mingil määral laste huve, kuid EIK-i seisukoht põhineb rohkem ema huvide ja õiguste rikkumise hindamisel. Esile on toodud ka asjaolu, et kuigi lastele oli vanemate poolt määratud Rooma-katoliku usk, siis ema viis lapsi ka Jehoova tunnistajate kokkusaamistele.

³⁶⁹ ECtHR. Hoffmann v. Austria. Dissenting opinion of judge Mifsud Bonnici, para. 9.

³⁷⁰ *Ibid.*

³⁷¹ *Ibid.*, paras 1-2.

³⁷² ECtHR. Hoffmann v. Austria. Dissenting opinion of judge Valticos.

Samas ei olnud päris selge, et kas emaga elamine tähendaks laste usu- ja veendumusvabaduse muutust või mitte. Lisaks polnud uuritud laste endi seisukohti või arvamusi nende usu osas. Eeltoodust võib järeldada, et lapse huvides on olukord, kus hooldusõiguse vaidluses ei otsustataks ühe vanema kasuks üksnes teise vanema usuliste veendumuste alusel. Lähtuda tuleb siiski lapse parimatest huvidest, sh et poleks riivatud ka lapse õigus usu- ja veendumusvabadusele. See tähendab, et kui oleks tõendatud, et üks vanem suruks või sunniks oma usku lapsele peale, siis oleks alust väita, et see ei ole laste huvide ega usu- ja veendumusvabadusega kooskõlas nii EIÕK-i kui ka LÕK-i alusel.

Teise näitena võib tuua inimõiguste kohtu lahendi Palau-Martinez v. France, kus oli samuti tegemist lahutatud vanematega ning ema kuulumisega Jehoova tunnistajate hulka.³⁷³ Vanematel oli kaks last, kelle hooldusõiguse üle (elukoha valiku osas) tekkis peale abielulahutust vanemate vahel vaidlus.³⁷⁴ Esialgu määras vanemate lahutuse otsustanud kohus, et lapsed jäävad elama koos emaga Hispaaniasse ning vanemlik vastutus jääb mõlemale vanemale.³⁷⁵ Laste ema esitas apellatsiooni, kus muu hulgas kaebas, et laste isa ei olnud lapsi emale tagastanud peale viimast suvevaheaega ning viinud lapsed üle uude kooli.³⁷⁶ Apellatsioonikohus otsustas lapsed jätta isa juurde elama ning põhjendas, et laste huvides on olla vaba piirangutest ja keeldudest, mis kaasnevad Jehoova tunnistajate usuga.³⁷⁷ Kassatsioonikohus leidis, et apellatsioonikohtu otsus oli põhjendatud ega sekkunud laste ema usuvabadusse.³⁷⁸

Laste ema (avaldaja) esitas EIK-i avalduse, mille kohaselt on rikutud EIÕK artiklit 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) üksi ja koosmõjus artikliga 14 (diskrimineerimise keeld).³⁷⁹ Avaldaja viitas ka EIK-i lahendile Hoffmann v. Austria ning leidis, et samad põhjendused kohalduvad ka tema kaebusele.³⁸⁰ Avaldaja ei eitanud, et on Jehoova tunnistaja ning kasvatab ka oma lapsi vastavalt enda usulistele veendumustele.³⁸¹

³⁷³ European Court of Human Rights. Palau-Martinez v. France. Application No. 64927/01. Judgment 2003, para. 10.

³⁷⁴ ECtHR. Palau-Martinez v. France, paras 11-13.

³⁷⁵ *Ibid*, para. 11.

³⁷⁶ *Ibid*, para. 12.

³⁷⁷ *Ibid*, para. 13.

³⁷⁸ *Ibid*, para. 15.

³⁷⁹ *Ibid*, para. 17.

³⁸⁰ *Ibid*, para. 18.

³⁸¹ *Ibid*, para. 37.

EIK märkis, et tulenevalt apellatsioonikohtu põhjendustest pole kahtlustki, et apellatsioonikohus kohtles vanemaid erinevalt avaldaja usu tõttu.³⁸² Selline erinev kohtlemine on diskrimineeriv, kui ei esine objektiivset ja mõistlikku õigustust ning kui see pole põhjendatud legitiimse eesmärgiga ning kui puudub põhjendatud proportsionaalsus võetud meetmete ja eesmärgi vahel.³⁸³

EIK-i arvates on saavutatav eesmärk, laste huvide kaitse, antud kaasuses legitiimne.³⁸⁴ Küll aga on vaja selgitada välja, kas võetud meetmed – lapsed määrata isa juurde elama – on proportsionaalne legitiimse eesmärgiga.³⁸⁵ EIK leidis, et apellatsioonikohus lähtus üksnes üldistest teadmistest Jehoova tunnistajate kohta ega tuginenud konkreetsetele tõenditele, mis näitaksid laste ema usu mõju laste kasvatamisele ja igapäevaelule.³⁸⁶ Apellatsioonikohus jättis määramata seose laste elamistingimuste ning ema ja laste huvide vahel.³⁸⁷ EIK leidis, et võetud meetmed ei olnud proportsionaalsed legitiimse eesmärgi saavutamiseks ning on rikutud artiklit 8 koosmõjus artikliga 14.³⁸⁸

EIK ei pidanud vajalikuks analüüsida artikli 8 rikkumist üksinda, kuna need argumendid on juba analüüsitud eelnevaga.³⁸⁹ Samuti leidis kohus, et ei ole tekkinud eraldi probleemi artiklitest 6 (õigus õiglasele kohtumenetlusele), 9 (mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus), artiklist 9 koosmõjus artikliga 14 ja protokoll nr 1 artiklist 2 (õigus haridusele), kuna faktilised asjaolud on samad, mis juba analüüsitud artikli 8 ja artikli 14 koosmõjus rikkumisel.

Kohtunik Thomassen esitas asjas eriarvamuse, mille kohaselt ei nõustu enamusega, kes leidsid, et apellatsioonikohtu otsusega laste elukoha küsimuses on diskrimineeritud laste ema tema usu tõttu.³⁹⁰ Vaatamata sellele, et apellatsioonikohus tugines üldistele teadmistele Jehoova tunnistajate kohta, tugines apellatsioonikohus siiski seostele kahjulike mõjude kohta, mis ema usulised veendumused psühhiaatri sõnul lastele põhjustasid.³⁹¹ Samuti lähtus apellatsioonikohus otsuse tegemisel ühe lapse kirjast, milles avaldas soovi jääda elama isaga ning tunnistajate ütlustele, kes kinnitasid laste eelistust elada isaga.³⁹² Kohtunik Thomassen

³⁸² ECtHR. Palau-Martinez v. France, para. 38.

³⁸³ *Ibid*, para. 39.

³⁸⁴ *Ibid*, para. 40.

³⁸⁵ *Ibid*, para. 41.

³⁸⁶ *Ibid*, para. 42.

³⁸⁷ *Ibid*.

³⁸⁸ *Ibid*, para. 43.

³⁸⁹ *Ibid*, para. 44.

³⁹⁰ ECtHR. Palau-Martinez v. France. Dissenting opinion of Judge Thomassen.

³⁹¹ *Ibid*.

³⁹² *Ibid*.

selgitas, et vastavalt EIK-i praktikale, on EIK-i aluspõhimõte, mida tuleb kõikides lapsi puudutavates asjades silmas pidada, on et kohus peab lähtuma laste huvidest.³⁹³ Kui vajalik, jäävad vanemate huvid laste huvidele alla.³⁹⁴

Palau-Martinez v. Prantsusmaa erineb selle poolest Hoffmann v. Austria lahendist sellepoolest, et siseriiklikul tasemel oli küsitud ka laste endi arvamusi ning psühhiaatri arvamust. Ka siin jääb magistrirõõ autor samale seisukohale, et oluline on hinnata lapse parimaid huve. See aga ei tähenda, et samal ajal oleks õigustatud ühe lapsevanema diskrimineerimine usulisel alusel.

Lahendis Deschomets v. Prantsusmaa kuulusid A. ja J.-i mõlemad vanemad ühte usuliikumisse (ingl *Brethren movement*).³⁹⁵ Isa lahkus usuliikumisest täielikult.³⁹⁶ Vanemate lahutuse menetluses otsustati mh laste hooldusõigus anda emale ning isale jäeti õigus suhelda ja olla osaks laste kasvatuses ning kehtestati ka suhtluskord. Ema vaidles suhtluskorra vastu ning ütles, et laste kohtumine isaga pühapäeviti ei võimalda lastel osa võtta pühapäeva riitustest.³⁹⁷ Isa omakorda taotles hooldusõigust endale.³⁹⁸ Vanemad lahutati ning hooldusõigus anti emale ning kehtestati uus suhtluskord. Ema taas vaidlustas suhtluskorra ning taotles, et suhtluskord oleks üksnes laupäeviti.³⁹⁹ Isa taotles ühist hooldusõigust ning et lapsed elaksid koos temaga, lisaks taotles laste heaolu raporti koostamist.⁴⁰⁰ Heaolu raporti kohaselt olid mõlemad vanemad materiaalselt, emotsionaalselt ja moraalselt sobivad.⁴⁰¹ Laste küsitlemisest selgus, et mõlemad soovivad oma elustiili muuta: A. ei soovinud enam osa võtta usuliikumise koosolekutest ning J. soovis suuremat vabadust.⁴⁰² Seejärel otsustati vanematele anda ühine hooldusõigus ning laste elukoht määrati ema juurde ning isaga suhtlemise korda laiendati.⁴⁰³ Laste isa vaidlustas selle otsuse ning taotles laste elukoha määramist isa juurde.⁴⁰⁴ Seejärel leidis Prantsusmaa apellatsioonikohus, et kuna eelmine otsus ei sobi vanematele ega ka lastele ning lapsed on väga õnnetus, siis on laste huvides isa juures elamine.⁴⁰⁵ Kassatsioonikohus ei võtnud ema kaebust

³⁹³ ECtHR. Palau-Martinez v. France. Dissenting opinion of Judge Thomassen.

³⁹⁴ *Ibid.*

³⁹⁵ European Court of Human Rights, admissibility decision. Deschomets v. France. Application No. 31956/02. 2006, The Facts, para. A.

³⁹⁶ ECtHR. Deschomets v. France, The Facts, para. A.1.

³⁹⁷ *Ibid.*

³⁹⁸ *Ibid.*

³⁹⁹ *Ibid.*

⁴⁰⁰ *Ibid*, para. A.3.

⁴⁰¹ *Ibid.*

⁴⁰² *Ibid.*

⁴⁰³ *Ibid.*

⁴⁰⁴ *Ibid.*

⁴⁰⁵ *Ibid.*

nimetatud otsusele menetlusse.⁴⁰⁶ Ema esitas kaebuse EIK-i ning väitis, et kohtud on teinud otsuse tuginedes üksnes ema usulisele veendumusele.⁴⁰⁷ EIK leidis, et prantsuse kohtud tegid oma otsused hoolikalt hinnates laste huve ning see on faktor, mis osutub EIK-i arvates määravaks EIÕK artiklist 8 tulenevaid vanemate õigusi puudutavates asjades.⁴⁰⁸ Apellatsioonikohus võttis arvesse laste tegelike huve ning tegi asjaolusid arvestava otsuse ning ei tulene, et siseriiklikud kohtud oleks andnud otsustava kaalu ema usule või oleks seda kritiseerinud.⁴⁰⁹ EIK järeldas, et avaldaja kaebus on põhjendamatu ning vastuvõetamatu.⁴¹⁰ See lahend erineb oluliselt Hoffmann v. Austria ja Palau-Martinez v. Prantsusmaa lahendtest, kuna on olulisemalt rohkem pööratud tähelepanu laste huvidele ja seejuures ka laste usu- ja veendumusvabadusele. Erinevus seisnes ka faktilistest asjaoludest. Palau-Martinez v. Prantsusmaa lahendis oli üks lastest oli selgelt avaldanud soovi mitte võtta osa ema usuliikumiste koosolekutest. Lahend illustreerib pelgalt vanemate vaidlusest edasiminekut ning rõhuasetuse muutust lapse parimate huvide esikohale seadmiseni.

Lapse usku ja veendumust puudutavad lahendid Hoffmann v. Austria on aastast 1993 ja Palau-Martinez v. Prantsusmaa lahend aastast 2003. Palau-Martinez v. Prantsusmaa lahendis on EIK pannud suuremat rõhku laste huvidele kui Hoffmann v. Austria lahendis. Ehk 10 aasta jooksul on oluliselt suurenenud laste huvide kaitse põhimõtte vanemate hooldusõigust ning usu- ja veendumusvabadust puudutavates lahendites. Märkimist väärib asjaolu, et laste parimate huvide printsiipi on EIK hakanud enam rõhutama uuemates lahendites (eelviidatud Zaunegger v. Saksamaa 2009. a lahend ja Anayo v. Saksamaa 2010. a lahend, Kacper Nowakowski v. Poola 2017. a lahend). Seega võib öelda, et olukord lapse huvide kaitse osas on vähemalt EIK-i tasandil muutunud järjest paremaks ning siseriiklikelt kohtutelt nõutakse ka EIÕK-ist lähtuvalt lapse parimate huvide tagamist. Lapse parimate huvide printsiipi on EIK kasutanud vanemate õigusi (sh hooldusõigust) puudutavates lahendites.

Kuna aga puuduvad sellekohased EIK-i lahendid, mida hinnata, saab püstitada hüpoteetilise olukorra, kus lapse usu- ja veendumusvabadus läheb vastuollu tema vanema õigusega kasvatada last oma usus ja veendumuses. Võttes arvesse hooldusõiguse lahendites tehtud EIK-i seisukohti, võib oletada, et sellisel juhul hindaks EIK, et juhul, kui see on lapse parimates

⁴⁰⁶ ECtHR. Deschomets v. France, The Facts, para. A.3.

⁴⁰⁷ *Ibid*, Complaints.

⁴⁰⁸ *Ibid*, The Law.

⁴⁰⁹ *Ibid*;

Võrdle lahenditega Hoffmann v. Austria, para. 33 and Palau-Martinez v. Prantsusmaa, para. 37.

⁴¹⁰ ECtHR. Deschomets v. France, The Law.

huvides, siis lapse õigused kaaluvad üle vanemate õigused. Iseasi, millises olukorras on mingi usk või veendumus lapse parimates huvides ja millal mitte. Seejuures tuleb silmas pidada, et kuigi lapse õigus usu- ja veendumusvabadusele ja lapse parimate huvide printsiip on lahutamatud ja teineteist täiendavad, on tegemist eri küsimustega.⁴¹¹ Mitte kõik sekkumised lapse usu- ja veendumusvabadusse ei ole vastuolus lapse parimate huvide põhimõttega.⁴¹² Võib ette tulla ka olukordi, kus lapse parimates huvides ongi tema usuvabaduse riive.

⁴¹¹ D. C. Cubero, p. 73.

⁴¹² *Ibid*, p. 73.

Kokkuvõte

Lapse õiguste kaitset reguleerib eelkõige ÜRO lapse õiguste konventsioon. Käesolevas magistritöös omavad eelkõige tähendust LÕK artikkel 14 (lapse usu- ja veendumusvabaduse kaitse) ja artikkel 3 (lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõte). Lapse parimate huvide põhimõte on olulisel määral seotud lapse õigusega usu- ja veendumusvabadusele.

Kuna LÕK artikkel 14 lg 1 sätestab lapse õiguse usule ja veendumusele kitsamalt, kui teised inimõiguste konventsioonid, oli seetõttu magistritöö esmaseks hüpoteesiks, et lapse usu- ja veendumusvabadus tähendab lapse iseseisvat õigust usu- ja veendumusvabadusele. Kuigi LÕK artikli 14 vastuvõtmisel esitati mitmeid vastakaid arvamusi lapse usu- ja veendumusvabaduse osas, siis sellegipoolest tuleneb lapse õigus usule ja veendumusele lisaks teistest rahvusvahelistest ja regionaalsetest inim- ja põhiõigusi käsitlevatest konventsioonidest.

EIK oma lahendites tihti vaatab ka teiste liikmesriikide praktikat konkreetsetes küsimustes ning uurib, kas mõnes küsimuses valitseb Euroopa Nõukogu riikides konsensus või mitte. Seega, kuna kõik Euroopa Nõukogu liikmesriigid on lisaks EIÕK-ile ka LÕK-i osalised, siis on selge, et kõikides riikides on oluline laste parimate huvide põhimõte. See tähendab, et ka EIÕK-i kohaldades on EIK selle kaudu seotud lapse parimate huvide põhimõtetega, ning see nähtub ka EIK-i praktikast.

Küsimus lapse iseseisvast õigusest usu- ja veendumusvabadusele on see koht, mis tekitab vaidlusi. Põhjuseks on asjaolu, et laste puhul on üldjuhul tegemist piiratud teovõimega isikutega, kelle eest hoolitsemise ja kasvatamise õigus ning kohustus on nende vanematel. Seega on ka eelnimetatud konventsioonidest (LÕK, EIÕK protokoll nr 1, KPÕRP) toodud eraldi välja ka vanemate õiguste austamise kohustus. Magistritöös tuli selgelt välja, et vanemate ja laste õigused on omavahel teatud määral vastandlikud, kuna vanematel on esmajoones õigus otsustada last puudutavate küsimuste osas, sh tihti määrab ka vanemate usk laste usu. Käesoleva töö autor ei püüdnud väita, et olukord, kus laps kasvab vanematega samas usus, oleks lapse usu- ja veendumusvabaduse vastane või lapse parimate huvidega vastuolus. Teiselt poolt ei tohi lapse usku ja veendumusi samastada n-ö vaikimisi tema vanemate usu ja veendumustega. Lapse usu- ja veendumusvabaduse juures tuleb arvestada ka vanemate õigustega, mh on vanematel õigus suunata ja juhendada lapsi usku ja veendumust puudutavates küsimustes. See tähendab, et kuigi vanematel on õigus oma laste hariduse ja usu valiku suunamisel, ei tohiks see õigus minna vastuollu laste õigustega. Eelkõige peakski tähendama vanemate õigus kasvatada last

oma usuliste ja filosoofiliste veendumuste kohaselt seda, et vanema roll on seeläbi kaitsta oma lapse iseseisva usu ja veendumuse kujunemist.

Magistritöö käigus jõuti EIK-i praktikat, õiguskirjandust ja abistavaid materjale analüüsides seisukohale, et lapsel on ka samasugune õigus usu- ja veendumusvabadusele nagu täiskasvanutel. See õigus tuleneb lapsele nii LÕK-ist, EIÕK-ist, KPÕRP-ist ning muudest inimõiguste ja põhivabaduste kaitset sätestavatest konventsioonidest ja deklaratsioonidest. Lapse usu- ja veendumusvabadus hõlmab endast õigust usu- ja veendumusvabaduse kujundamisele lapse järjepidevas arengus iseseisvuse poole.

Seega rääkides lapse iseseisvast õigusest usu- ja veendumusvabadusele peeti käesolevas töös asjakohaseks analüüsida nii lapse õiguste ulatust kui ka vanemate õiguste ulatus erinevates EIK-i lahendites. Käesolevas magistritöös võeti ette kolm gruppi EIK-i usu- ja veendumusvabadust puudutavaid lahendeid hindamaks vanemate õiguste piire: lapse kehaline karistamine ja lapse õigus haridusele ja vanemate vaheline vaidlus lapse usu ja veendumuse valimisel. Nimetatud lahendites ei puudutata küll alati otseselt lapse õigusi usu- ja veendumusvabadusele, küll aga aitavad hinnata vanemate õiguste ulatust ja piire ning kuna tegemist on last puudutavate asjadega, siis saab hinnata ka lapse parima huvi põhimõtte kohaldamist.

EIÕK-i protokoll nr 1 artikkel 2 sisaldab lisaks lapse õigus haridusele ka vanemate õiguse kasvatada last oma usuliste ja filosoofiliste veendumuste kohaselt. Lapse kehalise puutumatus juures analüüsiti käesolevas töös kahte lahendit. Abrahamsson v. Rootsi asjas Euroopa Inimõiguste Komisjoni vastuvõetavuse otsuse kohaselt vaatamata vanemate veendumustele, ei ole siiski EIÕK-iga vastuolus olukord, kus siseriikliku õiguse kohaselt on keelatud lapse füüsiline karistamine. Abrahamsson v. Rootsi otsusest tuleneb, et vanemate õigus kasvatada oma last enda usuliste ja filosoofiliste veendumuste kohaselt, on piiratud lapse kehalise puutumatusena.

Samas teises analüüsitava lahendis Campbell ja Cosans v. Ühendkuningriik, olid vanemate veendumused laste füüsilise karistamise vastu, kuid kooli poolt oli kehtestatud laste distsiplineerimiseks füüsilise karistamise lubatavus. EIK-i seisukohast tulenes, et vanemate sooviga, et nende lapsi koolis füüsiliselt ei karistataks, on tegemist filosoofiliste veendumustega, mida on kooli poolt rikutud. Järelikult on lapse füüsilise karistamise lubatavuse osas piir üsna selge ning seda ei või ületada ei vanemad ega muud isikud/asutused. Mõlemad

lahendid (Abrahamsson v. Rootsi ja Campbell ja Cosans v. Ühendkuningriik) on seejuures ka laste huve arvestavad.

Teise grupi lahendites, mis puudutavad lapse õigust haridusele ning vanemate õigust kasvatada last oma usuliste ja filosoofiliste veendumuste kohaselt, piirid enam nii selged ei ole. Kirjanduses leidub mitmete autorite seisukohti, et lapse õigus haridusele peaks alati üle kaaluma vanemate õigused. Samas EIK pole oma lahendites nii selgelt seda väljendanud.

EIK-i suurkoja lahendis asjas Lautsi ja teised v. Itaalia leiti, et vanemate usuliste ja filosoofiliste veendumuste austamiskohustust ei ole riigi poolt rikutud sellega, et klassiruumidesse on paigaldatud krutsifiks, kuna tegemist on passiivse sümboliga ning seda ei saa pidada õpilasi mõjutavaks. Kuigi kaebuse esitajateks olid ka lapsed, jättis EIK arvestamata nende huvid ja õiguse haridusele, mille alusel oli kaebus esitatud. Justkui oleks kohus eeldanud, et kui on rikkumata vanemate õigused, siis automaatselt on sellega kaetud laste huvid ja õigused. Samas, asjas Dahlab v. Šveits leiti, et Islami pearäti kandmine õpetaja poolt on noori lapsi mõjutav ususümbol. Jättes kõrvale probleemi ususümbolite tähendusest ja tegelikust mõjust lastele, on Dahlab v. Šveitsi lahendi puhul vähemalt võimalik öelda, et laste huve on arvestatud neid puudutavas asjas (kuigi kaebajaks oli õpetaja).

Lahendis Konrad v. Saksamaa tõi EIK välja lapse kohustusliku kooliskäimise positiivsed mõjud lapsele ning märkis, et kooliskäimise juures pole oluline üksnes teadmiste omandamine, vaid ka sotsiaalne integratsioon ja ühiskonnas osalemise esmase kogemuse omandamine, mida pole võimalik koduõppes saavutada. Eeltoodust võib järeldada, et lapse parimate huvide põhimõtet on arvestatud ning lapse huvides on koolis käia ning vanemate usuliste ja filosoofiliste veendumuste kaitse ei kaalu üles lapse õigust haridusele.

Siiski tuleneb EIK-i lahendist Folgerø ja teised v. Norra, et vanematel on õigus nõuda, et nende laps oleks vabastatud konkreetset usku puudutavatest toimingutest koolitundides. Kuigi EIK ei ole viidanud laste parimate huvide põhimõttele ega lapse vaba usu- ja veendumusvabaduse kujunemisele, siis ei ole see lahend otseselt lapse huve riivav, kuid lapse parimate huvide põhimõtte nõuab kõigis asjades lapse huvide arvesse võtmist. Ehk isegi kui EIK oleks eraldi analüüsinud lapse parimate huvide põhimõtet, siis oleks lõppjäreldused ilmselt asjaolusid arvestades samaks jäänud.

Lahendis Osmanğlu ja Kocabaş v. Šveits leidis EIK, et ujumistundides, mis ei puuduta õpilastele mingi usu edasiandmist, ei ole vanematel õigust nõuda lapse vabastust, kuna lapse huvides on olla füüsiliselt aktiivne ja võtta kooli poolt pakutavatest tegevustest osa koos kaasõpilastega. Viimane on ka kõige uuem lahend lapse haridust puudutavates küsimustes, kus on küsimus vanemate õiguses kasvatada last enda usuliste ja filosoofiliste veendumuste kohaselt. Osmanğlu ja Kocabaş v. Šveits lahend annab kinnitust ja ehk ka lootust, et ka EIK-i lahendites, mis puudutavad lapse õigust haridusele, jõutakse lapse iseseisva usu- ja veendumusvabaduse austamiseni eraldiseisva õigusena, mitte üksnes vanemate õiguste kaudu kaudselt.

EIK-i lahendid lapse haridust puudutavates asjades, mida käesolevas magistritöös analüüsi, ei ole kõik lapse parimate huvide põhimõtet arvesse võtnud ning lapse õigused nendes küsimustes on jäänud praktiliselt tähelepanuta. Seda isegi siis, kui laps ise on menetlusosaline (nt Lautsi ja teised v. Itaalia 2011. a lahend). Kuna aga lapse haridust puudutavates lahendites on lapse huvidega arvestamist olnud erineval määral, siis sellegipoolest ei välista see lapse iseseisvat õigust usu- ja veendumusvabadusele EIÕK artikli 9 ja LÕK artikli 14 kohaselt.

Seega võib öelda, et esimene hüpotees on leidnud kinnitust, et lapsel on teatud määral iseseisev õigus usu- ja veendumusvabadusele. Eelkõige võib seda pidada õiguseks vabale usu ja veendumuse kujunemisele lapse nõ iseseisvumise protsessis. Kuna vanematel on ennekõike õigus ja kohustus oma lapse kasvatamisel, on ka vanemate õigus kasvatada last oma usus ja veendumuses on piiratud (arvestades konkreetseid asjaolusid), kui asi puudutab lapse füüsilist karistamist või lapse haridust. Need piirangud seisnevad mh riigi kaalutusõiguses lapse hariduse kujundamisel, aga võivad tuleneda ka lapse parima huvi põhimõttest.

Teise hüpoteesina püstitati väide, et vanemate vahelises vaidluses lapse usu- ja veendumusvabaduse osas kaaluvad lapse õigused üle vanemate vastanduvad õigused. Hüpoteesi kinnitamiseks võeti aluseks EIK-i lahendid, kus vaidlus oli tekkinud vanemate hooldusõiguse jagamise küsimustes ning kus oli kahtlus, et võib olla tegemist ühe vanema diskrimineerimisega usulisel alusel. Üks tuntumaid lahendeid selles valdkonnas on Hoffmann v. Austria. EIK leidis, et Jehoova tunnistajast laste ema oli diskrimineeritud liikmesriikide kohtute poolt, kuna otsustati hooldusõigus anda isale. Asjas polnud kuidagi tõendatud, et ema juures kasvamine oleks lapse huvidega vastuolus või lausa laste usu- ja veendumusvabadusega vastuolus. Sarnased asjaolud oli ka lahendis Palau-Martinez v. Prantsusmaa, kuid viimases oli toodud välja ka laste seisukohad ja psühhiaatri arvamus, kuid siseriikliku kohtu lahend oli siiski

ema usku diskrimineeriv, kuna võttis selle aluseks hooldusõiguse määramisel isale. Asjas *Deschomets v. Prantsusmaa* vastuvõetavuse otsuses oli laste seisukohad ja huvid selgemalt esile toodud, kui *Hoffmann v. Austria* ja *Palau-Martinez v. Prantsusmaa* asjades. Ka *Prantsusmaa* kohtud oli *Deschomets v. Prantsusmaa* asjas lähtunud otsuse tegemisel, tuginedes mitte ema usuliste veendumustega kaasnevatele asjaoludele, vaid just sellele, mida lapsed soovivad ja kuidas leida laste parimate huvidega kooskõlas olevat lahendust.

EIK-i praktikat ja selle arengut laste õigusi ja usu- ning veendumusvabadust arvesse võttes on aina enam hakatud rõhutama lapse parimate huvide järgimist ja lausa esimesele kohale seadmist, eriti just hooldusõigust puudutavates lahendites. Samuti võib eeltoodud lahendite analüüsist järeldada, et piiranguid on seatud pigem vanemate õigustele kasvatada lapsi oma usus ja veendumuses. Vanemate õigused on seejuures piiratud nii laste parimate huvide esikohale seadmise ja õiguste kui ka riigi kaalutlusruumi tõttu.

EIK-i esitatud kaebuste pinnalt võib järeldada, et probleem, et vanemad suruks lastele oma usku või veendumusi peale, ei paista olevat suur, kuna enamus kaebusi on esitatud vanemate õiguste kaitseks või laste õiguste kaitseks, kus väidetavaks rikkujaks on keegi kolmas, näiteks kool, aga mitte vanemad. Teiselt poolt võib kaebuste puudumine näidata ka üldsuse teadmatust laste iseseisva usu- ja veendumusvabaduse olemasolust. Kuigi puuduvad EIK-i lahendid, kus omavahel kaalutavateks õigusteks on lapse õigus usu- ja veendumusvabadusele ning vanemate õigus kasvatada lapsi oma veendumuste kohaselt, on sellegipoolest analüüsitavatest lahenditest võimalik järeldada, et vanemate õigused võivad sellistel juhtudel jääda alla laste õigustele eeldusel, et see vastab lapse parimatele huvidele. Aga näiteks olukorras, kus lapse usuks oleks midagi lapse tervist kahjustavat või muud selgelt lapse parimate huvidega vastuolus olevat, siis oleks tõenäoliselt vanemate õigused need, mis jäävad peale. See tähendab, et lapse parimate huvide põhimõte on see, mille alusel kaaluda, kas peale jäävad lapse õigus usu- ja veendumusvabadusele või vanemate vastanduvad õigused.

Viimaks võiks välja tuua *Lautsi* ja teised v. *Itaalia* lahendist kohtunike *Rozakis'i* ja *Vajic'i* enamusega nõustuva arvamuse, milles märgiti, et Euroopa on dramaatiliselt muutunud lapse kodust usulist keskkonda harmoniseerimisel lapse kooliharidusega ka alates EIÕK-i protokoll nr 1 vastuvõtmisest alates. Enamik meist elavad multikultuursetes, mitmerahvuselistes ühiskondades ning see on saanud tavaliseks tunnuseks nendes ühiskondades. Ka lapsed, olles osa nendest ühiskondades, puutuvad igapäevaselt kokku ideede ja arvamustega, mis ulatuvad kaugemale kodus või koolis omandatust. Selle tagajärjel on lapsed harjunud võtma vastu

erinevaid ja tihti vastuolulisi ideid ja arvamusi ning kooli ja vanemate roll nendes küsimustes on muutunud võrdlemisi vähem mõjutavamateks. See arvamus vastab kahtlemata tõeale ning võib lisada, et kooli ja vanemate mõju vähenemisele on kaasa aidanud ka tehnoloogia areng. See asjaolu võib omakorda anda hoo sisse vaidlustele, kus konflikt on otseselt vanemate ja laste vahel lapse usu ja veendumuse küsimustes.

Kokkuvõtteks saab järeldada, et mida aeg edasi, seda paremaks on muutunud laste õiguste kaitse usu- ja veendumusvabadusele ning lapse parimate huvide esikohale seadmine last puudutavates küsimustes, sh usu- ja veendumusvabaduse probleemides. Samas on veel ruumi arenguks, et ikka kõigis last puudutavates valdkondades kohaldataks lapse parimate huvide põhimõtet ühtlaselt ning mitte üksnes hooldusõiguse küsimustes.

Kuna käesoleva töö eesmärk oli hinnata ja analüüsida EIK-i praktikast tulenevat lapse usu- ja veendumusvabaduse ulatust, siis võib väita, et käesoleval hetkel puudub EIK-i praktikast tulenev konkreetsest kaasusest tulenev lahendus olukorrale, kus lapse usu- ja veendumusvabaduse kaitseks oleks esitatud kaebus vanemate vastu. Seega saab eeltoodud EIK-i lahendeid analüüsides tuua välja, et kuigi EIK on rõhutanud lapse parimate huvide põhimõtet kõigis lapsi puudutavates, ei ole kohus ise seda ühtlaselt kohaldanud. Küll aga lähtudes lapse parimate huvide printsiibi üha suurenevast rakendamisest, on võimalik teha oletusi, kuidas võiks laheneda olukord, kus vanemate ja laste huvid on lapse usu- ja veendumusvabaduse küsimuses vastuolus. Eelkõige tähendaks selline olukord, et tuleb esikohale seada lapse parimate huvide põhimõte ning hinnata, kas lapse iseseisev usu- ja veendumusvabaduse teostamine konkreetset juhul on lapse parimates huvides või mitte. Mitte alati ei pruugi lapse usu- ja veendumusvabaduse riivamine olla vastuolu lapse parimate huvidega. Seega lapse parimate huvide printsiip on selleks lähtekohaks, mille alusel tasakaalustada laste ja vanemate vastanduvaid õigusi.

The scope of the right of the child to freedom of religion and the conflicting parental rights according to the case law of the European Court of Human Rights. Summary

The purpose of this paper is to explore and analyse the scope of the right of the child to freedom of religion and belief, also whether and when interests and rights of a child outweigh parental conflicting rights. This master's thesis analyses the judgments of the European Court of Human Rights (hereinafter referred to as ECtHR) that concern these issues.

The right of the child to freedom of religion is enacted in the UN Convention on the Rights of the Child (hereinafter referred to as the CRC) Article 14, but it is not as widely phrased as other human right conventions. For instance, the CRC Article 14 does not *expressis verbis* include freedom to change his/her religion or belief and freedom. However, the right of the child to freedom of religion is also protected by other international, regional treaties and local laws advocating for human and fundamental rights such as the European Convention on Human Rights (hereinafter referred to as the ECHR) Article 9 and the International Covenant on Civil and Political Rights (hereinafter referred to as the ICCPR) Article 18. As this paper mostly analyses judgments of the ECtHR, therefore, the territorial and substantive dimension of this thesis is limited by the member states of Council of Europe and the ECHR. Also, as the CRC is the most important children's rights convention and all member states of Council of Europe have joined it, this paper also analyses judgments of the ECtHR through the main principles of the CRC.

To begin with, this paper briefly explains the meaning of the freedom of thought, conscience and religion. This will support the understanding of the issue referred to in this thesis that is the scope of the right of the child to freedom of religion and belief. There is no accurate definition for the terms religion and belief. Moreover, it is not possible to determine the perfect definition of freedom of religion and belief. Nevertheless, there are many aspects in the practice that have been determined to help the understanding of the freedom of religion. The ECtHR has noted that the Article 9 of the ECHR (freedom of thought, conscience and religion) is /.../one of the foundations of a "democratic society" within the meaning of the Convention. /.../ it is also a precious asset for atheists, agnostics, sceptics and the unconcerned. The pluralism indissociable from a democratic society, which has been dearly won over the centuries, depends on it.

Secondly, as this paper concerns the rights of the child, it also gives a brief review of the four fundamental principles of the CRC. Article 3 of the CRC provides that in all actions concerning

children, the best interests of the child must be a primary consideration. This is the most important principle for this paper, because it is considerably related to the child's freedom of religion. Also, the ECtHR has emphasised this principle more and more in its judgments. Other main principles of the CRC are Article 2 (the non-discrimination principle), Article 6 (the right to life) and Article 12 (the right to express views) that are also connected to the freedom of religion of the child.

Thirdly, as the CRC article 14 is not as explicit of the child's right to freedom of religion, this paper explains why article 14 seems to give less rights to children than other human rights instruments. Therefore, it is given a short review of the enactment process of article 14, to show that some states were afraid that the child's right to freedom of religion would be in conflict of some of the religious systems in the world, for instance Islam. Although the grammatical interpretation of article 14 seems to give children less rights rather than the ICCPR, many European states have declared to interpret this article in accordance with the ICCPR article 18.

This paper proceeds its analysis on the first hypothesis, that children do have a somewhat autonomous or independent right to freedom of religion and belief, because there is no reason why the ICCPR or the ECHR should exclude children from their scope. Both of these convention state that "everyone" has a right to freedom of religion. Even though the ECtHR has a vast jurisprudence on children's rights and the ECtHR often refers to the CRC when addressing claims pursued by or behalf of the children, it does not systematically attach decisive weight to it. Due to the fact, that the rights enshrined in the ECHR include children (otherwise it would be discriminatory), it is appropriate to evaluate the scope of child's right to the freedom of religion analysing judgments of the ECtHR.

The case of *Dogru v. France* is analysed from the children's rights and interests point of view. The ECtHR found that the penalty of expulsion from school, for refusing to remove Islamic headscarf, was not disproportionate and moreover the interference with the right of the child to freedom of religion was justified. This judgment of the ECtHR does not seem to be in accordance with the principle of the best interest of a child that should be considered in all cases concerning children that includes the right of the child to freedom of religion. The fact that the child was able to attend correspondence classes is not itself an argument to say that expulsion did not breach child's right to religion and to education. Moreover, it is not only the acquisition of knowledge that matters, but also learning of social skills, that cannot be taught by distance learning. This case illustrates also that the ECtHR has accepted the independence of the child's

right to freedom of religion. But also, that the right of the child to freedom of religion is not limitless and could be restricted by the State (even though in this case the restriction could be viewed as discriminatory). On the other hand, the case of *Grzelak v. Poland* the ECtHR found that a child has a right not to take part in religious teachings and he/she therefore should not be discriminated against because of his/her religion. It can be therefore concluded, that the ECtHR has accepted that a child has an independently protectable right to freedom of religion under Article 9 of the ECHR.

Second paragraph of this paper concentrates on the rights of the parents and how the ECtHR has or has not taken the best interests of the child into consideration in cases that concern children. It is clear that that a child has a limited capacity and cannot make decisions affecting him/her by himself/herself. It is also clear, that parents are the first ones with an obligation and a right to take care and educate their child. The CRC Article 14(2) provides that states must respect the rights and duties of the parents to provide direction to the child in the exercise of his or her right in a manner consistent with the evolving capacities of the child. Also, the ECHR protocol 1 Article 2 second sentence provides that states must respect the right of parents to ensure such education and teaching in conformity with their own religious and philosophical convictions. Thus, it is not possible to talk about the rights of the child and not mention parental corresponding rights. Exactly like rights of the child are limited by the right of their parents, parents' rights are limited by the rights of the child.

Firstly, in the decision of the admissibility in the case of *Abrahamsson v. Sweden*, the European Commission of Human Rights stated that even though the upbringing of children remains essentially a parental duty, it is inevitable that certain aspects of criminal law will affect the relationship between parents and children. Hence, the assault of children by their parents is treated as criminal. Moreover, the ECtHR judgment in the case of *Campbell and Cosans v. UK*, the ECtHR found that schools must respect the right of parents to not to allow their children's corporal punishment by schools. Thus, there can be drawn two lines to the scope of parental rights, firstly, that parental rights are restricted by law and also parental rights include not to let their children be corporally punished by schools. Also, it is clear, that both cases protect the best interests of a child.

Secondly, this paper analyses judgments of the ECtHR in the matters of child's right to education and the right of the parents to ensure that education and teaching is in conformity with their own religious and philosophical convictions enshrined in the ECHR protocol 1

Article 2. In these aspects, the judgments of the Court have been the most controversial. In the case of *Lautsi and Others v. Italy*, where the Grand Chamber of the ECtHR found that crucifix fixed to a classroom wall does not violate the right of parents (the ECHR protocol 1 Article 2 second sentence), because it is a passive symbol and there is no evidence that it would affect children. Analysis of this judgment by the Grand Chamber showed, that even though children were also applicants and had claimed the breach of their right to education, the ECtHR only evaluated the rights of the parents and the State's margin of appreciation. It is difficult to conclude from the case of *Lautsi and Others v. Italy*, that the ECtHR has acted in the primary consideration of the best interests of the child, when the ECtHR has not given any weight to it, not even indirectly. From this judgment, it seems that if the Court found no violation of the rights of the parents, then there is no need to analyse the rights or interests of the children. This of course is not in accordance with the principle of the best interest of the child.

On the other hand, in the case of *Dahlab v. Switzerland* the ECtHR found that a teacher wearing an Islamic headscarf in front of pupils may affect younger children, because it is an active religious symbol. For this paper, it is not primary to analyse the differences or similarities of religious symbols referred to in the cases of *Lautsi* and *Dahlab*, but it is to show how the ECtHR has inconsistently weighed the interests of the child in these cases.

In the admissibility decision of *Konrad v. Germany*, the ECtHR emphasised the importance for the child to physically attend school and that the compulsory primary school attendance does not deprive parents of their right to exercise with regard to their children natural parental functions as educators, or to guide their children on a path in line with the parents' own religious or philosophical convictions. Hence, the child's right to education is in the best interest of a child, and it is not only the formal acquisition of knowledge that matters, but also the learning of social skills.

Case of *Folgerø and Others v. Norway* shows that even though the ECtHR cases tend to limit the rights of the parents in the interest of a child's education and the State's margin of appreciation, there are also cases where has been found that the State has breached the right of parents. In the case of *Folgerø and Others v. Norway*, there was a partial exemption system from religious teachings, but it was too complicated to apply for, and that breached the right of parents. This case is of course in accordance with the right of the parent to ensure that education and teaching of a child is in conformity with their own religious and philosophical convictions. But as far as the best interests of the child go, the Court has not given it separate attention.

All in all, cases of the ECtHR that were related to child's right to education and parental corresponding rights, show that in many of the cases not only the right of the parents are protected, but also the right of the child. Hence, there should be more attention given to the best interests of the child in cases concerning the right to education. It still can be concluded that just as the right of the child to choose independently his/her freedom of religion is limited by rights of the parents, also rights of the parents are limited by children's rights. It is difficult to give one good solution to how to balance these rights, but the principle of the best interest of a child should be primarily borne in mind.

Furthermore, the second hypothesis of this paper is that the rights of the child prevail in the cases of custody proceedings. Thus, the right of the child to freedom of religion is analysed through the ECtHR cases in custody proceedings. This group of cases demonstrate how the protection of the child in custody cases has increased throughout the years. Domestic courts and the ECtHR have begun to emphasize more and more the importance of the principle of the best interest of a child. Through the increasing value of children's right, it is possible to conclude that the child's independent right to freedom of religion is going to be more accepted, not only in Europe but in the world.

In the case of *Hoffmann v. Austria*, the ECtHR found there was a violation of mother's rights under Article 8 taken in conjunction with Article 14, because she was denied the custody of her children on the grounds of her religion. In this case, the ECtHR did not specifically expressed the best interests of the child, but ten years later in the similar case of *Palau-Martinez v. France*, the children's interests were more highlighted. In the cases of *Deschomets v. France*, *Zaunegger v. Germany* and *Kacper Nowakowski v. Poland*, the ECtHR has started to stress the importance of the principle of the best interests of the child. Even though the child is especially vulnerable in the cases of parental custody, it does not mean, that it should be the only group of cases that consider the best interests of the child. On the contrary, just as judge Thomassen said in his dissenting opinion in the case of *Palau-Martinez v. France*, that according to the ECtHR's established case law, the underlying principle which must guide Court decisions in respect of a child is the latter's interests.

Just because the ECtHR has not always taken the principle of the best interests of the child into account, it can still be concluded based on all the aforementioned cases, that the child has an independent right to freedom of religion as long as it is in accordance with the principle of the best interests of the child. That right must be respected and evaluated considering the principle

of the best interests of the child. The freedom of religion of the child includes the child's right to form his/her own views and beliefs. Parent's rights are limited by offering appropriate direction and guidance in the exercise by the child of the rights. Child's freedom of religion is not merely a projection of parent's freedom of religion with no individual entity. Also, it cannot be forgotten, that the State has its margin of appreciation in some cases (for instance the cases considering the right to education that may limit the scope of the right of the parents as well as child's).

Moreover, as there is no specific case law of the ECtHR, where child has brought an action against their parents for not respecting child's freedom of religion, one can only assume how these cases would be decided. Hence it can be assumed, that when the child's freedom of religion is in accordance with the principle of the best interest of the child, then in the case of conflict with the parent's rights, child's right as an independently protectable right will prevail. Although the best interests of the child and the freedom of thought and religion are inseparable and complementary, not all interference in the child's freedom of religion will be contrary to his/her best interests.

Nele Teelahk, 02.05.2017

Lühendid

1. CoE Council of Europe
2. CRC UN Convention on the Rights of the Child
3. ECHR European Convention on Human Rights
4. ECOSOC United Nations Economic and Social Council
5. ECtHR European Court of Human Rights
6. EIK Euroopa Inimõiguste Kohus
7. EIÕK Inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon
8. FRA European Union Agency for Fundamental Rights
9. HRC Human Rights Committee
10. ICCPR International Covenant on Civil and Political Rights
11. KPÕRP Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt
12. LÕK ÜRO lapse õiguste konventsioon
13. RT Riigi Teataja
14. UK United Kingdom

Kasutatud kirjandus

1. Ahdar, R., Leigh, I. *Religious Freedom in the Liberal State*. New York: Oxford University Press 2005.
2. Almog, S., Perry-Hazan, L. *Conceptualizing the Right of Children to Adaptable Education*. – *International Journal of Children's Rights*. Vol. 20. Issue 4. 2012.
3. Baimu, E. *Children, International Protection*. 2013. – *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Available at: <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e904?rskey=CQnQWd&result=1&prd=EPIL> (26.04.2017).
4. Cubero, D. C. *The position of children's freedom of thought and religion in the rulings of the European Court of Human Rights on the case of Lautsi v. Italy*. *The Age of Human Rights Journal*, No. 1. 2003.
5. Davis, B. D. *Lifting the Veil: France's New Crusade*. *Boston College International and Comparative Law Review*, Vol. 34, Issue 1. 2011.
6. Detrick, S. *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*. The Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers 1999.
7. *Eesti Vabariigi põhiseadus*. Komm vlj. 3. vlj. Tallinn: Juura 2012.
8. Englund, T. *Questioning the parental right to educational authority: Arguments for a pluralist education system*. – *Education Inquiry*. Vol. 1, No. 3. 2010.
9. Henkin, L. (ed.) *The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political rights*. New York: Columbia University Press 1981.
10. Høstmælingen, N. *Mandatory religious education that builds tolerance: Lessons to be learned from Norway?* – *The International Journal of Children's Rights*. Vol. 13, Issue 4. 2005.
11. Kiviorg, M. *Religiooniõiguse põhimõisted, üldpõhimõtted ja allikad*. *Juridica I/2001*.
12. Langlaude, S. *The Right of the Child to Religious Freedom in International Law*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers 2007.
13. Marples, R. *Against faith schools: A philosophical argument for children's rights*. – *International Journal of Children's Spirituality*. Vol. 2, No. 2. 2005.
14. Scolnicov, A. *The Child's Right to Religious Freedom and Formation of Identity*. – *International Journal of Children's Rights*, Vol. 15, Issue 2. 2007.
15. Van Bueren, G. *The International Law on the Rights of the Child*. The Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers 2000.

16. Vandenhoe, W. *et al.* (eds). Routledge International Handbook of Children's Rights Studies. London and New York: Routledge 2015.
17. Witte Jr, J., Green M. C. (eds). Religion and Human Rights. An Introduction. New York: Oxford University Press 2012.
18. Woolley, S. Children of Jehovah's Witnesses and adolescent Jehovah's Witnesses: what are their rights? – Archives of Disease in Childhood. BMJ Journals. Volume 90, Issue 7. 2005.

Kasutatud õigusaktid

19. African Charter on Human and Peoples' Rights. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.achpr.org/instruments/achpr/> (17.11.2016).
20. American Convention on Human Rights "Pact of San Jose, Costa Rica" (B-32).
21. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349... RT I, 15.05.2015, 2.
22. Euroopa Liidu põhiõiguste harta (2010/C 83/02).
23. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.
24. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll nr 1. – RT II 2010, 14, 55.
25. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt – RT II 1994, 10, 11 (mitteametlik tõlge).
26. Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta. - RT II 1995, 5, 31.
27. Lapse õiguste konventsioon. – RT II 1996, 16, 56 (mitteametlik tõlge).
28. UN Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief.
29. UN Universal Declaration of Human Rights.
30. Võlaõigusseadus. RT I 2001, 81, 487...RT I, 31.12.2016, 7.

Kasutatud kohtupraktika

31. European Court of Human Rights judgment in the case of *Pretty v. the United Kingdom*. Application No. 2346/02. Judgment 2002.
32. European Court of Human Rights, admissibility decision. *Çiftçi v. Turkey*. Application No. 71860/01 2004.
33. European Court of Human Rights, admissibility decision. *Dahlab v. Switzerland*. Application No. 42393/98. 2001.
34. European Court of Human Rights, admissibility decision. *Deschomets v. France*. Application No. 31956/02. 2006.
35. European Court of Human Rights, admissibility decision. *Jiménez Alonso and Jiménez Merino v. Spain*. Application No. 51188/99. 2000.
36. European Court of Human Rights, admissibility decision. *Konrad and Others v. Germany*. Application No. 35504/03. 2006.
37. European Court of Human Rights. *A v. United Kingdom*. (100/1997/884/1096), 1998.
38. European Court of Human Rights. *Anayo v. Germany*. Application No. 20578/07. Judgment 2010.
39. European Court of Human Rights. *Buscarini and others v. San Marino*. Application No. 24645/94. Judgement 1999.
40. European Court of Human Rights. *Campbell and Cosans v. The United Kingdom*. Application No. 7511/76; 7743/76. Judgment 1982.
41. European Court of Human Rights. *Case of Grzelak v. Poland*. Application no. 7710/02. Judgment 2010.
42. European Court of Human Rights. *Çoşelav v. Turkey*. Application No. 1413/07. Judgment 2012.
43. European Court of Human Rights. *Costello-Roberts v. The United Kingdom*. Application No. 13134/87. Judgment 1993.
44. European Court of Human Rights. *Diamante and Pelliccioni v. San Marino*. Application No. 32250/08. Judgment 2011.
45. European Court of Human Rights. *Dogru v. France*. Application No. 27058/05. Judgment 2008.
46. European Court of Human Rights. *Efstratiou v. Greece*. Application No. 24095/94. Judgment 1996.
47. European Court of Human Rights. *Folgerø and Others v. Norway*. Application No. 15472/02. Judgment 2007.

48. European Court of Human Rights. Güveç v. Turkey. Application No. 70337/01. Judgment 2009.
49. European Court of Human Rights. Hoffmann v. Austria. Application No. 12875/87. Judgment 1993.
50. European Court of Human Rights. Kacper Nowakowski v. Poland. Application No. 32407/13. Judgment 2017.
51. European Court of Human Rights. Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark. Application No-s 5095/71; 5920/72; 5926/72. Judgment 1976.
52. European Court of Human Rights. Kokkinakis v. Greece. Application No. 14307/88. Judgment 1993.
53. European Court of Human Rights. Lautsi and Others v. Italy. Application No. 30814/06. Grand Chamber Judgment 2011.
54. European Court of Human Rights. Lautsi v. Italy. Application No. 30814/06. Chamber Judgment 2009.
55. European Court of Human Rights. Leela Förderkreis e.V. and Others v. Germany. Application No. 58911/00. Judgment 2009.
56. European Court of Human Rights. Leyla Sahin v. Turkey. Application No. 44774/98. Judgment 2005.
57. European Court of Human Rights. Nielsen v. Denmark. Application No. 10929/84. Judgment 1988.
58. European Court of Human Rights. Osmanğlu and Kocabaş v. Switzerland. Application No. 29086/12. Judgment 2017. Press Release. Available at: [http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{"fulltext":\["29086/12"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{) (20.03.2017).
59. European Court of Human Rights. Palau-Martinez v. France. Application No. 64927/01. Judgment 2003.
60. European Court of Human Rights. Zaunegger v. Germany. Application No. 22028/04. Judgment 2009.
61. U.S. Supreme Court. Wisconsin v. Yoder, 406 U.S. 205. No. 70-110. 1972.

Muud allikad

62. Agnostic. Oxford English Dictionary. Available at: <http://www.oed.com.ezproxy.utlib.ut.ee/view/Entry/4073?redirectedFrom=agnostic#eid> (27.04.2017).
63. Agnostitsism. Eesti Keele Instituut. Võõrsõnade leksikon. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.eki.ee/dict/vsl/index.cgi?Q=agnostitsism&F=M&C06=et> (10.02.2017).
64. Compilation of General Comments and General Recommendations adopted by Human Rights Treaty Bodies. HRI/GEN/1/Rev.2. 1996.
65. Council of Europe. Commissioner for Human Rights. Children and Corporal Punishment: „The Right Not to Be Hit, also a Children’s Right“. 2006.
66. Council of Europe/European Court of Human Rights. Guide to Article 9. Freedom of Thought, Conscience and Religion 2015.
67. European Commission of Human Rights, admissibility decision, Seven Individuals v. Sweden, Application No. 8811/79. 1982.
68. European Commission of Human Rights, admissibility decision. Abrahamsson v. Sweden. Application No. 12154/86. 1987.
69. European Commission of Human Rights, admissibility decision. Angeleni v. Sweden. Application No. 10491/83. 1986.
70. European Commission of Human Rights, admissibility decision. B.N. and S.N. v. Sweden. Application No. 17678/91. 1993.
71. European Commission of Human Rights, admissibility decision. Leuffen v. Germany. Application No. 19844/92.
72. European Parliament. Directorate General for Internal Policies. Policy Department C: Citizens’ Rights and Constitutional Affairs. Religious practice and observance in the EU Member States. Study 2013.
73. European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, Handbook on European law relating to the rights of the child. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
74. Hammarberg, T. The principle of the best interests of the child – What it means and what it demands from adults. Commissioner for Human Rights. Council of Europe. Lecture 2008.
75. Human Rights Committee. General Comment No. 17: Article 24 (Rights of the child), 1989.
76. Human Rights Committee. General Comment No. 19: Article 23 (The family), 1990.

77. Human Rights Committee. General Comment No. 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion) CCPR/C/21/Rev.1/Add.4. 1993.
78. Human Rights Committee. Wim Hendriks, Sr. v. The Netherlands, Communication No. 201/1985. UN Doc. CCPR/C/33/D/201/1985, 1988.
79. Martin, C., Çali, B., Killander, M. Campbell and Cosans v United Kingdom, Merits, App No 7511/76, A/48, [1982] ECHR 1, (1982) 4 EHRR 293, IHRL 33 (ECHR 1982), 25th February 1982, European Court of Human Rights. Oxford Reports on International Law. Oxford Public International Law, para. A8. – Available at: <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:ihrl/33echr82.case.1/law-ihrl-33echr82> (30.03.2017).
80. UN Children's Fund. Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child. Geneva: Atar Roto Presse 2007.
81. UN Committee on the Rights of the Child. Concluding Observations: Poland. CRC/C/15/Add.194. 2002.
82. UN Committee on the Rights of the Child. Concluding Observations: Iceland. CRC/C/15/Add.203. 2003.
83. UN Committee on the Rights of the Child. Concluding Observations: France. CRC/C/15/Add.240. 2004.
84. UN Committee on the Rights of the Child. Day of General Discussion on the Right of the Child to Be Heard. Final Recommendations. Forty-third session, 2006.
85. UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 12: The right of the child to be heard. CRC/C/GC/12. 2009.
86. UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 14 on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art.3, para. 1). CRC/C/GC/14. 2013.
87. UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 5: General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42 and 44, para. 6). CRC/GC/2003/5. 2003.
88. UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 7: Implementing child rights in early childhood. CRC/C/GC/7/Rev.1. 2005.
89. UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 8: The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (arts. 19; 28, para. 2; and 37, inter alia). CRC/C/GC/8. 2006.
90. UN Committee on the Rights of the Child. Reservations, declarations and objections relating to the Convention on the Rights of the Child. CRC/C/2/Rev.7. 1998.

91. UN Committee on the Rights of the Child. Rules of Procedure. CRC/C/4/Rev.4. 2015.
92. UN Committee on the Rights of the Child. Summary Record of the 701st Meeting. Twenty-seventh session. CRC/C/SR.701. 2001.
93. UN Economic and Social Council. Commission on Human Rights. E/CN.4/1982/12/Add.1, C. 1982.
94. UN Economic and Social Council. Commission on Human Rights. E/CN.4/1983/62. 1983.
95. UN Economic and Social Council. Commission on Human Rights. E/CN.4/1986/39. 1986.
96. UN Economic and Social Council. Commission on Human Rights. E/CN.4/1984/71. 1984.
97. UN Economic and Social Council. Commission on Human Rights. E/CN.4/1989/48. 1989.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Nele Teelahk

(sünd. 08.04.1993)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Lapse usu- ja veendumusvabaduse ulatus ja konflikt vanemate vastanduvate õigustega Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas“, mille juhendaja on PhD Merilin Kiviorg.
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 02.05.2017